مطبوعه ڀٽ شاهه ثقافتي مرڪز ڪميٽي

مڪالمو نمبر-٧

سر سريراڳ جو مطالعو

شاهه عبداللطيف ڀٽ شاهه ثقافتي مرڪز

ڀٽ شاهه حيدرآباد سنڌ

١٣٩٣ھ/١٩٧٣ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

شاه عبداللطيف ڀٽ شاه ثقافتي مرڪز ڪميٽي

ڀٽ شاه – حيدرآباد سنڌ

مڪالمو نمبر-٧

سُر سريراڳ جو مطالعو

حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي رح جي ٻه سئو ويهين
ٻارهي (١٩٧٢ع) جي موقعي تي منعقد ڪيل
مڪالمي جي ڪارروائي

مرتب

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

ميمبر شاه عبداللطيف ڀٽ شاه ثقافتي مرڪز ڪميٽي

۽

ڊائريڪٽر انسٽيٽيوٽ آف ايجوڪيشن سنڌ يونيورسٽي

شاه عبداللطيف ڀٽ شاه ثقافتي مرڪز

ڀٽ شاه حيدرآباد سنڌ

١٣٩٣ھ / ١٩٧٣ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڇاپو پھريون   مارچ ١٩٧٣ع   ھڪ ھزار ڪاپيون

قيمت ٣-٥٠

ملڻ جو ھنڌ

الھه بخش ايم. نظاماڻي
اعزازي سيڪريٽري
شاھ عبداللطيف ڀٽ شاھ ثقافتي مرڪز ڪميٽي
ڀٽ شاھ ــ حيدرآباد سنڌ

ھيءُ ڪتاب سنڌ پرنٽنگ پريس، اڪال ڀونگا گھٽي، حيدرآباد ۾ ڇپيو ۽ الھه بخش ايم. نظاماڻي، اعزازي سيڪريٽري ڀٽ شاھ ثقافتي مرڪز ڪميٽي ڇپائي، حيدرآباد مان شايع ڪيو.

www.sindhsalamat.com   books.sindhsalamat.com

فهرست

١-	پيش لفظ	محترم الهہ بخش ايمء نظاماڻي	
٢-	سر سريراڳ جي موسيقي	محترم سيد منظور نقوي	٩
٣-	سر سريراڳ جو اڀياس	محترم نجم عباسي	١٣
٤-	سر سريراڳ ۾ سنڌ جي تاريخ جا اهڃاڻ	محترم عبدالمجيد سنڌي	٢٢
٥-	سر سريراڳ جون تلميحون	محترم ميرمحمد پيرو	٢٩
٦-	سر سريراڳ جي لغت	محترم سيد نجف علي شاه ”ڪمتر“ نقوي	٣٥
٧-	سر سريراڳ ۾ روحاني رمز	محترم علي بخش بلوچ	٤٣
٨-	سر سريراڳ جا ڇهہ بيت	محترم شاهنواز پتو”اختر“	٤٧
٩-	سر سريراڳ ۾ فعل جا صيغا	محترم محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي	٥٤
١٠-	سر سريراڳ جي تمثيل جي تشريح	محترم علي نواز جتوئي	٦١
١١-	سر سريراڳ جو متن	مرتب علامه آءِ آءِ قاضي	٨١
١٢-	سريراڳ (انگريزي)	ڊاڪٽر محمد علي قاضي	
١٣-	سريراڳ (انگريزي)	پروفيسر محمد اڪرم انصاري	

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي جي رسالي ۽ سوانح
بابت جامع تحقيقي رٿا

(منظور ڪيل ثقافتي مرڪز ڪاميٽي ٣٠- سيپٽمبر ١٩٦٦ع)

زير نگراني

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

(الف) رسالي جو سُرن وار تحقيقي مطالعو

١. شاه جي ڪلام ۾ اسلامي قدر
٢. شاه جي رسالي ۾ انساني اخلاق ۽ ڪردار جو معيار
٣. شاه، سنڌي ٻولي جو معمار
٤. سُر ڪليان جو مطالعو
٥. سُر جمن جو مطالعو
٦. سُر ڪنڀات جو مطالعو
٧. سُر سريراڳ جو مطالعو

(ب) رسالي ۽ سوانح بابت بنيادي مأخذن ۽ ڪتابن جي اشاعت

١. لطائف لطيفي (فارسي): مير عبدالحسين خان "سانگي"
٢. شاه جو رسالو (برٽش ميوزيم وارو نسخو)
٣. احوال شاه عبداللطيف ڀٽائي: مرزا قليچ بيگ
٤. شاه جي رسالي جا سرچشما: ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

پيش لفظ

ڀٽ شاه ثقافتي مرڪز ڪميٽيءَ طرفان منعقد ڪيل مڪالمن جي سلسلي جو هيءُ ستون ڪتاب آهي. هن کان اڳ، ١. ”شاه جي ڪلام ۾ اسلامي قدرون“، ٢. ”شاه جي ڪلام ۾ انساني اخلاق ۽ ڪردار جو معيار“، ٣. ”شاه، سنڌي ٻوليءَ جو معمار“، ٤. ”سر ڪلياڻ جو مطالعو“، ٥. ”سر جمن جو مطالعو“ ۽ ٦. ”سر کنڀات جو مطالعو“ شايع ٿي چڪا آهن. هن سال انهيءَ سلسلي جو ستون ڪتاب، ”سر سريراڳ جو مطالعو“ اوهان جي هٿن ۾ آهي. هيءُ مقالا گذريل منعقد ڪيل مڪالمي جي موقعي تي پڙهيا ويا.

اشاعت جو هيءُ سلسلو ۽ شاه عبداللطيف ڀٽ شاه ثقافتي مرڪز ڪميٽيءَ جي انهيءَ پروگرام جي ڪڙي آهي، جنهن هيٺ شاه صاحب جي ڪلام ۽ سوانح تي معياري ۽ تحقيقي ڪتاب شايع ڪرڻا آهن. هن وقت تائين ـ ’حيات و شاعري‘ (اردو)، ’لطائف لطيفي‘ (فارسي: تصنيف مير عبدالحسين خان سانگي)، ’شاه جي رسالي جو برٽش ميوزيم ۾ محفوظ نسخو‘، ’احوال شاه عبداللطيف‘ (مصنف: مرزا قليچ بيگ) ۽ ’شاه جي رسالي جا سرچشما‘ (تصنيف: ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ) ـ شايع ٿي چڪا آهن.

مڪالمي جي سلسلي ۾، ثقافتي مرڪز ڪميٽيءَ جو اهو پروگرام آهي ته شاه عبداللطيف ڀٽائي رحه جي رسالي جي هر سُر تي جامع مطالعو ڪرائي، هن نوعيت جا ڪتاب شايع ڪرائي، جيئن شاه صاحب جي ڪلام جي مطالعي ڪرڻ وارن کي سندن ڪلام ۽ پيغام سمجهڻ ۾ سولائي ٿئي. هن سلسلي کي ڪامياب بنائڻ ۾ اسان جي عالمن، اديبن ۽ دانشورن جو وڏو هٿ آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سندن بي لوث تعاون جي ڪري ٿي هيءُ سلسلو جاري آهي ۽ انشاءَالله جاري رهندو.

ثقافتي مرڪز ڪميٽيءَ جي اها ڪوشش پئي رهي آهي ته ثقافتي سرگرمين سان گڏوگڏ، علمي، ادبي ۽ تحقيقي ڪم کي به پوريءَ طرح سان جاري رکجي. انهيءَ ڏس ۾ ڪميٽيءَ طرفان، 'شاه جي رسالي' جي معياري ڇاپي جي تجويز منظور ٿي چڪي آهي، ۽ ان تي ڪم هلندڙ آهي، ۽ اُميد آهي ته اهو ڪم وقت سر پايهٔ تڪميل تي پهچي ويندو.

بحيثيت اعزازي سيڪريٽري، آءٌ پنهنجو فرض ٿو سمجهان ته انهن مڃيل عالمن، اديبن ۽ دانشورن جا دل جي گهراين سان ٿورا مڃان جن پنهنجي پرخلوص تعاون ۽ قيمتي مقالن سان اسان کي نوازيو آهي. ان کان سواءِ آءٌ ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ صاحب جو به شڪرگذار آهيان جنهن پنهنجي مصروفيات جي باوجود، هن ڪتاب کي مرتب ڪرڻ جو ڪم پنهنجي ذمي ڪيو آهي.

١٧- مارچ ١٩٧٣ع

الهه بخش ايم. نظاماڻي
اعزازي سيڪريٽري
ڀٽ شاه ثقافتي مرڪز ڪميٽي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سيد منظور نقوي

سر سريراڳ جي موسيقي

منهنجي مقالي جو عنوان آهي، سر ”سريراڳ“ جي موسيقي.
هن کان اڳ آءٌ پنهنجن مقالن ۾ حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي عليه الرحمه جي راڳن جي باري ۾ ٻڌائي چڪو آهيان ته حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي پنهنجي ڪلام ۾ جن راڳن کي جاءِ ڏني آهي، انهن کي ٽن حصن ۾ ورهائي سگهجي ٿو. انهن مان هڪڙا اهي راڳ آهن، جن جو ذڪر بر صغير هند و پاڪ جي موسيقيءَ جي پراڻن ڪتابن ۾ ملي ٿو، ٻيا اهي راڳ آهن، جيڪي سنڌ ۾ حضرت شاه لطيف جن جي زماني ۾ ڪم و بيش رائج هئا، ۽ ٽيان اهي راڳ آهن جن جو موجد حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ کي مڃيو وڃي ٿو. اڄ هن محفل ۾ جنهن راڳ جو ذڪر ڪيو ويندو، انهي جو ذڪر موسيقيءَ جي قديم ڪتابن ۾ به ملي ٿو، اهو آهي سريراڳ.

سريراڳ حضرت شاه لطيف جي رسالي جي راڳن جي عام ترتيب موجب چوٿون راڳ آهي، جيڪو ڪنيات کان پوءِ، ۽ سامونديءَ کان اڳ ڳايو ويندو آهي. سريراڳ جي بيتن ۽ واين ۾ ڪٿي به حضرت شاه لطيف جن سريراڳ جو نالو نه استعمال ڪيو آهي، جيئن سارنگ، ڪيڏاري، معذوري وغيره جو ٿيل آهي.

هن راڳ جو اصل نالو شريراڳ آهي، جنهن جي معنيٰ آهي حضرت يا جناب راڳ. هن راڳ جي نالي مان ئي ظاهر آهي ته هن راڳ کي وڏي ادب سان شري يا سري چوندا هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هاڻي اهو لفظ ڪثرت استعمال جي ڪري شري مان ڦري سري ٿي پيو آهي.

قديم زماني ۾ هن راڳ کي خاص راڳڻ ۾ شمار ڪيو ويندو هو، بلڪ سريراڳ نالي هڪ ٺاٽ به هوندو هو، جنهن مان سريراڳ ۽ انهي انگ جا ٻيا راڳ به نڪرندا هئا. 'ٺاٽ' سرن جي انهي خاص ترتيب کي چئبو آهي، جنهن مان ساڳئي انگ جا ڪيئي راڳ نڪرندا آهن. آنجهاني گربخشاڻي شاه جي رسالي ۾ هن راڳ، بابت لکي ٿو ته "سريراڳ مول ڇهن راڳڻ مان هڪ آهي." جنهن مان معلوم ٿيو ته قديم زماني ۾ هن راڳ کي موسيقيءَ ۾ خاصي اهميت حاصل هئي. ڪجهه وقت پوءِ سريراڳ کي ڪافي ٺاٽ مان ڳائيندا هئا، پر جڏهن کان ڳائڻ وارن ديپڪ راڳ ڳائڻ ڇڏيو، تڏهن کان هن راڳ جي سرن ۾ به ٿورو ڦيرو اچي ويو، ۽ هن راڳ جي رکب کي ڪومل ڪري ڳائڻ لڳا ۽ موجوده زماني ۾ شايد انهي سبب جي ڪري سريراڳ کي پوربي ٺاٽ جو راڳ تسليم ڪري ڳايو ٿو وڃي. پوربي ٺاٽ جي سرن جي ترتيب هي آهي:

کرج، ڪومل رکب، تيور گنڌار، تيورمڌم، پنچم، ڪومل ڌيوت ۽ تيور نکاد. سريراڳ ۾ انهن سرن مان به سر- گنڌار ۽ ڌيوت آروهي يعني ويندي وقت نه لڳندا آهن ۽ ايندي وقت سڀ سر لڳندا آهن. ان ڪري هن راڳ کي اوڊو سمپورن راڳ چوندا آهن. اوڊو سمپورن هئڻ جي حالت ۾ هن راڳ جي آروهي امروهي هيئن ٿيندي:

آروهي: کرج، ڪومل رکب، تيورمڌم، پنچم ۽ تيورنکاد.

امروهي: کرج، ڪومل رکب، تيور گنڌار، تيورمڌم، پنچم، ڪومل ڌيوت ۽ تيورنکاد. هن راڳ جو وادي سر، يعني شاه سر، رکب آهي جنهن جو استعمال هن راڳ ۾ واضح هوندو آهي ۽ سموادي سر، يعني وزير سر، پنچم آهي، جيڪو وادي سر کان پوءِ ٻئي نمبر تي استعمال ٿيندو آهي. هن راڳ کي شام

جي راڳن ۾ لکيو ويندو آهي ۽ گهڻو ڪري رات جي پهرئين پهر تائين ڳائبو آهي. اهو ئي سبب آهي جو حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي عليه الرحمة جي رسالي جي ترتيب ۾ به هن راڳ کي ڪلياڻ، يمن ڪلياڻ ۽ کنڀات کان پوءِ رکيو ويو آهي. ڪيئي راڳ اهڙا به آهن جن کي هن راڳ جي انداز تي ڳايو ويندو آهي ۽ ڪيئي راڳ اهڙا به آهن جيڪي هن راڳ سان مشابهت به رکن ٿا. سريراڳ جي همشڪل راڳن مان هڪڙو راڳ آهي گوري ۽ ٻيو ريوا. راڳ ترون يا تريني به سريراڳ جي انداز ۾ ڳايو ويندو آهي.

جيئن ته سريراڳ ۾ ڪومل رکب ۽ ڪومل ڌيوت، تيور گنڌار ۽ تيور نکاد لڳن ٿا، ان ڪري هن راڳ کي گائڪ ۽ نائڪ سنڌي پرڪاش يعني سنڌي روشنيءَ جو راڳ تسليم ڪن ٿا. جيئن ته لڪشن سنگيت لکڻ وارو پنڊت چتر خود هن راڳ جي لڇڻ ۾ هيئن لکي ٿو ته:

سريراگ گني بکاني، پوربي ميل ڪو جاني
آروهن ڏا گا بن ڪر وادي سر رکب ماني
گوري مالوي ترون پوروي ڪي سو هت يارجا
پانچ شبه چتر اندر پرست مت پرماني
من هر پوپال جيت ڪليان همير هيم پوريا
شام ڪهت ڪلپ درم تن پرماني
گن ساگر به ڳؤ ماتو گمڀير سنڌ گوگو او
ڪليان ڪنبهه پاؤ پٽ مت پرماني

مطلب هي ته سريراڳ پاؤ پٽ جي طريقي سان سنڌي راڳ آهي. هتي هيءَ ڳالهه به قابل فخر آهي ته جڏهن کان برصغير هند و پاڪ جي موسيقي ترتيب ۽ تحرير ۾ آئي، تڏهن کان سنڌي راڳن جو پتو ملي ٿو، جنهن مان ثابت آهي ته قديم زماني کان سنڌ جي راڳن کي تسليم پئي ڪيو ويو آهي ۽ سنڌ جي راڳن کي يا ڳائڻ جي انداز کي راڳن جي ذڪر ۾ جاءِ پئي ڏني وئي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سربراڳ جيتوڻيڪ هڪ عام ورتاءَ جو راڳ آهي، مگر تنهن هوندي به سندس شڪل قائم ٿيل آهي ۽ انهي سبب جي ڪري سندس شڪل هر همشڪل راڳ کان جدا ٿيو پوي.

اها ته هئي سريراڳ جي راڳداريءَ ۾ حيثيت. پر هاڻي ڏسڻو آهي ته سريراڳ جي حضرت شاهه عبداللطيف جي محفلِ سماع ۾ ڪهڙي حيثيت آهي. انهي سوال جو جواب هي آهي ته هن راڳ جي محفلِ سماع ۾ اها ئي حيثيت آهي، جيڪا راڳداريءَ ۾ آهي. خود حضرت شاهه عبداللطيف جي ڪلام جي هڪ داستان تي سريراڳ جو عنوان ئي انهي ڳالهه جو دليل آهي تہ اهو راڳ راڳداريءَ مان ئي ورتل آهي. فرق آهي تہ صرف هيءُ تہ هڪ تہ راڳداريءَ جا راڳ درميانہ سرن ۾ ٿيندا آهن، پر لطيفي محفل ۾ اهي ئي راڳ مٿين سرن ۾ ڳايا ويندا آهن ۽ ٻيو تہ راڳداريءَ جا راڳ آروهيءَ کان شروع ٿيندا آهن يعني انهن راڳن ۾ هيٺين سرن کان مٿي وڃبو آهي پر لطيفي محفل ۾ اهي ئي راڳ امروهيءَ کان ڳايا ويندا آهن يعني مٿين سرن کان هيٺ اچبو آهي. ٽيون فرق هي آهي تہ راڳداري ۾ راڳ جي شڪل کي اجاگر ڪرڻ لاءِ آلاپ تي زور ڏيندا آهن، پر شاهه جي راڳ ۾ لفظن تي وڌيڪ زور ڏنو ويندو آهي. شاهه جي راڳ ڳائڻ وارن لاءِ اهو ضروري آهي تہ راڳ جي شڪل کي ڦٽڻ نہ ڏين، ڇو جو ائين ڪرڻ سان نفسِ مضمون ۽ موسيقي جو تاثر پاڻ ۾ ٺهڪي ايندا ۽ انهن جو مجموعي تاثر بي پايان وجداني ڪيفيتن جو حامل ٿي ويندو ۽ ان سان گڏ حضرت شاهه صاحب جي هر راڳ جي جدا جدا شڪل نظر ايندي. موجوده زماني ۾ حضرت شاهه عبداللطيف جي هر راڳ کي تقريباً ساڳئي انداز ۾ ساڳي چال سان ڳايو ويندو آهي، جنهن جو نتيجو اهو نڪتو آهي جو يمن ڪلياڻ ۽ ڪنيات ۾ـ سريراڳ ۽ سامونديءَ ۾ ڪو فرق نظر نٿو اچي. جيڪڏهن حضرت شاهه عبداللطيف جو ڪلام هڪ ئي طرز تي ڳائڻ جهڙو هو تہ ان کي ٽيهن سرن ۾ ترتيب ڏيڻ جي ڪا ضرورت ڪانہ هئي. ★

محترم نجم عباسي

سر سريراڳ جو اڀياس

لطيف سائينءَ پنهنجي شعر ۾ سنڌ جي عوامي تاريخ به پيش ڪئي آهي، يعني ان وقت جي عام سنڌين جي رهڻي ڪرڻي، رسمون ۽ رواج، واپار ۽ ڌنڌا، جذبا ۽ لاڙا بيان ڪيا اٿائين. هن شعر ۾ آندل ڳالهيون پاڻ ڏٺيون، محسوس ڪيون ۽ پرکيون هيون. هن گهڻو ڪري پنهنجي ڏٺل وائٺل ۽ جاچيل ماڻهن کي ئي پنهنجي شعرن جو ڪردار بنايو آهي.

لطيف سير سفر ڪندي، ڪراچيءَ جي آسپاس واري سمنڊ جي ڪناري وٽ به رهيو هو. اتي جيڪي ڏٺائين ۽ ٻڌائين، تنهن کي سر سريراڳ ۾ ڳايو اٿائين. اهو احوال آهي، انهن سنڌي واپارين جو، جيڪي سامونڊي سفر ڪري ڏيساور سان واپار ڪندا هئا.

لطيف سائين انهن وڻجارن بابت ڪيترين ئي حقيقتون ٻڌائي ٿو: هو ڪهڙن ملڪن سان واپار ڪندا هئا، ڪهڙين شين جو واپار ڪندا هئا، هنن لاءِ سمنڊ ۽ واپار ۾ ڪهڙا خطرا هوندا هئا، هنن جي هلت چلت ڪهڙي هئي. نه رڳو ايترو، پر هنن جون ڪي ڪمزوريون ۽ غلطيون پروڙي، هنن کي ڪجهه صلاحون به ڏئي ٿو ته هو سمنڊ جي سفر تي وڃڻ کان اڳ، ڪهڙي تياري ڪن ۽ ڪيئن ٻيڙين کي ناهين ۽ مرمت ڪن، ۽ سمنڊ جي سفر ۾ سمجهو سونهان ڪٽن، واپار ۾ سچائيءَ کان ڪم وٺن، ۽ ملاوت ۽ چوربازاريءَ کان پاسو ڪن. هن اهو به ٻڌايو آهي ته واپارين کي واپار ۾ نقصان پوڻ جا ڪارڻ ڪهڙا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

لطيف سائينءَ سمنڊ ۾ حادثن جا سبب بيان ڪيا آهن، ۽ انهن ڪان بچڻ جا اُپاءَ پڌايا آهن. لطيف سائينءَ واپارين ڪان سواءِ ٻين جن ڪردارن جو احوال ڏنو آهي، سي آهن ٽوبا، ملاح، سڪاڻي، سونهان، صراف، وينجهار، جوهري ۽ ٻيا. هن سر ۾ وڻجارن جي زالن جو به ذڪر آهي. هنن جي مڙسن خاطر اوسيڙي، دعائن ۽ جشن جي باري ۾ بيت آهن. لطيف سائين سنڌ جي ڪن ڦٽل بندرن طرف به اشارو ڪيو آهي، جيڪي ڏارين جي ڪاهن ڪري ويران ٿي ويا هئا، ۽ اتي جا جوهري ۽ هيرن جواهرن جي تجارت ڪندڙ، اهي بندر ڇڏي ويا هئا.

لطيف سائينءَ ڏيساور جي واپار جو سلسليوار احوال ڏنو آهي: ٻيڙين ٽوبن جون ٽٻيون هڻي سمنڊ جي تري مان هيرا، موتي ۽ سپون ڪڍڻ؛ اهي وڻجارن جو خريد ڪرڻ؛ مال جو ٻيڙين ۾ جمع ڪرڻ؛ سمنڊ ۾ ٻيڙا هاڪارڻ؛ ٻئي ڪناري پرڏيهه پهچڻ؛ اتي دڪاندارن ۽ صرافن سان سوديبازي ڪرڻ؛ پنهنجو مال وڪڻڻ، اتان جو مال خريد ڪرڻ؛ واپسيءَ جو سمنڊ جو سفر؛ پنهنجي وطن جي ٽڙن تي پهچڻ؛ محصول مان جند ڇڏائڻ؛ گهر پهچڻ تي سنڌن عورتن جو جشن ملهائڻ.

جن ڪردارن جو هيٺ بيان ڪيو ويو آهي، سي اڄ به شاه جي هن سر مان گهڻو ڪجهه پرائي سگهن ٿا. هيءَ سر، خاص انهن لاءِ چيل آهي.

هن سر ۾ جن ماڻهن، شين ۽ جاين جو ذڪر آيو آهي، تن جو بيان هيٺ ڏجي ٿو.

ڪردار

۱. واپاري: (هن کي ساموندي، سوداگر ۽ وڻجارو به سڏيو ويو آهي). هو ڪڏهن پچت ۽ سرمايو نه هڄڻ ڪري، موتين جي بدران شيشي ۽ شيهي جو واپار ڪرڻ تي مجبور ٿيندو هو، ۽ ان واپار ۾ ڪپت ڪري، شيشي کي موتي ۽ ماڻڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سڌي وکڻڻ جي ڪوشش ڪندو هو. انهن پنهي ڳالهين ڪري هن کي نقصان پوندو هو، يا تمام ٿوري اپت ٿيندي هئي. اڻ تجربيڪاري به هن جي واپار ۾ گهاٽي جو باعث بڻجندي هئي. ٿوري سرمايي وارن واپارين واسطي وڏو خطرو ۽ جوکو اهو هوندو هو جو پراڻيون ۽ ڳنڍل ٻيڙيون ٻاڙي تي ڪندا هئا، جن جي سودي جي سامان سميت، غرق ٿيڻ جو انديشو هوندو هو، يا وڏيون مصيبتون برداشت ڪرڻ کان پوء مس مس وڃي ٻئي ڪناري پيڙيون ٿينديون هيون. واپارين جي ڇيهي جو ٻيو سبب اهو هوندو هو، جو هو موتي ۽ ماڻڪ پرکي نه سگهندا هئا، ۽ خود به ٺڳجي ويندا هئا. آزمودي پراڻڻ کان پوء، هو اهڙن نقصانن کان بچي ويندا هئا. ڪي واپاري وکري واسطي اهڙو سامان خريد ڪندا هئا، جو رکڻ سان خراب ٿي ويندو هو، ۽ هنن کي گهاٽو پوندو هو.

منڍ ۾ واپاريءَ کي واپار ڪرڻ ۾ همت پڄندڙ دشواريون درپيش ايندڙيون هيون: پراڻيون ٻيڙيون، مال جو رکڻ سان خراب ٿي وڃڻ، سمنڊ جي سفر ۾ طوفانن، تيز وهڪرن، لهرن، ڪُنن ۽ تکين سيرُن جا ڏاڪڙا، محصول وٺڻ وارن جون ڏاڍايون ۽ سامان وکڻڻ واسطي ٻهروپين واپارين ۽ صرافن سان واسطو. پر پوء واپار جي اهڙي ڇوس پڄجي ويندي هئن، جو ڏيساور مان واپار ڪري واپس ورندا مس هئا نه وري ٻئي سفر جو سانباهو ڪندا هئا. سمنڊ کان سواء هنن جي سرندي ئي ڪين هئي. جيڪي واپاري، سون ۽ سچن موتين جي واپار جا عادي ٿي ويندا هئا، ۽ ديانتداريءَ جو قول چڪيو هئائون، سي شيشي ۽ پتل جو سودو ڪڏهن نه ڪندا هئا، ۽ ڪڏهن به بي ايمانيءَ وارو وهنوار نه وٺندو هون.

ڪي وڻجارا فقط هڪ صراف يا هڪ دڪاندار يا هڪ جوهريءَ وٽ مال ڪٽي ويندا هئا. اهڙا وڻجارا دوکو به کائيندا هئا. مگر اهي دوکو نه کائيندا هئا، جي مارڪيٽ ۾ پڇا ڳاڇا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ڪري، مختلف دڪاندارن وٽ وڃي، سوديبازي ڪندا هئا. انهن
کي من گهريو ملهه ملي ويندو هو.

ڪي واپاري سودي وارا قيمتي موتي گهر ۾ بيپرواهيءَ
سان رکي ڇڏيندا هئا. هنن جون زالون، انهن کي ڏسڻ لاءِ هٿن
۾ ڪٽنديون هيون ۽ بعضي ڪيترائي پڇي زيان ڪري وجهنديون هيون.

بندرن تي محصول ادا ڪرڻ وڏو مسئلو هوندو هو. يا
ته محصول تمام گهڻو هوندو هو، يا محصول اڳاڙيندڙ رشوت
وٺڻ جي نيت سان واپارين کي هرويرو بيحد پريشان ڪندا هئا.
واپارين جو ڪتنب پڻ اهي دعائون گهرندو هو ته سندن مڙس
جي سُنگ، مان شل جان ڇٽي.

٢. ملاح: (سڪاڻي، ناکئو، مهاڻو، ڪشتيبان، پيڙياتو،
هن عنوان هيٺ اچي وڃن ٿا). هو جاننا ۽ سگهارا هوندا هئا.
هو ذري ذري دعائون گهرندا، ۽ ڏٺيءَ کي ياڏائيندا هئا: ڪنڌي
ترڪڻي، آپي ۽ ڏُبڻ واري هجي يا تيز طوفان، وڏيون لهرون
هجن يا مينهن جو وسڪارو، اونده انڌوڪار هجي يا سير جو
وچ، جهوني ڪشتي هجي يا قاتل سڙهه، هر حالت ۾ ملاح هٿ
پير هلائڻ سان گڏ، زبان سان به زور سان، پار پهچڻ لاءِ خدا
جي مدد گهرندا هئا. هو ڏاڍا غريب هوندا هئا، ۽ هنن مان گهڻن
جون پيڙيون پراڻيون ۽ پڳل تنل هيون. هو اتر جو واءُ سٽائو
ڏسي، سڙهه ٽنگڻ جون ڪانيون ڪڙيون ڪري سڙهه چاڙهيندا هئا.
ماهر ملاح تکي ۽ اوپاري وهڪري ۾ به پيڙي هلائي ويندا هئا.
هو پيڙيءَ جي صحيح نموني سنڀال ڪندا هئا، پراڻين پيڙين جا
ٽنگ بروقت بند ڪندا هئا، ۽ ٻي مرمت ڪندا هئا، ۽ ڏهاڙي
پيڙين کي تيل جو مک ڏيندا هئا.

ڪڏهن ڪڏهن ملاح جي غفلت، ننڊ اچي وڃڻ، ۽ مسافرن
کي ننڊ ۾ ڏسي پاڻ به سمهي پوڻ ڪري، پيڙي وچ سير ۾
هلي ويندي هئي، ۽ پوءِ وڏين مشڪلاتن سان مقابلو ڪرڻو
پوندو هوس.

ملاحن ۾ ذميواريءَ جو احساس تمام گهڻو هوندو هو. هڪ ٻيو معاملو طيءِ ڪرڻ کان پوءِ، واپاريءَ جي مال جي حفاظت ڪرڻ، هو پنهنجو فرض سمجهندو هو، ۽ ان ڪري سمنڊ جي طوفانن ۽ تاريڪين ۾ بچائڻ لاءِ پنهنجي جان جي بازي لڳائيندو هو. سامونڊي سفر تي ملاح جي ننڊ يا بيپرواهي ٻيڙي ٻوڙ ثابت ٿيندي هئي. جيڪي ٽوبا، اتفاق سان وچ پاڻيءَ ۾ ڦاسي پوندا هئا، ته ملاح ٻيڙي ڪاهي وڃي هنن جي واهر ڪندا هئا. ملاح ڪيترو نئي ماهر ۽ هوشيار هوندا هئا، پر ٻيڙيءَ جي واٽ، هو سونهن جي صلاح سان مقرر ڪندا هئا.

٣. سونهون (رهبر، معلم). سونهون، سامونڊي رستن ۽ سمنڊ جي حالتن کان پليءَ پٽ واقف هوندو هو. هن کان سواءِ سمنڊ جو سفر خطري کان خالي نه هوندو هو، ۽ ڪناري تي پهچڻ ۾ وڏين مصيبتن ۽ دشوارين سان ڏوبڏو ٿيڻو پوندو هو. ڪي سونهان، انهيءَ خيال کان ته وڻجارا گهبرائجي نه وڃن، هنن کي سمنڊ جي ڪنارن واري ڪيفيت ته ٻڌائيندا هئا، باقي وچ سمنڊ ۾ جيڪي خطرا ۽ خوف هوندا هئا، سي نه ٻڌائيندا هئا. هو ملاحن کي سمنڊ جي حالتن جي خبر ڏيندا ۽ خبردار ڪندا هلندا هئا، جنهنڪري ٻيڙي ڪيترن مشڪلن، طوفانن ۽ تيز وهڪرن کان پاڻ بچائي، اڪري، پار پهچندي هئي. جڏهن سونهون خاطري ڏيندو هو ته هاڻي سمنڊ ماڻيٺو آهي ۽ ڪو انديشو ڪونهي، تڏهن مسافر به اطمينان سان سمهي پوندا هئا، ۽ ملاح پڻ آرام ڪندا هئا.

٤. ٽوبو (غواص، ٻوڙارو). هي ٽٻيون هڻي، سمنڊ جي تري مان تمام قيمتي جواهر، هيرا، سپون، ماڻڪ ۽ موتي ڪڍي ايندا هئا. هي شيون اونهي سمنڊ ۾ جهجهي انداز ۾ هونديون هيون. جي ٽوبا اونهي سمنڊ ۾ پهچي کوجنا ڪندا هئا، سي هيرن ۽ موتين جا ڍڳ ميڙي ايندا هئا. هنن کي انهن جي قيمت ۾ ايتري دولت ملندي هئي، جو هو مالا مال ٿي ويندا هئا. ٽوبا،

پنهنجي منهن تي شيشي جو ٻوٽاڙو (ٽوپ) چاڙهي اونهي سمنڊ ۾ تري تائين پهچندا هئا. هنن کي تيز وهڪرن ۽ ڪارن ڪُنن سان مقابلو ڪرڻو پوندو هو. جڏهن ٽوبا جوشيلي سمنڊ ۽ تيز وهڪرن ۾ ڦاسي پوندا هئا، تن کي ملاح مدد ڪري ڪڍي ايندا هئا. ٽوبا پنهنجون شيون واپارين کي وڪڻندا هئا.

٥. فرنگي. هي ولايتي چور هئا، ۽ وچ درياء يا وچ سمنڊ ۾ جهازن ۽ ٻيڙين تي حملو ڪندا هئا. ان وقت ملاح ۽ سونهان به پنهنجو ڪم ۽ جانيون ڇڏي جهاز ۾ لڪي ويندا هئا، جهاز ۽ ٻيڙيون سمنڊ جي رحم ڪرم تي رهجي ويندا هئا.

٦. چور. چور انهن جاين جي تاڙ ۾ هوندا هئا، جتي ماڻڪ ۽ موتي رکيا ويندا هئا. ان ڪري واپارين جون چوريون ٿينديون رهنديون هيون.

٧. صراف ۽ جوهري. هو سون جا پارکو هئا، ۽ پتل پروڙي ويندا هئا. هو سادن سودن ۽ اڻ آزمودگار وڻجارن کي، چالاڪي ڪري، سون جو ملهه به گهٽ ڏيندا هئا. ڪي نالي جا صراف هئا، جي سون پرکي ڪونه ڄاڻندا هئا. واپارين کي انهن کان خبردار رهڻو پوندو هو. فقط جوهري ئي هيرن جواهرن کي سڃاڻندا ۽ انهن جو قدر ڪندا هئا، ۽ اوتري قيمت ڏيندا هئا. اهي نه هجن ته جواهرن جو واپار رولي ۾ پئجي وڃي. ڪچ ڪائي کي هيرا موتي ڪري وڪڻندڙن کي به اهي پڪڙيندا هئا.

٨. وينجهار. هي هيرن ۾ سنهڙا سوراخ ڪڍندا هئا، جو ڏاڍو باريڪ ۽ نفيس هنر آهي. جهڙو تهڙو ڪاريگر اهو ڪم ڪندي هيرا ڀڃيو وجهي. ان وقت سنڌ ديس ۾ غربت ۽ ڏڪار جون اهڙيون حالتون اچي ٿيون، جو ماڻهن کي پيٽ ڀرڻ لاءِ ڪونه هو، ته هيرا جواهر پائڻ جو شوق ڪٿان ڪندا. ان ڪري وينجهارن پنهنجا دڪان ۽ ڌنڌو بند ڪري ڇڏيو هو. هو آبدار موتين جا به پارکو هئا، ۽ اکين تي خوردبين چاڙهي، موتين جي ڪنارن ۽ پاسن جي چڪاس ڪري، انهن جو ملهه مقرر ڪندا هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٩. وڻجارِي (واپاريءَ جي زال). گهر ۾ رکيل مڙس جا موتي ۽ هيرا ڪڍي اٿلائيندي پٿلائيندي هئي، ۽ بي‌افعالائيءَ ڪري بعضي بعضي ڪو هيرو يا موتي ڀڃي وجهندي هئي. ائين ڪرڻ تي، هوءَ نه افسوس ڪندي هئي ۽ نه پڇتاءُ، ۽ نه وري صراف وٽ وڃي، اهي ٽڪرا ڳنڍرائڻ جي ڪوشش ڪندي هئي. ان ڪري اهو لکن جو هيرو ٽڪي جو به نه رهندو هو. جڏهن هن جو مڙس سامونڊي سفر تي ويندو هو، تڏهن هوءَ روزانو ٽيهريءَ جو درياءَ شاه تي اکا وجهي، ڳچيءَ ۾ پاند پائي، هن جي واپسيءَ لاءِ دعائون پنندي هئي. جيئن ئي هن کي معلوم ٿيندو هو ته مڙس تڙ تي پهچي ويو آهي، ۽ محصول مان به جند ڇڏائي اٿس، تڏهن هوءَ خوشيءَ ۾ پرجي جشن ملهائيندي هئي.

واپار جون شيون

١. موتي، ماڻڪ، لعل، جواهر، هيرا، سپون.
٢. ڪائو.
٣. شيهو.
٤. لونگ، ڦوٽا، ڪپڙو.
٥. داڻا (اناج).

ٻيڙيءَ لاءِ ٻيا لفظ

١. نيهه،
٢. جهاز يا جهاج.
٣. غراب = وڏو ٻيڙو.
٤. مَڪَڙي.
٥. ڏنگي.
٦. ترازو = ننڍي، هلڪي ۽ تکي ٻيڙي.
٧. ڇيتُرُ = ڇيتيون ڇيتيون ٽيل جهاز.
٨. وڏاندريون = وڏيون ٻيڙيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

۹. پاڪڙي.
۱۰. هوڙاڪ.

پيڙيءَ جي ساز سامان ۽ جدا جدا حصن جا نالا

۱. سڙهه.
۲. دوربيني.
۳. ڦرهو يا تختو.
۴. لاڄو = رسا يا نوڙيون.
۵. اولو = پيڙي هلائڻ جو ڳن.
۶. ٻوٽاڙو = ٿوٻي جي پائڻ لاءِ ڪاٺي جو ٿوپ.
۷. ڪوهو = سڙهه ٽنگڻ جي ڪاٺي.
۸. سونهڻ = ڪاٺ جي چپر.
۹. سڪاڻ.
۱۰. ننگر يا لنگر = پيڙيءَ کي بيهارڻ لاءِ لوهه جو اوزار.
۱۱. ناتاري = لوهي لنگر.
۱۲. ڪيپر = ڪيلو.
۱۳. ترهو.
۱۴. پکهه = رسو، جنهن سان لنگر سان پيڙي ٻڌي ڪناري وٽ بيهاربي آهي.
۱۵. ناڙي = چم جي نوڙي.
۱۶. ونجهه.
۱۷. ڏَڄُ، وانٺي يا جهنبي.

سمنڊ لاءِ ٻيا لفظ

۱. اوڙاهه = پيانڪ سمنڊ، وڏو سمنڊ.
۲. عميق = اونهو سمنڊ.
۳. نيڊو = اونهو سمنڊ.
۴. سائر.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٠٥. نيرو.
٠٦. ٻاڙ.
٠٧. ڪارو.
٠٨. اونهون.

بندرن جا نالا

٠١. پور بندر (ڪاٺياواڙ)
٠٢. عدن (عربستان)
٠٣. لنڪا (سلون)

محترم عبدالمجيد سنڌي

سر سريراڳ ۾ سنڌ جي تاريخ جا اهڃاڻ

سنڌ جي سر زمين قديم زماني کان سکي ۽ ستابي رهي آهي. منجهس اَنَ" پاڻي جهجهو ۽ جال رهيو آهي ته ماڻهن جو مزاج به مهذب رهيو آهي. موهن جو دڙو انهيءَ ڳالهه جي چٽي ثابتي ڏئي ٿو ته سنڌ، سوداگرن جي سر زمين هئي. سنڌ جا وڻجارا قديم زماني کان ڏورانهان ڏيهه ڏوري، وڻج واپار ڪري، پنهنجي ملڪ کي مالا مال ڪندا رهندا هئا. هيڏانهن هو عراق ۽ مصر طرف ويندا هئا، ته هوڏانهن سلون ۽ جاوا طرف ويندا هئا. سنڌ جي جغرافيه دان مانڪ پٿا والا لکيو آهي: "گهڻيون صديون اڳ، مهراڻ جي هاٺوڪن ويران ڪپن تي هڪ روشنيءَ واري تهذيب هئي، جنهن جو تعلق ايران جي متاهين پٽ کان بابل تائين هو.... خشڪيءَ رستي قافلا عراق جي منڊين جو ڪچو مال هٿ پهچائيندا هئا. سنڌين جا غوراب عربي سمنڊ ذريعي بابل پهچائيندا هئا (۱).

اهو واپار نه فقط موهن جي دڙي جي تهذيب جي زماني ۾ هلندو رهيو، پر پوءِ به سنڌ جا وڻجارا پري پري تائين ويندا رهيا. اهو ئي سبب آهي جو سنڌ جون تيار ڪيل شيون، خصوصاً ململ ڏورانهن ڏيهن ۾ مشهور ٿي، جنهن تي نالو ئي "سنڌن" پئجي ويو. اها سنڌ جي ململ ئي هئي، جيڪا مصر ۾ لاشن کي حنوط ڪرڻ ۾ استعمال ڪئي ويندي هئي.

---

(۱) بحواله تاريخ تمدن سنڌ: مير رحيمداد خان مولائي شيدائي، ص ۹ ۲-

سلون ۽ انڊونيشيا طرف به سنڌي سوداگرن جا پير پهتل هئا. نه فقط ايترو، پر سنڌي پنهنجي مذهب ۽ عقيدي جو پرچار ڪرڻ به اوڏانهن ويندا هئا. سلون جي سنهالي ڏند ڪتائن ۾ آيو آهي ته ”ديبل جي برهمڻ، ديول-ديوتا جي پرستش ڪرڻ جو رواج ”سپورا“ بندر رستي سلون تائين رائج ڪيو“(١).

سنڌي ثقافت جا آثار ۽ اهڃاڻ ۽ سنڌي ٻوليءَ جون چوٽيون ۽ پهاڪا به ان ڳالهه جي ثابتي ڏين ٿا. سنڌي زبان ۾ چوڻي آهي:

”جو وڃي جاوي، سو مول نه ول آئي،
جي آوي، ته پال پڇا ڏاوي.“

ان مان معلوم ٿئي ٿو ته سنڌ جا سڄاڻ سوداگر انڊونيشيا طرف ويندا هئا، ۽ انهيءَ واپار مان ڪين گهڻو ڪجهه حاصل ٿيندو هو. نه فقط ايترو پر ڪيترا ته اتي ئي رهائش اختيار ڪندا هئا. اهو ئي سبب آهي جو جڏهن آرين جي ظلم ۽ ڏاڍ جي ڪري سنڌ مان لڏپلاڻ ٿي ته هو لڏي وڃي هندستان جي ڏاکڻي حصي، ۽ انڊونيشيا طرف رهيا. لسانيات جا محقق ان ڳالهه تي متفق آهن ته ان طرف جون سموريون ٻوليون دراوڙي نسل جون آهن. ان سلسلي ۾ هڪ ٻيو ثبوت به ملي ٿو. اسان وٽ پار ”اتي ڏکر“ راند کيڏندا آهن. انهي راند ۾ هو ڏکر سان اِتي ۽ گِڏ جي وچ وارو مفاصلو ماپيندي چوندا آهن: ”آڪٺ يا ڊڪٺ، لين، مئون، نار، آر، وهي، يڪ.“ انهن لفظن تي تحقيق ڪندي ۽ سندن بڻ بنياد جاچيندي، معلوم ٿيو ته اِهي دراصل انگ آهن، جيڪي انڊونيشيا، ملائشيا ۽ ڏکڻ هندستان جي دراوڙي نسل جي ٻولين ۾ موجود آهن. پيٺ مان جيڪو نتيجو ظاهر ٿئي ٿو، اهو هن طرح آهي:

”ڪولامي“ زبان ۾ ”هڪ“ کي ”اوڪوڊ“ ۽ ”تلنگو“ ۾ ”اوڪٽي“ چيو ويندو آهي. اهي لفظ نشاندهي ڪن ٿا، ته

(١) بحواله جنت السنڌ: رحيمداد خان مولائي شيدائي، ص ٩١-

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”آڪٽ“ يا ”ٻڪٽ“ انهيءَ نسل“ جا لفظ آهن، ۽ معنيٰ اٿن: ”هڪ.“ ٻن کي ”ملائي“ زبان ۾ ”رندو“ ۽ تلنگو ۾ ”رينڊو“ چيو ويندو آهي. اهو ڏيکاري ٿو، ته ”لين“ ۽ ”رندو“ يا ”رينڊو“ ۾ ڪا مناسبت آهي. ”ٽن“ کي ملائيءَ ۾ ”منو“؛ ڪولاميءَ ۾ ”مونڊن“ ۽ ”تامل ۾ ”مونڊرو“ چيو ويندو آهي. اهو ظاهر ڪري ٿو، ته ”مون“ به انهيءَ نسل جو لفظ آهي. ”چئن“ کي تامل ۾ ”نال“ چيو ويندو آهي؛ ۽ ”نار“ ۽ ”نال“ ۾ ڪو تفاوت ڪونهي. ”ڇهن“ کي ”ڪولامي“ ۾ ”آر“، تلنگو ۽ تامل ۾ ”آر“ ۽ ”ملائي“ ۾ ”ارو“ چيو ويندو آهي. ان مان صاف ظاهر ٿئي ٿو، ته ”آر“ دراوڙي نسل جو لفظ آهي، ۽ معنيٰ اٿس: ”ڇهه.“ پائنجي ٿو، ته پنجن جي انگ وارو لفظ وچان گم ٿي ويو آهي. ”ستن“ کي ملائي ۾ ”يبرو“، تامل ۾ ”ايرو“ ۽ تلنگو ۾ ”ييدو“ چيو ويندو آهي. اهو ڏيکاري ٿو، ته ”وهي“ انهيءَ نسل جو لفظ آهي. ”اٺن“ کي ملائي ۾ ”ييٽ“، تامل ۾ ”اِٽ“ ۽ تلنگو ۾ ”يمبندي“ چيو ويندو آهي. ان مان ظاهر ٿئي ٿو، ته ”يڪ“ لفظ به انهيءَ ئي ٻڻ بنياد جو آهي، ۽ معنيٰ اٿس: ”اٺ“.

اتي ذڪر راند جا هي انگ اکر انهيءَ ڳالهه جو واضح ثبوت پيش ڪن ٿا، ته سنڌين جا انڊونيشيا، ملائيشيا ۽ ڏکڻ هندوستان سان تجارتي ۽ ثقافتي تعلقات هئا، ۽ سنڌ جا سوداگر اوڏانهن ايندا ويندا هئا. هيءَ راند به اتان جي نشاني آهي. سنڌ جا تاجر گهڻو وقت ان پاسي رهڻ کان پوءِ جڏهن پنهنجي وطن واپس وريا ته اها راند به سندن ٻار پاڻ سان کنيو آيا، ۽ پوءِ سنڌ ۾ رائج ٿي ويئي. يا وري ائين به چئي سگهجي ٿو ته هيءَ راند ان وقت جو يادگار آهي، جڏهن هتي دراوڙ گهڻا رهندا هئا، ۽ سندن ٻار هيءَ راند کيڏندا هئا، ۽ پنهنجي زبان ۾ انگ ڳڻيندا هئا. دراوڙ نسل جي ماڻهن جي سنڌ مان لڏي پلاڻي وڃڻ کان پوءِ، هي اهڃاڻ سندن وجود جي تاريخي ثبوت طور رهجي ويو.

حقيقت ڪيئن به هجي پر ايترو صاف ظاهر ٿئي ٿو ته سنڌ جي ماڻهن جا انڊونيشيا ۽ ملائيشيا جي دراوڙي نسل جي ماڻهن سان قديم زماني کان تجارتي ۽ ثقافتي تعلقات رهيا آهن.

هي تقابلي مطالعو گريئرسن جي ”لنگئسٽڪ سروي آف انڊيا،“ جلد پهرئين، ڀاڱي ٻئي جي آڌار تي پيش ڪيو ويو آهي (١).

سنڌي وڻجارن جي ان طرف اچ-وڃ پوءِ به قائم رهي. اسلام جي اچڻ کان پوءِ به سنڌي تاجر جاوا ۽ سماترا طرف ويندا رهيا. انڊونيشيا جي قديم تاريخ تي تحقيق ڪندڙ هڪ محقق جو رايو آهي ته انڊونيشيا ۾ اسلام ڦهلجڻ جي سلسلي ۾ سنڌ جي واپارين نهايت اهم ڪردار ادا ڪيو.

شاهه لطيف جي سر سريراڳ مان به انهن تاريخي اهڃاڻن جي تصديق ٿئي ٿي. معلوم ٿئي ٿو ته سنڌ جا سوداگر ساموندي سفر جون صعوبتون سهي، ڏورانهان ڏيهه ڏوري، سودو سوٽي، ساوا ۽ سٽابا ٿي سنڌ ۾ ايندا هئا. هن بيت ۾ شاهه صاحب ڏيکاريو آهي، ته وڻجارا جُنگ جهاز پري، سفر سٽاڻيا آهن.

سڙه سنوان، لڄو نوان، اولا سندن عاج
ساٿي سفر هلئا، پري جُنگ جهاج
حاصل ڪريين حاج، واحد وڻجارن کي.

هيٺين بيت ۾ سمنڊ جي اٿانگي سفر جو نقشو چٽيو ويو آهي:

آچارا عميق جا، گڏئا غواصن
جهَريون جهاڳي آئيا، ڪارونيار ڪُنن
سمنڊ سوجهي جن، آڻي امل اولئا.

---

(1) Grierson: Lingustic Survey of India. Vol: 1, Part II, p. 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15 & 17.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وِيرِ مَ لاهي ويهُ، متي آر اوڙاه جي
پسي پاڙي واريون، ڪج انديشو ايهُ
ويندو نه پسيِن ڏيهُ، پِتڻ هن پار مٿي.

سامونڊي سفر ۾ هميشه چورن جي ڦُر جو خطرو به رهندو آيو آهي. قديم زماني ۾ اهي دريائي ڌاڙيل ’ميد‘ هوندا هئا، جيڪي اصل ’ميديا‘ جا رهاڪو هئا، پر پوءِ انهن مان ڪيترا مڪران ۽ سنڌ ۾ به اچي رهيا هئا. سنڌ جا مهاڻا انهن جي نسل مان آهن. سکر جي لڳ درياءَ جي ڪناري تي به سندن بستيون هيون. درياءَ تي بند به ٻڌو هئائون، جنهن کي عرب مؤرخن ”سڪة الميد“ لکيو آهي. مسعوديءَ پنهنجي ڪتاب ”مروج الذهب“ ۾ ڏيکاريو آهي ته ميدن جي ٻين قومن سان ويڙهه هلندي رهندي هئي. انهن سامونڊي ڌاڙيلن ئي راجا ڏاهر جي زماني ۾ عربن جا ٻيڙا ڦريا هئا، جيڪي سرانديپ کان اچي رهيا هئا.

شاه لطيف جي زماني ۾ پورچوگيز سامونڊي ڌاڙيل هئا، جن کي ”فرنگي“ يا ”ڦلنگي“ سڏيو ويندو هو. اصل ۾ ”فرنگ“ جي معنيٰ آهي: ”يورپ،“ ۽ ”فرنگي“ معنيٰ ”يورپي.“ انهن فرنگي سامونڊي ڌاڙيلن ترخانن جي ڏينهن ۾ ٺٽي کي ڦريو هو، ۽ آخر ۾ شهر کي باهه ڏني هئائون. چون ٿا ته اها ايشيا جي وڏي ۾ وڏي ڦر هئي. شاهه صاحب هيٺين بيت ۾ انهن سامونڊي ڌاڙيلن کان وڻجارن کي خبردار ڪري ٿو:

دنگي وچ درياه، ڪين ٻڌي ڪين آپڙي
هو جي وادي واڻيا، سي سونهڻ سڀ سڙيا
معلم ماڳ نه اگهين، ڦلنگي منجهه ڦريا
ملاح تنهنجي مَڪري، اچي چور چڙهيا
جتي ڍِينگ ڍَريا، تتي تاري تهجي.

هيٺين بيت ۾ شاهه صاحب سنڌ جي سوداگرن جي ”ڪنڊ ـ ڪيڙائو“ ڪونيو آهي. يعني ڪنڊن جا ڪنڊ لتاڙيندڙ يا سچي

دنيا گهمندڙ. اهو ظاهر ٿو ڪري تہ سنڌ جا واپاري پنهنجي سامونڊي سفر دوران ڪيترا ئي ڏورانهان ڏيهہ ڏوريندا هئا. هن مان وڌيڪ اهو بہ ظاهر ٿئي ٿو تہ هو اهڙا تہ هوشيار سوداگر آهن، جو ڪنهن بہ بادشاهيءَ ۾ محصول نہ ڏيڻ جي ڪري روڪيا نٿا وڃن. شاهہ صاحب اهو مفهوم ٿن لفظن ”سونگئا نہ سيئي“ ۾ ادا ڪري ويو آهي. سڄو بيت هن طرح آهي:

وچينءَ جان ويهي، جَر پلءُ پائيان
”تَڙ ٽيرا! گهر سپرين“! او سهہ اِي ييئي
جنءَ وڻجارو سهين وکرين، سرها سيئي
حرمت ساڻ حبيب جي، سونگئا نہ سيئي
پاڻهِ اوءَ پيهي، کنڊ ڪيڙائو آئيا.

هينئين بيت ۾ شاهہ اهي شيون بہ ڏيکاريون آهن، جيڪي سنڌ جا وڻجارا پرانهين پنڌ تان آڻيندا نيندا هئا. انهن ۾ قرقل يعني لونگ ۽ ڦوٽا بہ اچي وڃن ٿا. اهي شيون ”جاوا“ جي طرف جون آهن. ان مان صاف ظاهر ٿئي ٿو تہ سنڌ جا وڻجارا انڊونيشيا تائين ويندا هئا، لونگ ۽ ڦوٽا اتانهين آڻيندا هئا، ۽ ڪپڙي جا ٿانَ اوڏانهن کڻي ويندا هئا. هو جڏهن پيڙا پري هلن ٿا تہ هلڻ وقت الله ۽ رسول کي سنڀالين ٿا. ”نذر نبيءَ چام جو، چڙهندي چيائون.“ ان مان ثابت ٿئي ٿو، تہ هو مسلمان آهن. ان مان ان ڳالهہ کي بہ ڪجهہ قدر ٽيڪو ملي ٿو، تہ سنڌ جا سوداگر انڊونيشيا ۾ واپار سان گڏ اسلام جي تبليغ بہ ڪندا هئا. سڄو بيت هن طرح آهي:

قَرقل، ڦوٽا، پارچا، پاٽيث پاتائون
ڪوٽيون قيمت سنديون، تر ۾ تاڪيائون
لاڃن منجهہ لطيف چئي، پيڙا پڌائون

نذر نبيءَ ڄام جو چڙهندي ڇپائون
جي ڇُهي ڇوڙيائون، سي پيڙيون رکين
پاڄهه سين.

اهو ڏيکاري ٿو، ته شاه صاحب جو رسالو سنڌ جي تاريخ جي سلسلي ۾ به ڪيترن ئي اهم اهڃاڻن جي نشاندهي ڪري ٿو؛ ڪيتريون ئي وڃايل وٿون واري هٿ ڪري ڏئي ٿو، ۽ گم ٿيل ڪڙيون ملائي ڏئي ٿو.

پروفيسر ميرمحمد پيرو

سر سريراڳ جون تلميحون

سڀاجهي سنڌ جي ڪامل ولي ۽ الهامي شاعر شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحه جي ڪلام جي مادي خواهه روحاني بيمثال خوبين تي عالمن ۽ فاضلن طرفان تحريري خواهه تقريري انداز ۾ جيڪي ڪجهه پيش ڪيو ويو آهي، ان مان اهو آساني سان چئي سگهجي ٿو ته هيءُ هڪ بحر بي پايان آهي، جنهن وَهه تڪ مان ڪئين تارو ترڻ جي ڪوشش ڪندا رهندا، مگر ان ڪي جهاڳي ''هوءَ جوءِ'' حاصل ڪرڻ انهن لاءِ مشڪل ته ڇا بلڪ ممڪن ڏي نظر نه ٿو اچي. آخر سَوا ٻه سؤ سالن جي فڪر فهم جو نتيجو اڄهو اڪين آڏو هن ريت موجود آهي ته وقتي طور اڄ ٻه عالم شاهه صاحب جا برابر بيت ته ڇا بلڪ سِٽ يا اڃا ٻه رواجي لفظ تي منجهيو پون. مطلب ته ڪلام ۾ فڪر و فهم جا عميق راز ۽ رمزون اڻ ڳڻيي انداز ۾ نمايان نظر ايندا.

جيتري قدر شاهه صاحب جي ڪلام جي شاعرانه خوبين جو تعلق آهي، ته سڄو ڪلام تمثيلن، تشبيهن، ڪنايه ۽ استعارن خواهه انيڪ خوبين سان مالا مال ڏسڻ ۾ ايندو. جيئن ته شاهه صاحب جو ڪلام سمورو تمثيل آهي، جنهن ۾ سسئي، سورٺ، سهڻي، مومل، نوري ۽ ليلائيندڙ ليلا ۽ مسڪين مارئي جهڙن عوامي قصن ۽ ڪهاڻين کي معرفت جي معنوي موتين جي مالها بنائي سينگار جو سامان مهيا ڪيو ويو آهي، مگر ساڳي ريت ان کي ''تلميحي طور'' به پيش ڪيو ويو آهي، جنهن ۾ اندازڪان ٻاهر اونهان اشارا ۽ لڪل راز ۽ رمزون سمايل آهن.

هينئر ڏسڻو هي آهي ته ”تلميح“ آهي ڇا؟ درحقيقت هيءَ اها شاعرانه صنعت آهي، جنهن جي ذريعي ڪنهن قصي، واقعي، پوءِ اهو تاريخي ڇو نه هجي، نالي، مسئلي يا ڪنهن اصطلاح ڏي اندروني اشاري ۽ رمز ۾ لفظن جي ويس سان، پوري ڪارگذاري سميت مطلب جو اظهار ڪيل هوندو آهي. ان لحاظ کان ڀٽائي صاحب جي ڪلام اندر ڪيترائي قصا خواه واقعا يا نالا ۽ اصطلاح ملي ويندا، جن جي اندر اونهان اشارا ۽ رمزون رکيل هونديون آهن.

ڏٺو ويندو ته شاه صاحب جو سر سريراڳ اڪثر ڪري تلميح طور ڪم آيل آهي. درحقيقت هن سُر اندر شاه صاحب هڪ وڻجاري جي ڏور ڏيسانڌر ۽ سخت سفر جو بيان ڪيو آهي، جنهن ۾ هن ڪي هڪ طرف سڄائي سمونڊ جي سختيءَ سان سينو ساهڻو ٿو پوي ته ٻئي طرف هن سامونڊي سوداگر کي پنهنجي غاريبي غوراب جو وڏو فڪر آهي. ڇاڪاڻ ته هن کي اهڙي هيٺائي هر هر هُري رهي آهي. هيڏانهن وري لڙ لهرون لس ليٽ، فسادي ڦلنگي ۽ چور به معذور مڪري لاءِ وڏي رڪاوٽ ڏسڻ ۾ اچن ٿا، جنهنڪري هن کي پار پهچڻ يعني منزل مقصود ماڻڻ ۾ مصيبت پئي معلوم ٿئي. هينئر اها مڪمل ڪارگذاري هن کهل ناکئي جي سامهون آهي. جئن شاه صاحب فرمايو ته:

وَهه تِکَ وهڪرا، جت نينگر نه تَهرن
وڏاندريون وَهه سامهيون، جهجهي زور جُنبن
نيڙيءَ ۾ ناتاريون، وڻجارا وجهن
مُلا معلمن، مون گَري سُئي گالهڙي.

هينئر پور بندر پهچڻ لاءِ مسڪين ملاح کي وڏي وسيلي جي ضرورت محسوس ٿي رهي آهي. بس! هينئر ٻيڙي ٿئي کي اميد جو آخرين ڪرڻو سٽر سڪائي ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو، جيڪو سندس ٻڏل ٻيڙي کي تيز طوفانن ۾ جملي خطرن مان پار پهچائي ٿي. شاه صاحب ڪيئن نه سچ چيو آهي:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تَري تُن پيِاس، پاسنئون پاڻي وهي
ڪوهو جهُرجهُنو ٿئو، لاڄو سڀ لڙياس
جيلاه سَتَر سُڪاڻياس، وَهي تي وَهه سامهُن.
يا
اڇي سو ڏنوءِ، جو ڪپر سوءِ ڪَنن سين
سُتي لوڪ لطيف چئي، ياد نه ذرو ڪئوءِ
غافل تي غراب ڪي، اوڙهه تي آندوءِ
سو چِتر چوهي ڪان رکئين، جو پئو پراڻو پوءِ
جهاز ضعيفن جو، پاڻيءَ ۾ پرتوءِ
سيّد ساٿُ سندوءِ، پر بندر پهچائيين.

شاه صاحب جو هيءُ سارو مضمون تلميح آهي. ڪيئن نه پلاري پٽ ڏٺي هڪ عاجز ۽ گنهگار انسان کي سناٽي سمونڊ (جهان) حا لڙ لهرون خواه ساموندي چور يعني نفساني خواهشون، جيڪي ڪيس چوطرف وڪوڙيو بيٺا آهن، خطرا پيدائي، جڏهن ڪيس پنهنجي نفس جي محاسبي جي هدايت ڪري ٿو ته هن کي چڱڪاري جي راهه ته ڏسڻ ۾ نه ٿي اچي، بلڪ هو سخت پشيمان ٿئي ٿو. اهوئي سبب آهي جو هن کي سٽر سڪاڻي يا ڪامل ڪشتيبان يعني نبين جو سردار محبوب مدني صلي الله عليه وسلم جي شفاعت جو وسيلو ۽ سهارو سمجهه ۾ اچي ٿو، جنهن لاءِ باري تعاليٰ فرمايو ته:

عَسيٰ عَن يَّبعَثَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحمودا ٥

(اميد آهي ته اوهان جو رب اوهان کي مقام محمودا ۾ جڳهه ڏيندو) جنهن لاءِ حضرت ابو هريره جي روايت مطابق پاڻ ڪريم جن پڇڻ تي فرمايو ته مَقامًا محمودا جو مطلب تمام امتن لاءِ شفاعت آهي. تڏهن ته شاه صاحب فرمايو ته

سُتا سپ پيئي، سندي معلم آسري
آئين پڻ سمهو ناکئا، بندر ناهه پيَئي
جن جي سيد لڄ کنئي، سي سپ
لنگهيندا لڪيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

تلميحي طور هڪ طرف وڻجارو، سوداگر، ساموندي، غواص، پيڙياتو، ناکئو، کهيل، طالب، ضعيف، ملاح، پڌر وغيره اشارا انسان ڏانهن آهن ته ٻئي طرف لهرو، پيڙي، جهاز، غوراب، دنگي، ڏينگ، ترازو، نيڙو، ٻيڙو، مڪڙي جا اشارا انسان جي جسم ڏانهن آهن. هيڏانهن سمونڊ، عميق، ڪُن شاهه، پاتار ۾ هن جهان جو راز سمايل آهي ته وري وڄ، ڪنون وغيره ۾ موت جي معنيٰ رکيل آهي.

جيڪڏهن لُڙ لهرون لَس ليٽ، چور، ڦلنگي ۾ شيطاني وسوسن ۽ نفساني خواهشن جي رمز بيان ڪيل آهي ته ماڻڪ موتي لعل هيرا وري نيڪ اعمال طور ڪنايه ۾ استعمال ڪيل آهن. هتي پور بندر، پار، ماڳ، ماءِ جو اشارو انسان جي منزل مقصود ڏانهن آهي ته اڳتي اونداهي جو اشارو ڪاري قبر ڏانهن آهي. ان لحاظ کان هادي، سڪاڻي، سيد، معلم، ڪشتيبان، ۾ وري رسول الله صلي الله عليه وسلم جي رمز بيان ڪيل آهي، ته ڳوڙهو، پارڪو ۽ پتار جي اندرين معنيٰ الله تعاليٰ ڏانهن منسوب ڪيل آهي.

مٿي ذڪر ڪيل بيتن جي حقيقت مان هيءَ ڳالهه ته هيڪاري ظاهر ٿيو پوي ته شاه صاحب نبي اڪرم صلي الله عليه وسلم کي گنهگار انسانن خواه اُمتن جي شفاعت جو واحد وسيلو تسليم ڪيو آهي. آخر ان جي شفاعت ذريعي ته گناهن ۾ گتل انسانن کي نجات ملندي. اهڙي ريت ڏنو ويندو ته هن سُر اندر ڪيترائي اهڙا اصطلاح ملندا جن کي شاه صاحب تلميح طور ڪم آندو آهي. جهڙوڪ: وکر يا وڻج وهاڻ، سودو سوڏڻ، عمل ڪرڻ سفر سنيرڻ، هيءَ جهان ڇڏڻ، ڇڪڻ چاڙهڻ يعني هن جهان مان سرخروئي حاصل ٿيڻ، لڄ رکڻ، ڍڪڻ وغيره. نه فقط ايترو بلڪ شاه صاحب جا کي ته سچا سارا اهڙا بيت چيل آهن، جن سان سچ پچ تاريخي واقعا وابسته آهن ۽ انهن جي ذريعي هيءَ ثابت ٿيو وڃي ته سري آن سلا صه و سلم رحمت اللعالمين آهن.

جئن رب پاڪ پنهنجي پاڪ ڪلام ۾ صاف صاف ٻڌايو ته

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَتَ اللّلعَالَمِين

يعني اي محمد صلي الله عليه وسلم اسان توکي جملي جهانن لاءِ رحمت ڪري موڪليو آهي.'' ان جي ثابتي هن مان مليو وڃي ته حضور ڪريم صلعم جن پوري قوت ۽ قدرت جي باوجود براين جي، ٻرن کان ذاتي طور بدلو نه ورتو ، بلڪ ساڻن احسان ڪيا. هيءُ هو سندن حلم جو ڪمال. تڏهن شاه صاحب فرمايو ته

چڱن سان چڱايون، اِنءَ سڀڪو هوءِ

تو جئن ڪري نه ڪوءِ، ٻچن سان ڀلايون.

رحمت اللعالمين جي رحمت جو هڪ نه بلڪ ڪئين اهڙا مثال ملندا، جن جو دلي طور اقرار ڪرڻو پوي ٿو.

جڏهن هڪ يهودي عورت ٻڪري جي گوشت ۾ زهر ڏئي ٿي ۽ هو گناهه جو اعتراف به ڪري ٿي ته نبي ڪريم صلعم جن بدلو ته بجاءِ خود بلڪ کين معاف ڪري ڇڏين ٿا. هيڏانهن لبيد بن العاصم هڪ يهودي جادو ڪري ٿو ته ان کي ان جي ڪيئي جي عيوض بخشيو ڇڏين. رسول پاڪ صلعم جن جو دشمن تلوار هٿ ۾ کڻي وار ڪرڻ لاءِ تيار ٿئي ٿو ۽ وري جڏهن اها سا ڳي تلوار نبي پاڪ جن جي هٿن مبارڪ ۾ اچي ٿي ته ان تي وار جي بجاءِ معافي ملي ٿي. پيو ته نهيو مگر عبدالرشيد بن ابيء جهڙي دشمن رسول ۽ منافقن جي سردار، نبي اڪرم صلعم جن سان ڇا نه ڪيو آهي، مگر اهو به ذاتي بدلي بجاءِ معاف ڪيو وڃي ٿو. ان کان سواءِ دشمنن طرفان تڪليفن ڏيڻ ۾ وسان ڪين گهٽايو ويو. رستي تي ڪندا ڪچرو اڇلائڻ ۽ ناپاڪ اوجهري اڇلائڻ، پٿر هڻڻ وغيره تڪليفون ڪي گهٽ ڪين هيون، جيڪي حضور پاڪ کي ڏنيون ويون، مگر رحمت اللعالمين جي رحمت ۽ شفقت جو ڪمال ته ڏسو ته انهن کي اُف به نه چيو ويو ، بلڪ بخشيو ويو. جنهن جي نتيجي ۾ اهي نامراد وري مراد وند مسلمان ٿي ويا. شفقت ۽ رحمدلي جو ڪمال ته ڏسو ته ڪيئن نه

پوڙهي عيسائي عورت جو بار پاڻ کڻن ٿا ۽ ان سان ڳالهيون به ڪندا به هلن ٿا. آخر جڏهن ان عورت کي اهو علم ٿئي ٿو ته هيءَ ٿي اهو محمد صلي الله عليه و سلم آهي، جنهن جي دين جي خطري کان هوءَ شهر ڇڏي رهي آهي، تڏهن بي اختيار سندس زبان مان ڪلمون نڪري ٿو ۽ هوءَ ايمان آڻي ٿي. اهڙا ڪئين مثال ملندا، جن مان پاڻ ڪريم جن جي ڪريمي ثابت ٿيو پوي. جيئن ته هيءَ وصف سندن لاءِ ئي مخصوص هئي، ان ڪري ته شاه صاحب فرمايو ته:

ڇـڱا ڪن ڇـڱايـون، مٺايـون مٺن
جو وڙ جڙي جن سين، سو وڙ سيئي ڪن.

سيد نجف علي شاه 'ڪمتر' نقوي

سر سريراڳ جي لغت

جناب صدر ۽ معزز دانشور حضرات! گهڻن صاحبن کي معلوم آهي ته منهنجو پسنديده موضوع هميشه لغت ۽ خاص طور تي شاه عبداللطيف ڀٽائي گهوٽ عليه الرحمة جن جي ڪلام جي لغت تي تجسس ۽ تحقيق جي باري ۾ رهيو آهي. تنهنڪري اڄوڪي محفل ۾ به آءٌ شاه صاحب جي زبان جي لغت جي باري ۾ ڪجهه عرض ڪندس.

ليڪن ان کان اڳ ۾، تمهيد جي طور تي اهو عرض ڪرڻ ضروري آهي ته شاه صاحب پنهنجي ڪلام جي ذريعي، سنڌي زبان جي بيتل پاڻيءَ ۾ لهريون نه پر طوفان برپا ڪري ڇڏيو آهي. اڄ کان گهٽ ۾ گهٽ اڍائي سؤ سال پراڻي سنڌي زبان جي سيڌن ۽ سادن لفظن جي مدد سان، معاني ۽ مطالب جا اهي بيش بها آبدار گوهر گڏ ڪري ڇڏيا اٿس، جن کي پرکڻ جي لاءِ مون جهڙي هيچمدان کي ته ڪابه طاقت ڪانه آهي، پر هن وقت جا زباندانيءَ جا مشهور جوهري ۽ ڪاريگر صراف به انهن گوهرن جو آب تاب ۽ انهن جي پاڻيٺ پرکڻ ۾ لاچار ۽ بيوس نظر اچي رهيا آهن. شاه صاحب هزارها جاين تي، ڪي ڪي لفظ اهڙا به استعمال ڪيا آهن، جن مان هرڪ لفظ جون ساڳيءَ هجي ۾، ڪيتريون ئي معنائون نڪري سگهن ٿيون. اهڙن لفظن مان ڪنهن خاص لفظ جي صحيح معني متعين ڪرڻ جي سلسلي ۾ اهو ضروري آهي ته اهڙن سڀني بيتن جو تقابلي مطالعو ڪيو وڃي جن ۾ اهو لفظ استعمال ٿيل هجي. اهڙي مطالعي مان اهو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

صاف معلوم ٿي ويندو ته خود شاعر انهي لفظ کي ڪهڙيءَ معنيٰ ۾ ڪم آندو آهي. ان دعويٰ جي دليل ۾، آءٌ شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي رسالي جي سر سريراڳ مان هڪ بيت پيش ڪري، ان بيت جي صرف هڪ لفظ جي باري ۾ تقابلي مطالعو پيش ٿو ڪريان- اهو بيت هي آهي:

رُوئا جي عميق ڏي، مُنهِن ڪائو ڏيئي
تن سپون سُوجهي ڪيون، پاتارا پيهي
پسندا سيئي، آمُلَ اڪڙيون سپين.

هن بيت ۾ شاه صاحب لفظ 'ڪائو' استعمال ڪيو آهي. جيڪڏهن اسين 'ڪائي' جي معنيٰ متعين ڪرڻ جي لاءِ، رسالي جو مطالعو ڪنداسين ته معلوم ٿيندو ته شاه صاحب اهو لفظ ساڳي هجي ۾، هڪ ڪان وڌيڪ معنائن ۾ استعمال ڪيو آهي؛ تنهنڪري پڌايل بيت ۾ لفظ 'ڪائو' جي معنيٰ مقرر ڪرڻ جي لاءِ شاه صاحب جي رسالي جو مطالعو ٿا ڪريون. مثال طور ساڳئي سر سريراڳ ۾ شاه صاحب فرمائي ٿو ته:

ڪائو ڪمايوم، موتي مون نه وَڻِيِئا
سيهي جو سيد چئي، وکر وِهايوم
ههڙو حال سندوم، توهُ تهجي آُبَهان.

هن بيت مان ظاهر آهي ته هتي شاه صاحب 'ڪائو' مان مراد ورتي آهي شيشو؛ مصنوعي يا ڪوڙو هيرو؛ يا سچ جو ضد يعني ڪچ وغيره. جيڪڏهن مون ٿي نه وسهو ته آءٌ خود شاه صاحب جي زبانيءَ اوهان کي ٻڌايان ته اهو لفظ 'ڪائو' شاه صاحب انهي ٻي معنيٰ ۾ استعمال ڪيو آهي. ساڳئي سر سريراڳ ۾ آهي ته:

اگهئو 'ڪائو' ڪَچُ، ماڻڪن موٽ ٿي
پلئہ پايو سچُ، آچيندي لڄ مران.

ساڳئي سر ۾ ٻئي هنڌ ارشاد ٿو ٿئي ته:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ماڻ پڇنئي سپرين، چت ۾ چيتاريج
ڪيج ڪائي ڪچ ڪي، ڪوڙ م ڪمائيج
وڃج وهائيج، سپ سوداگر سچ جو.

هاڻي ته اوهان کي يقين ٿي ويو هوندو ته شاه صاحب جي خيال موجب ’ڪائو‘ لفظ جي اهائي معني آهي، جا مون اوهان کي ٻڌائي. ليڪن اها معني ابتدا ۾ ٻڌايل بيت سان ٺهڪي نٿي اچي تنهنڪري رسالي جو وڌيڪ مطالعو ڪرڻ سان معلوم ٿيندو ته شاه صاحب لفظ ’ڪائو‘ کي هڪ ٻي معني ۾ به استعمال ڪيو آهي. ساڳئي سر سريراڳ ۾ ارشاد ٿو ٿئي ته:

ڪوڙين جي ڪائو ٿي، سمنڊ ڪين سُڪن
پاڻيءَ سين پيڪُ ڪيو، تيلاه وڻجارن
لالون سي لهن، جنين سؤدو سچ سين.

هن بيت ۾ ’ڪائو ٿيڻ‘ جي معني ٿيندي، لاتِ ڏيڻ، ڪَرَ ڏيڻ، يا پاڻيءَ جو گهٽجي وڃڻ. ان جي ثابتيءَ طور سر ڏهر مان هي بيت پيش ڪريان ٿو:

سُڪي ڍور ڍيون ٿئو، ڪنڌيءَ ڏنو ڪائو
سو پاڻي پٽيهل ۾، اڳيون نه آيو
ماڙهن ميڙائو، کهين کهين پيٽيين.

اڳئين بيت ۾ شاه صاحب ’ڪائو ٿيڻ‘ جو فعل استعمال ڪيو آهي، ليڪن هن بيت ۾ ’ڪائو ڏيڻ‘ استعمال ڪيو اٿس، پر معني ساڳي اٿس. انهي معني سان لفظ ’ڪائي‘ کي شاه صاحب رسالي جي سر ڏهر ۾ هيئن استعمال ڪيو آهي:

جان واهڙ ۾ وهه، تان تون مَڃ نه موتيين
ڪائي ۾ ڪوه ڪريين، سندو موٽڻ پِڌَ
سِرَ متي سدَ، مهميزون ملاحن جيون.

انهي بيت مان به ثابت ٿيو ته شاه صاحب ’ڪائي‘ جي معني پاڻيءَ جي لاتِ يا ڪر ڏيڻ ورتي آهي. لفظ ڪائو ته ايتري تحقيق ڪرڻ مان ثابت ٿيو ته ’ڪائو‘ جون گهٽ ۾ گهٽ

۾ معنائون آهن: هڪڙي شيشو، ڪوڙ يا ڪچ؛ ۽ ٻي پاڻيءَ جي لاٽ يا ڪِرَ. انهيءَ بحث کان پوءِ آءٌ وري پنهنجي پڙايل اصلي بيت ڏانهن واپس ٿو اچان، جنهن ۾ شاهه صاحب فرمايو آهي ته:-

'وڻا جي عميق ڏي، مُنهِ 'ڪائو ڏيئي'

هاڻي اسان کي ڏسڻو آهي ته 'مُنهِ ڪائو ڏيئي' مان شاهه صاحب جي اصل مراد ڇا آهي؟ آيا آهي سامونڊي سوداگر منهن تي شيشو ڪوڙ يا ڪچ چاڙهي ويا يا پاڻيءَ جي لاٽ ڏانهن منهن ڪري سفر تي سنبريا؟ مرحوم شاهواڻيءَ ۽ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ پنهنجي لڪيل شاهه صاحب جي رسالي ۾ 'ڪائو' جي معنيٰ ٻوٿاڙو يا اهو شيشو لکي آهي، جيڪو ٽوپيا ٽِپي ڏيڻ وقت منهن تي چاڙهي ڇڏيندا آهن. گويا سندن مطلب هي آهي ته وڻجارا ٽوپن وارو خاص لباس، جيڪو هن وقت رائج آهي ۽ جنهن جي منهن واري حصي ۾ ڪائي يا شيشي جو هڪ خول هوندو آهي، جنهن جي پائڻ سان ٽوٻو اکيون پٽي سمنڊ جي هر شيءِ ڏسي سگهندو آهي، سو پائي ويا. آءٌ نٿو چئي سگهان ته اڄ کان اڍائي يا ٽي سئو سال اڳ ۾، سمنڊ جي ٽوٻن لاءِ اهڙو لباس ايجاد ٿيل هو يا نه؟ ليڪن منهنجي خيال موجب 'مُنهِ ڪائو ڏيئي' واري جملي مان 'منهن ڏيڻ' جي معنيٰ سمجهڻ ۾ شايد ڪو اشتباه پيدا ٿيو هجي، ڇو جو جيڪڏهن 'مُنهِ ڏيئي' مان مراد منهن تي ڏئي يا ڍڪي واري مراد ورتي ويندي ته پوءِ شايد مرحوم شاهواڻيءَ ۽ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ واري معنيٰ صحيح اچي ويهندي، پر جيئن ته منهنجو موقف اهو آهي ته شاهه صاحب جي ڏکين لفظن جي معنيٰ خود شاهه صاحب کان پڇجي ته ان مان شڪ شبهو ختم ٿي ويندو ۽ اسان کي اڄ کان اڍائي سؤ ورهيه پراڻي سنڌي زبان، جنهن کي اڄوڪو پوچ سمجهي نٿو سگهي، تنهن جي سمجهڻ ۾ زياده آساني ٿي پوندي، تنهنڪري اچو ته انهيءَ اشتباه کي دور ڪرڻ جي ڪوشش ڪنديس ڏسون ته شاهه صاحب 'مُنهِ ڏيئي' وارو فعل يا 'منهن ڏيڻ' واري مصدر کي ڪهڙي نموني استعمال ڪيو آهي:

سر سامونڊيءَ ۾ شاهه صاحب چيو آهي ته:-

اسان اُدارا، آئـي آونـگ چـاڙهئا
مـُـهُ ڏيئي مـون آئيا، سَمهان سيارا
اُيرن سيڪارا، پسي وَرَ پين جا.

هن بيت ۾ ’مـُـهُ ڏيئي اچڻ‘ جي معنيٰ نڪري ٿي، سامهون اچڻ يا منهنجي طرف اچڻ. جيڪڏهن قارئين ڪرام انهي معنيٰ تي متفق نه هجن ته هڪ ٻيو مثال پيش ڪندس. سر ڪوهياريءَ ۾ هڪ بيت آهي ته:-

ڀـرتوو پنهوءَ جـو، سُهائـي سياهُ
مُه ڏيئي مون آئيو، رنگارنگي راهُ
پهرين ڏيندا پاهُ، پوءِ رڱيندا رڱ ۾.

هاڻي ته سيني کي خاطري ٿي وئي هوندي ته ’مـُـهُ ڏيئي اچڻ‘ جي معنيٰ برابر منهنجي طرف اچڻ، آهي. اچان به پوري پوري پڪ ڪرڻ جي لاءِ شاه صاحب جو سر ڪيڏاري مان هڪ بيت پيش ڪريان ٿو، جنهن ۾ شاه صاحب ’مـُـهَ‘ جي معنيٰ طرف استعمال ڪئي آهي. انهيءَ بيت ۾ شاه صاحب فرمايو آهي ته:-

ڳجهڙين ڳارو، راتيان ڏيهان رڻ ۾
ڀٽيون پچن پاڻ ۾ ته ڪـِهِ مـُـهِ ڪيڏارو
ڪائن ڪڳمارو، ڪانئر پيو ڪنو ٿيي.

هن بيت مان به صاف ظاهر آهي ته ’مـُـهَ‘ جي معنيٰ طرف آهي، انهيءَ سڄي بحث جـو حاصل مطلب هـي آهي ته ’مـُـهَ‘ جون ٻه معنائون آهن. هڪ چهرو ۽ ٻي طرف ۽ ’مـُـهُ ڏئي اچڻ‘ جي معنيٰ تيندي طرف ڏئي اچڻ، ساڳي طرح جيڪڏهن ڪنهن بيت ۾ ’مـُـهُ ڏيئي وڃڻ‘ ڪم آيـو هجي ته ان جـي به معنيٰ تيندي طرف ڏئـي وڃڻ. تنهنڪري جـي هـن بيت ۾ ’وٺا مـُـهِ ڪائو ڏيئي‘ استعمال ٿيل آهي ته ان جي معنيٰ اها به نڪري سگهندي ته پاڻيءَ جي لاتِ ڪـَرَ ڏيڻ واري طرف ويا. يعني جيڪڏهن ٿـوٻي، کي خبر پـونـدي تـه سمنڊ ۾ فلاڻي جاءِ تي

پاڻيءَ ڪجهه لاتِ ڏني آهي ته هو ماڻڪ ميڙڻ جي لاءِ انهيءَ طرف جو رخ ڪندو، چو جو سپڪو تيي ڏيڻ وارو فطرتاً اها ڪوشش ڪندو ته تيي ڏيڻ وقت پاڻيءَ جي سطح ۽ تري جي وچ ۾ ٿورو مفاصلو هجي ته آسانيءَ سان تر تائين پهچي اتان سپون ميڙي اچي متاچري تي گڏ ڪن.

انهيءَ خيال کي تقويت پهچائڻ جي لاءِ، سنڌ جي جاگرافي به تائيد ٿي ڪري. ياد رکڻ گهرجي ته شاه صاحب سنڌ جي سامونڊين جو جن بندرن يا تڙن ڏانهن واپار جي سانگي وڃڻ جو ذڪر ڪيو آهي تن ۾ پور بندر ۽ ڪنيات وغيره آهن، جيڪي سنڌ جي ڏکڻ طرف آهن، جيئن ته پراڻي زماني ۾ سنڌ جي ٻيڙين ۽ غورابن ۾ انجڻ هلڻ جو رواج اجان تائين ڪونه پيو هو ۽ سمورو سفر بادباني يا سڙهه وارين ٻيڙين ۽ غورابن جي ذريعي ڪيو ويندو هو، تنهنڪري ظاهر آهي ته جيڪي بادباني ٻيڙيون اُتر ڪان ڏکڻ جي طرف سفر ڪنديون، تن کي سمنڊ جي ٻيٺل پاڻيءَ ۾ هلائڻ جي لاءِ اتر جو واءُ موزو ٿيندو ۽ وري جڏهن اهي ٻيڙيون واپس پنهنجي وطن ورڻ جي ڪنديون ته جيئن ته اهي ڏکڻ ڪان اُتر طرف وينديون، تنهنڪري انهن جي لاءِ ڏکڻ جي هوا وڏيڪ ڪارائتي ٿيندي، انهيءَ سبب جي ڪري سنڌ جا سڪاٽيا به اتر جو واءُ لڳڻ سان يعني سياري جي موسم ۾ پنهنجون ٻيڙيون سفر تي نيندا هئا ۽ اتي وڻج واپار ڪري وري جڏهن واهوندا ورندا هئا يا ڏکڻ جو واءُ لڳندو هو، يعني اونهاري جي مند ۾ واپس وطن ورندا هئا. ان باري ۾ شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي رسالي مان ثابتيون پيش ڪرڻ مناسب آهن. سر سريراڳ، ۾ چيل آهي ته:-

ڪوهــا ڪــال ڪٽي، اُن وڏا اُتــر آسري
آلا جهڙي مَ اُن جــي، اولي جــي اٿي
وڻــجــارن وٽــي، وڪــر وڏو ٻــيــڙيــن.

وري سر سامونڊيءَ ۾ شاهه صاحب فرمائي ٿو ته:-

لڳي اُتر هير، سامونڊين سڙهه سنباهيا
ننگر ڪٽي نا ڪئا، ٿئا سٽاوا سير
هيڙي نيت اُڪير، ڪاري ڪيڙائن جي.

ساڳئي سر ۾ ٻئي هنڌ به ساڳئي مفهوم جو ذڪر ڪندي ارشاد ٿو ٿئي ته:-

آئي اُتر مُندَ، هيين اُڏڪو نه لهي
وٺين لاڇو بند، ٻيهر مڪين مڪڙيون.

وري به سر سامونڊيءَ جو بيت آهي ته:-

ڏني ڏياري، سامونڊين سڙهه سنباهيا
اُن کي مند اُتر جي، اوچتي آئي
وڻجارن وائي، آهي پريين پار جي.

اهو ته هو وڃڻ جو بيان. وري اُنان ورڻ جي باري ۾ به شاهه صاحب واهوندين يا ڏکڻ جي واءَ جي بيان ۾ فرمايو آهي ته:-

لڳي اُتر اُهرئا، واهُندي ورن
آءَ گهٽوئي گهوريان، سودو سامونڊن
اگڻ جن اچن، عيد وَرَتي اُن کي.

انهيءَ مان ثابت ٿيو ته سامونڊي ڏياري ڌسي، پوءِ جڏهن اتر جو واءُ لڳندو آهي، يعني سياري جي مند ايندي آهي تڏهن سپون ڪيڻ ۽ ماڻڪ ميڙڻ جي لاءِ سمنڊ جو سفر ڪري وڃي ڪنڌ ڪيڙيندا آهن. ظاهر آهي ته سياري جي موسم ۾ پاڻيءَ جو زور هميشه گهٽبو آهي، درياهن جو سمنڊ ۾ ڇوڙ بند ٿي ويندو آهي، تنهنڪري پاڻي ڪَرَ ڏئي يا 'ڪاٿو' ڏئي لهي ويندو آهي ۽ سمنڊ ماٺو ٿي ويندو آهي، تنهنڪري اهائي موسم سمنڊ ۾ ترڻ جي لاءِ زياده موزون سمجهي ويندي آهي، انهيءَ ڪري ئي شاهه صاحب فرمايو آهي ته 'وئا جي عميق ڏي مُهِ ڪاٿو ڏيئي' ان جي مناسب معني اهائي ٿيندي ته پاڻيءَ جي لاٿ جي طرف منهن ڪري ويا يا جنهن طرف پاڻي گهٽ ڏٺائون، انهيءَ طرف ويا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آخر ۾ آءٌ عرض ڪندس تہ مون هيءَ معنيٰ قارئين تي مڙهڻ جي ڪوشش ڪانہ ڪئي آهي، پر لغت جي هڪ معمولي طالبعلم جي حيثيت ۾ لغت جو هڪ مسئلو، هن دانشورن جي محفل ۾ پيش ڪري، پنهنجي طرفان ان جو حل بہ پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي اٿم، ٿي سگهي ٿو تہ ان مسئلي تي ڪن صاحبن کي اعتراض بہ هجي. جيڪڏهن ڪنهن دانشور کي هن مسئلي تي ڪو اعتراض هجي تہ، اهو صاحب بالمشافہ گفتگو، خط و ڪتابت يا ڪنهن ادبي رسالي جي معرفت مون کي پنهنجي مشوري سان نوازيندو تہ آءٌ ان جو خنده پيشانيءَ سان خير مقدم ڪرڻ لاءِ تيار آهيان.

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

محترم علي بخش شيخ

سر سريراڳ ۾ روحاني رمز

دنيا ۾ شاعر ته ڪيترائي ٿي گذريا آهن، ليڪن منهنجي نظر ۾ هڪ شاعر جي عظمت ۽ وڏائي جي خبر ان مان پوي ٿي ته سندس شعر نه صرف سندس وقت يا دور تائين محدود آهي، پر حقيقت ۾ ان ۾ ايندڙ نسلن لاءِ به هڪ قيمتي پيغام موجود هوندو آهي. سندس شاعري بيشڪ سندس دور جي حالت ۽ اثرن کي قبول ڪري پر سندس شعر ۾ جا شيءِ نرالي هجي اها سندس خيالن جي گهرائي ۽ ان ذريعي انسان ذات لاءِ هڪ اهڙو پيغام جيڪو هر وقت، هر دور ۽ هر ماڻهوءَ لاءِ مفيد ثابت ٿئي. ان منجهه نفرت جا ڪنڊا نه پر پيار جا گل هجن، ان منجهه رات جي تاريڪي نه پر ڏينهن جي روشني هجي، ان ۾ نااميدي جي بدران اميد جا ڪرڻا هجن.

منهنجي چوڻ جو مقصد اهو هرگز ناهي ته هڪ سٺو شاعر زندگي جي صرف هڪ رخ کي ڏسندو آهي، ليڪن ان جي برعڪس هو ٻين شاعرن وانگر صرف دنيا جي ٻاهرين رنگ کان متاثر نٿو ٿئي پر هو دنيا جي حقيقت تائين پهچڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. هو ڪوڙ جي بدران سچ جي ڳولا ۾ رهندو آهي، پوءِ ڀلي ان لاءِ کيس ڪيتريون تڪليفون ڇو نه ڏسڻيون پون. اهوئي معيار هو جنهن تي مون ڪيترن ئي شاعرن کي پرکيو؛ پر جنهن شاعر جو ڪلام سؤ فيصد ان معيار تي سچو ثابت ٿيو، سو سر زمين سنڌ جو هردلعزيز شاعر شاهه عبداللطيف ڀٽائي آهي.

شاه صاحب منهنجي نظر ۾ هڪ عظيم فلاسفر آهي. چاڪاڻ ته انساني زندگي جو جيترو مشاهدو شاه صاحب ڪيو آهي، شايد ئي ٻئي ڪنهن کي نصيب ٿيو هجي. پاڻ ابتدا کان وٺي محسوس ڪيائون ته انسان کي هيءَ زندگي هڪ اعليٰ مقصد لاءِ ڏني وئي آهي. هي دنيا ان اعليٰ مقصد کي وڃائڻ يا حاصل ڪرڻ جي جاءِ آهي، يعني جن ماڻهن پنهنجي مقصد کي سمجهيو، تن هن دنيا جي زندگي ۾ پنهنجي حقيقي مالڪ جي حڪمن جي بجاآوري ڪري ان مقصد کي حاصل ڪيو، پر ٻئي طرف جن ماڻهن هن دنيا کي عيش و عشرت ۽ آرام جي جاءِ تصور ڪيو ۽ پنهنجي رب جي حڪمن جي انحرافي ڪئي، سي نتيجي طور ڀٽڪيل مسافر وانگر پنهنجي منزل تي پهچي نه سگهيا. انسان کي هن دنيا جي حقيقت ۽ سندس اهميت ٻڌائڻ لاءِ شاه صاحب پنهنجي شعر ذريعي هڪ پيغام ڏنو. شاه صاحب جو اهو پيغام سندس هر شعر ۾ موجود آهي، پر 'سر سريراڳ' ۾ ان جو اظهار شاندار نموني سان ڪيو اٿس.

شاه صاحب پنهنجي شاعريءَ ۾ ان مقصد کي عام قصن ۽ ڪهاڻين جي ذريعي بيان ڪيو آهي، چاڪاڻ ته سندس ڪلام هڪ خاص طبقي لاءِ نه پر عام ماڻهن لاءِ هو. سر سريراڳ ۾ ته ظاهري طرح درياءَ، ٻيڙي، مسافر ۽ واپار وغيره جو ذڪر آهي، پر غور ڪرڻ سان ان ۾ عجيب روحاني راز نظر ايندو. ڏسڻ ۾ ته ائين ٿو اچي ته شاه صاحب انهن ماڻهن سان مخاطب آهي، جيڪي واپار سانگي ٻيڙين ۾ چڙهي سفر لاءِ روانا ٿين ٿا پر حقيقت ۾ هن جو اشارو انسان ۽ سندس زندگيءَ سان آهي. هي دنيا هڪ بحر آهي، زندگي ٻيڙي مثل آهي ۽ انسان مسافر. ظاهري طرح ته شاه صاحب سمنڊ جي واپارين کي چئي ٿو ته "توهين سچ جو سودو ڪريو." پر ان جو اهو پيغام هر انسان لاءِ آهي. سر سريراڳ جي ڪن شعرن کي پڙهڻ سان مٿين ڳالهه واضح ٿي ويندي.

سڀ کان پهريائين اهو ڏسڻ گهرجي ته شاهه صاحب زندگي جي باري ۾ ڇا ٿو چوي:

جر ۾ ڦوٽو جئن، لهريون لڳنديء اڏ ٿئي
تون ٻڻ آهين تئن، دنيا ۾ ڪي ڏينهڙا.

انسان هن دنيا ۾ تمام ٿوري وقت لاءِ آيو آهي. سياڻن جو چوڻ آهي ته انسان جي ڄمڻ کان پوءِ عمر وڌندي نه پر گهٽجندي رهندي آهي. پر ويچارو انسان غلط فهمي ۾ مبتلا ٿي هن دنيا جي رنگينين ۾ گم ٿي وڃي ٿو. هو دنيا کي اصلي آرامگاهه سمجهي سانس دل لڳائي ٿو ۽ نتيجي طور هو پنهنجي حقيقي مقصد کان هٽي وڃي ٿو. شاهه صاحب اهڙي ماڻهوءَ کي خبردار ڪري ٿو ته:

ويرم مَ لاهي ويهه، مٿي آرَ اوڙاهه جي
پسي پاڙي واريون، ڪيچ انديشو ايهه
وينڊو نه پسين ڏيهه، پتڻ هُن پار مٽي؟

يعني تنهنجي سامهون تنهنجا ڪيترا ساٿي هن دنيا مان موڪلائي ويا، پر تڏهن به تو ان مان سبق حاصل نه ڪيو. ليڪن مرڻ کان اڳ انسان کي هن دنيا ۾ ڇا ڪرڻ گهرجي جو سندس اصلي دنيا ۾ عزت ٿئي. ان جو واحد ذريعو پنهنجي رت سان سچي محبت ۽ ان جي حڪمن جي پيروي ڪرڻ آهي. دل مان ڪوڙ ۽ دغا کي هميشه لاءِ ڪڍي ڇڏڻ گهرجي. شاهه صاحب فرمائي ٿو:

ڪوڙ ڪماءِ مَ ڪي، اتي اور الله سين
ڪڍ تون دغا دل مان، صاحب وڏي سچ
محبت سندو من ۾، ماڻڪ پارج مچ
ان پر اتي اچ، ته سودو ٿئي سڦرو.

جن ماڻهن زندگي جي انهيءَ راز کي سمجهيو تن پنهنجي حقيقي منزل کي ڳولي لڌو. اهڙن ماڻهن جي عزت ۽ عظمت ٻنهي دنيائن ۾ قائم رهي ٿي. هو ٻنهي جهانن ۾ سرخرو ٿين ٿا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

بادشاهن جو ٻاهريون رعب تاب سندن آڏو ڪابه حقيقت نٿو رکي، چاڪاڻ ته شاه صاحب جي چوڻ موجب:

ساري رات سبحان، جاڳي جن ياد ڪيو
ان جي عبداللطيف چئي، مٽيءَ لڌو مان
ڪوڙين ڪن سلام، اچيو آڳ ان جي.

مان اڳي عرض ڪري آيو آهيان ته شاه صاحب زندگي جي صرف هڪ پهلوءَ تي روشني نٿو وجهي، پر هو هر جاءِ تي موجود آهي. هن دنيا ۾ ڪيترا ڀٽڪيل انسان آهن، جن جي سڄي زندگي ڏوهن ۽ گناهن ۾ گذري وئي ۽ باقي عمر مايوسي ۾ گذاري ٿا. شاه صاحب اهڙن ماڻهن کي تلقين ٿو ڪري ته نااميد نه ٿيو. ان مهل ماڻهوءَ کي گهرجي ته هو پنهنجي ربّ کان سچيءَ دل سان مدد طلب ڪري ته هو ضرور غفلت جي ننڊ کان سجاڳ ٿي صحيح رستي تي اچي ويندو.

آڏو ڇِڪَڻُ ڇاڙهه، منهنجي موج نه سهي مَڪُرِي
ميڙي مَٺايُنِ جو، بيحد ڇاڙهيم بار
ڇوڻ ڇارو ناهه ڪو، بديون بيشمار
ڪَپُرَ ڪارونيار، اُڪارئين اِحسانَ سين.

آخر ۾ آءٌ چوندس ته شاه صاحب جي سُرُ 'سريراڳ' ۾ هڪ اهڙي روحاني رمز سمايل آهي، جنهن کي سمجهڻ سان ڀٽڪيل انسانن جون بيمار دليون چاق ٿي وڃن ٿيون ۽ کين 'صراط مستقيم' وارو رستو ملي وڃي ٿو ۽ بقول شاه صاحب:

سي پوڇارا پر ٿيا، سمنڊ سيويو جن
آنڊائون عميق مان، جوتي جواهرن
لڌائون لطيف چئي لالون مان لهرن
ڪانهي قيمت تن، مل مهانگو آن جو.

جناب شاهنواز پنو اختر

سر سريراڳ ۾ ڇهه بيت

امام الشعراءُ، ذبدة الصوفيا، سرتاج الاولياءُ حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي رحمة الله عليه جو گنجينهء گران قدر رسالو ٣٢ سرن ۽ ٣٦ راڳڻين تي مشتمل آهي. انهن مان ڪي سر واديء مهراڻ جي تاريخي ۽ نيم تاريخي داستانن سان تعلق رکن ٿا. جهڙوڪ: سر سسئي پنهون، عمر مارئي ۽ مومل راڻو وغيره ـ ٻيا وري ڪي سر راڳڻين جي نالي سان منسوب آهن. جهڙوڪ: سر رامڪلي، سر سارنگ، سر يمن ڪلياڻ وغيره.

سر سريراڳ، ڇهن مول راڳن مان هڪ آهي، جنهن جي لغوي معنيٰ آهي "سٺو يا سريلو راڳ." هي سر اڪثر ڪري شام جو ٤ کان ٨ بجي تائين ڳايو ويندو آهي.

هتي مان سر سريراڳ جي ڇهن بيتن تي پنهنجي ناقص عقل مطابق ڪجهه روشني وجهڻ جي جسارت ڪري رهيو آهيان. اميد ته منهنجي لغزشن کي اهلِ ادب ۽ اربابِ قلم نظر انداز ڪري معاف ڪرڻ فرمائيندا.

هن سر ۾ ظاهري طرح ته سمنڊ جي سفر ۽ ان جي خطرن جو بيان ٿيل آهي. مگر شاه صاحب هن دنيا کي سمنڊ سان تشبيه ڏني آهي ۽ ان ۾ مسافري ڪندڙ ناکئي کي انسان سان ۽ ان جي چڱن اعمالن جي لالن ۽ جواهرن سان تشبيه ڏني آهي. ٻيڙيء يا ڏنگيء جو مثال انسان جي جسم سان ڏنو اٿس ۽ سڙه کي سيني سان ڀيٽيو اٿس. جڏهن شاه صاحب ٻيڙين واري کي سڙه صاف

ڪندو ڏسي ٿو ۽ انهن کي سفر جي مڪمل تياري ڪندو ڏسي ٿو تہ انسان کي هدايت ٿو ڪري تہ: اي انسان! هن دنيا جو سفر ڏاڍو اٽانگو اٿئي. اُٿ، جلدي سفر جو سنباهو ڪر، پنهنجو سينو وهمن ۽ گمانن، حرص و هوس کان ڌوئي صاف ڪر ۽ مرشد ڪامل هٿ ڪر تہ جيئن سولائيءَ سان هن فاني دنيا جو اٽانگو ۽ مشڪل سفر پورو ڪري، دارالبقا وڃي سگهين! المختصر تہ هن سڄي سر ۾ شاه صاحب انسان ذات کي دارالفنا ڇڏي دارالبقا ڏانهن هلڻ جي تياريءَ ڪرڻ بابت هدايت ڪري ٿو.

١. ڪوڙ ڪماءِ مَ ڪچ، اٿـي اور اللهہ سين
ڪيـ تون دغـا دل مان، صاحب وڏي سچ
محبت سـنـدو مـن ۾، ماڻڪ پـارج مـچ
ان پـر اٿـي اچ تــہ سـودو ٿـئـي سـڦـرو.

هتي شاه صاحب ڪچ ۽ سچ ۾ تميز ڪندي تنبيه ڪري ٿو تـہ ڪوڙ، فريب دوکو، دغا ۽ ڪچ دراصل انسان ذات جا ازلي دشمن آهن، جيڪي بنده کي پنهنجي خالق کان تمام پري گمراهيءَ جـي رستي تـي وٺي وڃن ٿـا. تنهنڪري شاه صاحب عشق و محبت جـو پيغام ڏيندي انسان کي سندس مقصدِ حيات کان آگاه ڪري ٿو تہ تون طماعي شين کي ترڪ ڪري محبوبِ حقيقيءَ سـان محبت ڪرڻ لاءِ خلقيو ويـو آهين. جيسين رقم ڪيل برايون نزڪ نہ ڪيون وينديون، اوسين محبوب حقيقيءَ سان ملڻ لاءِ راهِ زندگانيءَ ۾ اهي شيون رڪاوٽ آهن.

سـان پڇنئي سپرين، چــت ۾ چيتاريج
ڪيي ڪائي ڪچ ڪي، ڪوڙ م ڪمائيج
وڻج وهائيج، سـپ سودا گر سـچ جـو.

انهيءَ جي وضاحت ڪندي لا ڪيٽو لطيف سالڪ کي صلاح ڏئي ٿو تہ:

سيوا ڪر سمنڊ جي، جت جروهي ٿو جال
سئين وهـن سيـر ۾، مـاڻڪ، مـوتي، لال
جي ماسو جڙئي مـال، تــہ پوچارا پرٿئين.

هتي سهڻي لطيف اسان کي مقصدِ حيات حاصل ڪرڻ جو طريقو ٻڌايو آهي ته اي انسان! تون پنهنجي حقيقي مالڪ جي ياد کان ڪڏهن به غافل نه ٿي. ڪائي ۽ ڪچ، ڪوڙ ۽ فريب جو وکر نه سوداءِ، بلڪ جيڪي وڏڄ وڻين اهڙ، حق ۽ سچ جو هٽ ڪر. انهيءَ حق ۽ سچ جي ماڻڪن، موتين ۽ لالن مان اگر تو ڪي ماسي جيترو مال يعني تمام ٿورو ئي، چڱن عملن جو ثواب مليو ته تو لاءِ بقا جي سفر خاطر گهڻو ڪجهه آهي. مگر ان سان گڏ

وکر سو وهاءِ، جو پڻ پراڻو نه ٿئي.

اي انسان! هتان ڪجي آئينده لاءِ عمل سڻ ڪٺي هلين، اهي اهڙا نه هجن جو خراب ٿي وڃن.

٢. لڙ لهريون لس ليٽ، جتي آتُ نه آب جو
الله! اُتِ مَ اولڙيئين، پيڙا مٿي پيٽ
جو ڪو ٿيي مَ جهاز کي، ڦرهي اچي مَ ڦيٽ
لڳي ڪا مَ لپيٽ، هن غاريبي غراب کي.

هتي شاهه صاحب هن دنيا کي هڪ اهڙي اونهي سمنڊ سان مشابهت ڏني ٿو، جتي ڏاڍا لڙ، لهريون، طوفان يعني گناهن ڪرڻ جا موقعا ۽ اهي به اهڙا موقعا جن کان هرڪنهن جو بچڻ نهايت مشڪل آهي. ان ڪري اسان جو لطيف اتي الله سائين در عرض ٿو ڪري ته اي منهنجا پالڻهار! انسان کي هن گناهن جي پريل دنيا ۾ گناهن کان بچائڻ وارو مالڪ صرف تون ئي آهين. مان ته نهايت عاجز ۽ ڪمزور آهيان، اگر مون کي دنيا جي گناهن جي ڪا لپيٽ لڳي ويئي يا گناهه ڪرائڻ واري قوت اگر منهنجي عاجزيءَ ۽ ڪمزوريءَ جي مٿان چڙهي ويئي ته ان کان منهنجو پنهنجو پاڻ بچائڻ نهايت ئي مشڪل ٿي پوندو. ان مشڪل مرحلي تي تون ئي مددگار، وسيلو، رهبر ۽ بچائڻ وارو ڪريم آهين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دنيا ۾ انهن گناهن جي لهرن ۽ لوڏن، طوفانن ۽ اندارين جو ذڪر ڪندي پٽائي گهوٽ فرمائي ٿو ته:

لهرن لبڪو ناهه ڪو، جت ڪپر ڪن ڪارا
آچارا عميق جا، اچن اوپارا
اتي آسارا! وير وڙهندئي ويسرا.

اي غافل انسان! هن گناهن سان ڀريل دنيا ۾ گناهن جي لهرن جو ته ڪو حساب ڏي ڪونهي، جتي جي براين جا ڪُن ڪارا ۽ خطرناڪ آهن ۽ هن براين سان ڀريل سمنڊ جون ويرون وري اوپاريون يعني اُلٽيون آهن. تنهنڪري سجاڳ ٿي، غفلت کي ڇڏي ڏي. اي غافل! اگر ويسر ڪندين ته اهي گناهن جون ويرون توکي پاڻ سان گهلي هلي اونهن ۽ خطرناڪ ڪنن ۾ وهنديون، جتان پوءِ تنهنجو سلامت بچڻ ناممڪن آهي.

۳. جيڪي منجهه جهان، سو تاري ۽ تڳي تُهجي
لطف جي لطيف چئي، تو وٽ ڪمي ڪانه
عدل ڇٽان آن نه، ڪو ڦيرو ڪج فضل جو.

هتي لاکيڻو لطيف پڌائي ٿو، اي منهنجا حقيقي خالق و مالڪ! هن دنيا ۾ جيڪي ڪجهه آهي سو صرف تنهنجي ئي لطف و ڪرم سان قائم آهي ۽ هلي رهيو آهي. اي منهنجا مالڪ! تو وٽ ته لطف و ڪرم بخشش و عطا جي ته ڪا کوٽ ئي ڪانهي. منهنجا خالق هاڻي مون عاصيءَ تي به تون ڪو پنهنجو لطف و ڪرم ۽ فضل جي پالوٽ ڪر ورنه انصاف جي اصول موجب ته منهنجو ڇٽڻ محال آهي.

شاهه صاحب اڳتي وري ڏڻيءَ در پنهنجي عاجزي بيان ڪندي التجا ڪري ٿو ته:

آڏو ڇيڪڻ چاڙ، منهنجي موج نه سهي مڪري
ميڙي مٺاين جو، بيحد چاڙهيم بار
چوڻ چارو ناه ڪو، بديون بي شمار
ڪير ڪارونبار، آڪارين احسان سين.

اي منهنجا مالڪ! مون گنهگار بندي ايترا ته بيشمار گناه ڪيا آهن جن جي بار ڪٽڻ کان قاصر آهيان ۽ سامهون قبر وارو ڪارونڀار ڏاڍو اٿانگو آهي ۽ اهو لنگهه تون ئي پنهنجي فضل ۽ ڪرم سان لنگهاءِ.

٤ . پانهپ جو ٻيڙن ۾ وکر وڌائون
موتي معرفت جا، سچا سوڌيائون
اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ، اي ڪٿ ڪٿيائون
اُنين جي آءُ، برڪت بار لنگهائيان.

هتي شاه صاحب انهن سالڪن جو ذڪر ٿو ڪري جن نياز ۽ نئڙت، عبادت ۽ بندگيءَ جو وکر سوداڳي ڪنيو ۽ معرفت جا سچا موتي يعني صراط المستقيم جو رستو اختيار ڪرڻ لاءِ صحيح ذريعا حاصل ڪيا اٿن. انهن سالڪن حضور جن جي حديث موجب توبه ڪئي ۽ بلڪل معصوم ٿي ويا ۽ انهيءَ ڪري ئي الله جي شامل ڪرم سان اٿانگو پتڻ ٽپي وڃي پار پهتا.

انهن سالڪن جي باري ۾ ٻئي هنڌ شاه صاحب ٻڌائي ٿو:

ساري رات سبحان جاڳي جن ياد ڪيو
اُن جي عبداللطيف چئي مٽيءَ لڌو مان
ڪوڙين ڪن سلام، آڳه اچيو ان جي.

---

٥. وير ۾ لاهي ويه، مٿي آر آزاهه جي
پسي ڀاڙي واريون، ڪج انديشو ايه
ويندو نه پسين ڏيه، ڀتڻ هڻ پار مٽي؟

اي غافل انسان! تون ته هڪ لابقا تڪر تي ويٺو آهين. هن فاني دنيا مان ڏس ته هر روز ڪيترا ماڻهو بقا ڏانهن سفر ڪري رهيا آهن. انهن بقا جي مسافرن کي ڏسي پنهنجو به ڪو انديشو ڪر ۽ ان سفر جي تياري ڪرڻ ۾ شروع ٿي وڃ. جا هن پار ويندڙن کي ڏسي به غفلت مان سجاڳ نٿو ٿين.

انهي سفر جي تياري ڪرڻ لاءِ ورِي شاه صاحب تنبيه ڪندي فرمائي ٿو:

ننڊکي ۾ ڏاڍا، وتي وجهه وڃائي
وير وڙهنديءَ، ويسرا! وه ٌ م وڃائي
هي ننڊ نہ ڇاڻان، ڪڏهن هنديءَ تار ۾.

اي غافل انسان! جلدي ڪجهه نيڪ اعمالن جو وکر وهاءِ ۽ سفر جي تياري ڪر. اگر غفلت ڪندين تہ گناهن جي وير ٻوڙي ڇڏيندءِ. اگر اڃان بہ تو ننڊ ڪئي ۽ ويسارو ٿي ويهي رهئين تہ اها غفلت توکي ضرور گناهن جي ڪُنن ۾ ۽ تار ۾ وڃي ٻوڙيندي، جتان پوءِ تنهنجو صحيح سلامت بچي نڪرڻ نهايت مشڪل آهي.

٠٦. نا ڪئو نگهبان، معلم مُنجي خبرون
جن ساري ڪنيو سمونڊ تي، سفر جو سامان
لطف ساڻ لطيف چئي، تن لنگهئو طوفان
سنپاري سبحان، وڃي عادنئون آڪتا.

هتي سهڻو لطيف ٻڌائي ٿو تہ، اگر ٻيڙيءَ جو هلائيندڙ يعني انسان اگر هوشيار آهي تہ جڏهن بہ هن دنيا جي حرص و هوس ۽ فسق و فجور جي اٿانگن ۽ اونهن ڪُنن ۾ ڦاسي پوڻ جو امڪان سمجهي ٿو تہ يڪدم معلم يعني پنهنجي مرشد ڪامل کي انهن خطرناڪ حالتن کان مطلع ڪري ٿو. انهن جن سفر لاءِ هن دنيا مان نيڪ اعمالن جو ساري سامان ڪنيو آهي، اُهي بہ پروردگار جي مهر و ڪرم سان طوفان مان تري هن گناهن جي دنيا مان بچي الله تعاليٰ جو ذڪر فڪر ڪندي وڃي عدن واري بندر تي يعني دارالبقا پهتا آهن.

هتي شاه صاحب ڪامل مرشد جي شدت سان ضرورت ڪندي انسان کي ڪامل مرشد حاصل ڪرڻ جي هدايت ٿو ڪري.

ستا سڀ پٽي، سندي معلم آسري
آئين پڻ سمهو ناکئا، بندر ناهه ٻئي
جن جي سيد لڄ کنئي، سي سڀ لنگهندا لکيون.

هتي پتائي گهوٽ جن فرمائين ٿا ته مرشد ڪامل جي آسري تي سڀ سمهي پيا آهن، مگر هاڻي ڪو به خوف ڪونهي ڇو ته جن جي لڄ حضرت محمّد مصطفيٰ صلي الله عليه وسلم جن کنئي آهي، اهي سڀ اٿانگا سٿانکا لڪ ۽ لکيون ٽپي پار پهچندا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

محمد عمر "معمور" يوسفاڻي

سر سريراڳ ۾ فعل جا صيغا
۽ انهن جو استعمال

اسين، جڏهن به پنهنجي مٺڙي زبان جو گهڻي غور سان اڀياس ڪريون ته اسان کي ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته، جيڪا وسعت ۽ ڪشادگي اسان جي زبان ۾ آهي، اها دنيا جي ٻي ڪنهن به ٻوليءَ ۾ نه آهي. هڪڙي لفظ جون گهڻيون معنائون، ۽ هڪڙي معنيٰ لاءِ گهڻا لفظ؛ ڌارين لفظن کي پنهنجو ڪرڻ ۽ پنهنجن لفظن ۾ واڌارا ۽ گهٽايون ڪري، لفظن جو ذخيرو وڌائڻ سنڌي زبان جون عام خاصيتون آهن.

واڌاري جي ڏِس ۾ وَنڃَڻ مصدر جو امر حاضر واحد وَنڃُ، وَڃانءُ، ۽ وانْ، ٽن شڪلين ۾(١)، ۽ گهٽائيءَ جي معاملي ۾ 'ڪرڻ' مصدر جو مضارع جمع غائب ڪرين، ڪَرَنْ ۽ ڪَن، ٽن روپن ۾(٢)، بيمثال ثبوت آهن.

سنڌي زبان جون ترڪيبون، ڦيرا، گهٽايون، واڌارا ۽ ٻيون خاصيتون معلوم ڪرڻ لاءِ، ٻوليءَ جي اڏيندڙن ۽ معمارن

---

(١) ونڃڻ مصدر مان نڪتل امر حاضر واحد جون ٽي شڪليون هيٺ آهن (١) سونا **ونڃُ** صراف سيئن، بازي پيچي ڇڏ (شاه)؛ (٢) جان وڃين تان ويهه، نه ته ونيو وات **وانءُ** تون (شاه)؛ (٣) ٻئي اڏ هٽ ڪري، سري صرافن **وان** (شاه).

(٢) ڪرڻ مصدر جي مضارع جمع غائب جا ٽي روپ هيٺ ڪم آيل آهن: (١) مين سٿي سهرا، ڪهين سڏ **ڪرين** (شاه)؛ (٢) مان **ڪرن** ٻرڪ، ٻولي ٻاجهاري مون سين (اسحاق آهنگر)؛ (٣) جو وڙ جڙي جن سين، سو وڙ سيئي **ڪن** (شاه)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جي ڪلام جو مطالعو بلڪل لازمي آهي. پر اهو ڪم اهڙو سولو ۽ سوکو ڪونه آهي، جنهن تي مون جهڙو ابوجهه ۽ سڌڙيو ويهي مقالو لکي. تنهنڪري انهيءَ ڏس ۾ سنڌي ٻوليءَ جي وڏن عالمن، اديبن، بزرگن، استادن ۽ چاڻن کي قلم کڻڻ لاءِ اپيل ڪندي، آءٌ پنهنجو مختصر مضمون عرض رکان ٿو، جنهن جو عنوان آهي ”سر سريراڳ ۾ فعل جا صيغا ۽ انهن جو استعمال“

فعل جي قسمن ۽ شڪلين کي نگاهه ۾ رکي، جيڪڏهن هن سر جو مطالعو ڪبو ته ان جي بيتن ۾ فعل لازمي ۽ فعل متعديءَ جا سڀئي قسم ۽ ڪافي شڪليون ڏسڻ ۾ اينديون.

فعل جي سڀني قسمن، صيغن ۽ شڪلين تي بحث ڪرڻ کان پاسو ڪندي، فقط انهن قسمن، صيغن ۽ صورتن تي بحث ڪبو، جيڪي گرامر جي معاملي ۾ اهم ۽ ضروري آهن.

١- امر استقبال

جنهن فعل جي ذريعي ايندڙ وقت ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ حڪم ڪيل هجي، تنهن کي امر استقبال چئبو آهي. جيئن: مضمون لکج!، ڪتاب پڙهج!، ماني کائج! وغيره.

هن جي شڪل ٺاهڻ لاءِ اسان جن بزرگن جيڪو قاعدو مقرر ڪيو آهي، تنهن ۾ چيو اٿن ته ”امر حاضر واحد جي پڇاڙيءَ ’اِج‘ ملائڻ سان، امر استقبال ٺهندو آهي.“

مٿين قاعدي کي شاهه جي رسالي جي روشنيءَ ۾ ڏسبو ته اهو اڻپورو ڏسڻ ۾ ايندو، ڇو ته شاهه جي رسالي ۾ امر استقبال جا مختلف روپ آهن ۽ انهن سڀني جي چند چاڻ کان پوءِ ئي ڪو هڪ قاعدو يا اصول ٺاهي سگهبو.

هن سر ۾ امر استقبال جون شڪليون ٻن نمونن جون آهن:

١. (الف) سا ڏروڙج ڳالهڙي، وڃڻ وڏان. (ڏروڙج)

(ب) ترهو ڇنءِ تار ۾، رسج تون رحمان. (رسج)

(ج) محبت سندو من ۾ ماڻڪ ٻارج مچ. (ٻارج)

٢. (الف) ملا معلم خبرون پڇي پروڙيج. (پروڙيج)
(ب) ساري سٽ سيد چئي، پوري پڇائيج. (پڇائيج)
(ج) جنهن کي سڪي سپڪو، پرين سو پسيج. (پسيج)

مٿين ٻنهي شڪلين جي سٽاء کي ڌار ڌار ڏسبو ته انهن جي بناوت، نمبر وار هيٺن ٿيندي:

(١) پهريون شڪليون.
امر حاضر واحد + اِج = امر استقبال
الف- پروڙ + اِج = پروڙج
ب- رس + اِج = رسج
ج- ٻار + اِج = ٻارج

(٢) ٻيون شڪليون.
امر حاضر واحد + ايِج = امر استقبال
الف- پروڙ + ايِج = پروڙيج
ب- پڇاء + ايِج = پڇائيج
ج- پس + ايِج = پسيج

امر استقبال جي مٿين ٻنهي شڪلين جي بناوت معلوم ڪرڻ کان پوء، ان جي شڪل ناهڻ لاء هن سر جي حد اندر فقط هيترو چئي سگهبو ته:

"امر حاضر واحد جي پويان 'اِج' يا 'ايِج' ملائڻ سان امر استقبال واحد ٺهندو آهي."

٢- مضارع

فعل جي اها شڪل، جنهن ۾ حال ۽ استقبال، ٻنهي جي معني موجود هجي، تنهن کي مضارع چئبو آهي. هن جي شڪل ناهڻ لاء ماهرن جيڪي قاعدا ٺاهيا آهن، اهي هيٺن آهن:

(١) "امر حاضر واحد جي پڇاڙي جيڪر 'پيش' واري هجي ته ان جي پويان، آن، اُون، اينُ، اوُ، ايِ ۽ آنُ ملائڻ سان مضارع جون ڇهه شڪليون ٺهن ٿيون."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(٢) ”امر حاضر واحد جي پڇاڙي جيڪر ’زير‘ واري هجي ته ان جي پويان، يان، يُون، يِن، يو، اِي ۽ اِين ملائڻ سان مضارع جون سڀ شڪليون ٺهن ٿيون.

شاه جي هن سر ۾ مٿين قاعدن تي ٺهيل شڪلين کان سواءِ، مضارع جي هڪ اهڙي صورت به موجود آهي، جيڪا ڌيان طلب آهي. هن سر جي چوٿين داستان ۾ هڪ بيت آهي ته:

چـوراڻـو ايئن **چوءِ**، آءٌ اهـوئي آهـيان
جي اسي اکين **هوءِ** ته لکي ڪي ڪونه لهي.

هن بيت ۾ ’چوءِ ۽ هوءِ‘ شڪليون، چوڻ ۽ هُوئڻ مصدرن جي چوءُ ۽ هوءُ امرن مان نڪتل، مضارع واحد غائب جـي صـورتون آهن. جيڪي اصل ۾ چوئي ۽ هـوئي هيون ۽ پوءِ سندن آخري ’ي‘ ڪيرائي، ڪين چوءِ ۽ هوءِ بنايو ويو آهي.

گرامر جي قانون موجب سندن ڦيرا هيٺئن آهن:

(١) چوئڻ مصدر جي چوءُ امر مان نڪتل.

آءٌ چوئان	اسين چوئون
تون چوئين	توهين چوئو
هو چوئي يا چوءِ	اهي چوئن

(٢) هوئڻ مصدر جي هوءُ امر مان نڪتل.

آءٌ هُوئان	اسين هوئون
تون هوئين	توهين هوئو
هو هوئي يا هوءِ	اهي هوئن

مضارع جي مٿين شڪلين ’هوءِ‘ ۽ ’چوءِ‘ کي نگاه ۾ رکي، امر مان مضارع واحد غائب جي شڪل ٺاهڻ لاءِ، هيٺيون قاعدو ٺاهيو ته به جائز ٿيندو:

”جنهن امر حاضر واحد جي پڇاڙيءَ ۾ پيش وارو همزو (ءُ) هجي ته ان همزي کي زير ڏيڻ سان مضارع واحد غائب جي شڪل ٺهي پوندي.“

جيئن ’چوءُ مان چوءِ، هوءُ مان هوءِ، روءُ مان روءِ (۱)، ڪاءِ مان ڪاءِ (۲)‘ وغيره.

۳- اسم فاعل

اهڙا فعلي روپ، جيڪي ڪم جا ڪندڙ هجن ۽ جملن ۾ صفتن جو ڪم ڪن، تن کي اسم فاعل چئبو آهي.

هن جي شڪل ناهڻ لاءِ گرامر جي لکندڙن فقط هڪڙوئي قاعدو لکيو آهي. اهو هيئن ته: ”امر حاضر واحد جي پڇاڙي پيش واري هجي ته پويان ’آندڙ‘؛ ۽ جي زير واري هجي ته پويان ’ايندڙ‘ ملائڻ سان اسم فاعل ٺهندو آهي.“ جيئن لکُ مان لکندڙ ۽ مارِ مان ماريندڙ وغيره.

گرامر جي ڪن استادن، اسم فاعل جي ڪن ٻين شڪلين جو مختصر ذڪر به ڪيو آهي، پر انهن کي ’بي قاعدي اسم فاعل‘ سڏي، بحث ختم ڪري ڇڏيو اٿن.

هن سُر ۾ اسم فاعل جا هي روپ موجود آهن:

۱- پورڻ وارو — ات ڪا معلمن هاج، جت **پورڻ وارو** پاڙهين.

۲- پوچارو — جي ماسو مليئي مال، ته **پوچارا** پُر ٿئين.

۳- وهائُو — وڪر ڊيرو ڊير پر **وهائو** ويسرا.

۴- کيڙائو — پاڙهي او پيهي، ڪند **کيڙائو** آئيا.

۵- پرکٽو — پاڙيٽ جي **پرکٽا**، ويا سي وينجهار.

۶- پنٽو — وينو پني **پنٽو**، ڪر پيرو مٿي پان.

۷- هاڏو، واهرو — پاڙهين **هاڏو**، پاڙهين واهرو، پاڙهين چورن گڏ.

اسم فاعل جا مٿيان سيئي روپ قاعدي موجب نهن ٿا، جن جا جدا جدا قاعدا هن طرح آهن:

۱- اسم مصدر + وارو = اسم فاعل

پورڻ + وارو = پورڻ وارو.

---

(۱) ڪيڻ نه تنهنجا **ڪاءِ**، ماڙين ويهي مارئي.

(۲) راتو ڏينهان **روءِ**، ساريو سنگهارن کي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

٢- امر حاضر واحد + آرو = اسم فاعل
پوڇ + آرو = پوڇارو.

٣، ٤- امر حاضر واحد + آئُو = اسم فاعل
وهاءِ + آئُو = وهائُو
ڪيڙ + آئُو = ڪيڙئُو (ڪيڙائُو).

٥، ٦، ٧- امر حاضر واحد + ٽو = اسم فاعل
پرک + ٽو = پرکٽو
پن + ٽو = پنٽو
هڻ + ٽو = هڻٽو (هاٽو).

اسم فاعلن جي مٿين بناوت پروڙڻ کان پوءِ، هن سُر جي دائري اندر، اسم فاعل جون شڪليون ناهڻ لاءِ اسان کي هينيان قاعدا قبول ڪرڻا پوندا:

(١) اسم مصدر جي پويان 'وارو' ملائڻ سان اسم فاعل ٺهندو آهي، جيئن: مارڻ وارو، تارڻ وارو وغيره.

(٢) امر حاضر واحد جي پويان 'آرو' ملائڻ سان اسم فاعل ٺهندو آهي، جيئن: پوڇارو، پڇارو، لاهيارو وغيره.

(٣) امر حاضر واحد جي پويان 'آئُو' ملائڻ سان اسم فاعل ٺهندو آهي، جيئن: وهائُو، ڪيڙائُو، ميڙائُو، ڪاتائُو، ڪائُو وغيره.

(٤) امر حاضر واحد جي پويان 'ٽو' ملائڻ سان اسم فاعل ٺهندو آهي، جيئن: پرکٽو، پنٽو، مڱٽو، هاٽو، هارٽو وغيره.

٤- اسم مفعول

اسم مفعول، اهڙي فعلي صورت آهي، جنهن جي ڪم جو اثر مٿس يا سندس فاعل تي ٿي چڪو هجي. اهو ڪٿي اسم ڪٿي صفت ۽ ڪٿي ظرف وانگر به ڪم ايندو آهي.

گرامر جي ڪتابن ۾ هن جي شڪل ناهڻ لاءِ جيڪو قاعدو مقرر ٿيل آهي، اهو اجهو هيئن آهي- ”امر حاضر واحد جي پويان ’يو‘ يا ’يل‘ ملائڻ سان اسم مفعول ٺهندو آهي.“

هن سر ۾ اسم مفعول جا هيٺيان مثال ملن ٿا:

١- ڦِڏا — اِي سائينءَ جو سبب، جيئن **ڦِڏا** ڪڍي پار مان.

٢- ڦِڏن — پيلي جو **ڦِڏن** جو، مون تي موٽي مان.

٣- ڪٽيو — جم وڄائين مور، **ڪٽيو** تنهنجو گهوريو.

٤- لڳي — جي اسي اکين هوءِ، ته به **لڳي** ڪي ڪونه لهي.

متين مثالن کي جاچي ڏسبو ته پهرين، ٻي ۽ ٽي مصرع ۾ آيل اسم مفعول (ڦِڏا، ڦِڏن، ڪٽيو) جا روپ، اسم مفعول جي شڪل ناهڻ واري متين قاعدي (امر حاضر واحد + يو يا يل) موجب آهن، پر ۽ چوٿين مصرع ۾ آيل اسم مفعول لڳي اهڙو روپ آهي، جيڪو متين قاعدي موجب ڪونه ٿو ٺهي.

لڳي کي نگاه ۾ رکي جيڪڏهن اهڙن ٻين اسم مفعولن جي ڳولا ڪبي ته به ڪافي انداز ۾ ملي سگهندا، جيئن:

١- آئي کي آڏر ڏجي، وٺي کي جيءَ چئجي.

٢- ويٺي ور نه پون، سٺي ملن نه سپرين.

٣- ڏٺي کي ڪير ليکيندو؟ جهلي کي ڪير ماريندو؟

متين اسم مفعولن جي ستا بابت جاچ ڪبي ته انهن جي بناوت ٻن نمونن ۾ ڏسڻ ۾ ايندي.

(١) امر حاضر واحد + اِي = اسم مفعول.

لڳُ + اِي = لڳي

آءُ + اِي = آئي

وٺُ + اِي = وٺي (وٺي)

جهل + اِي = جهلي.

(٢) ماضي مطلق — آخري واءِ = باقي شڪل + اِي = اسم مفعول

ويٺو — و = ويٺ + اِي = ويٺي.

ڏٺو — و = ڏٺ + اِي = ڏٺي.

سٺو — و = سٺ + اِي = سٺي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسم مفعولن جي مٿين بناوت معلوم ڪرڻ ۽ پروڙڻ کان پوءِ، هن سر جي حدن اندر، اسم مفعول ٺاهڻ جي قديم قاعدي (امر حاضر واحد + يو يا يل = اسم مفعول) کان سواءِ ٻيا ٻه قاعدا به قبول ڪرڻا پوندا.

(١) جنهن مصدر جو ماضي مطلق قاعدي موجب(١) ٺهيل هجي ته ان مان اسم مفعول ٺاهڻ لاءِ، امر حاضر واحد جي پويان 'اِي' ملائڻ سان اسم مفعول ٺهندو آهي. جيئن: آيو مان آئِي، ويو مان وئِي، اڪيو مان لڪِي ۽ جهليو مان جهلِي وغيره.

(٢) جنهن مصدر جو ماضي مطلق بيقاعدي(٢) ٺهيل هجي، ته ان مان اسم مفعول ٺاهڻ لاءِ، ماضي مطلق واحد غائب جو 'واءِ' ڪيرائي، پويان اِيِ ملائڻ سان اسم مفعول ٺهندو آهي. جيئن: ويٺو مان ويٺِي، سٿو مان سٿِي ۽ ڀڳو مان ڀڳي وغيره.

٥- اسم حاليه

اسم حاليه، فعل جي اها صورت آهي جيڪا ڏيکاري ٿي ته فاعل هڪ ڪم ڪي ڪندو يا جاري رکندو، ٻئي ڪم ڪي لڳي ٿو، لڳو هو يا لڳندو. جيئن: (١) هاري جوڙو **هڪليندو**، گهر پيو وڃي. (٢) ڏمال مال **ڪاهيندو**، گهر ويو. (٣) ڇوڪر بازار مان **ٽپندو**، گهر پهچندو.

مٿين جملن ۾ هڪليندو، ڪاهيندو، ٽپندو، اسم حاليه جون شڪليون آهن، هن جي شڪل ٺاهڻ بعد گرامر جي ماهرن به قاعدا ٻڌايا آهن.

---

(١) مطلق ٺاهڻ لاءِ قاعدو آهي ته: ''امر حاضر واحد جي پويان **يو** ملائڻ سان ماضي مطلق ٺهندو آهي. جيئن لک مان لکيو، مار مان ماريو وغيره.

(٢) بي قاعدي ماضي مطلق اهو آهي جيڪو امر واحد جي پويان **يو** ملائڻ سان نه ٺهي، جيئن: پڇ مان پڇيو جي عوض **پڳو**، سمھ مان سمهيو جي بدران ستو وغيره.

(١) امر حاضر واحد جي پڇاڙي جيڪر پيش واري هجي ته پويان 'آندو' ملائڻ سان اسم حاليه ٺهندو آهي. جيئن لک مان لکندو، پڙهه مان پڙهندو وغيره.

(٢) امر حاضر واحد جي پڇاڙي جيڪر زير واري هجي ته ان جي پويان 'ايندو' ملائڻ سان اسم حاليه ٺهندو آهي، جيئن: مار مان ماريندو، کيڙ مان کيڙيندو وغيره.

هن سر ۾ اسم حاليه جون جيڪي صورتون ملن ٿيون، اهي هي آهن:

١- لڳندي — جر ۾ ڦوٽو جيئن، اهڙيون لڳندي اڏ ٿئي.
٢- گهمندي — ڏکنين گهمندي سير، وکر وڪامي ويو.
٣- پوريندي — پوريندي هن پار ڏي، سڌر ڪٽج ساز.
٤- آڇيندي — پاؤ پايو سچ، آڇيندي لڄ مران.

مٿين مصرعن ۾ ڪم آيل، اسم حاليه جي صورتن جي سٽا کي جاچبو ته سندن بناوت هيٺين ڏسڻ ۾ ايندي:

(١) امر حاضر واحد جي پڇاڙي 'پيش' واري هجي ته:

امر حاضر واحد + آندي = اسم حاليه

جيئن: لڳُ + آندي = لڳندي
گهمُ + آندي = گهمندي

(٢) امر حاضر جي پڇاڙي زير واري هجي ته:

امر حاضر واحد + ايندي = اسم حاليه

جيئن: پورِ + ايندي = پوريندي
آڇ + ايندي = آڇيندي

اسم حاليه جي مٿين بناوت ڏسڻ کان پوءِ، هن سر جي دائري اندر، اسم حاليه جي شڪل ٺاهڻ وارن پراڻن قاعدن ۾ ٿورو واڌارو ڪري هيٺين لکئا پوندا.

(١) امر حاضر واحد جي پڇاڙي 'پيش' واري هجي ته ان جي پويان 'آندو' يا 'آندي'' ملائڻ سان اسم حاليه ٺهندو آهي. جيئن: لکُ مان لکندو، لکندي ۽ پڙهُ مان پڙهندو ۽ پڙهندي وغيره.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(٢) امر حاضر واحد جي پڇاڙي جيڪر زير واري هجي ته ان جي پويان 'اِيندو' يا 'اِيندِي' ملائڻ سان اسم حاليه ٺهندو آهي. جيئن: مارِ مان ماريندو، مارينديِ، پورِ مان پوريندو، پورينديِ، آڇِ مان آڇيندو، آڇيندِي وغيره.

٦- معطوفي

معطوفي، اها فعلي صورت آهي، جيڪا ڏيکاري ٿي ته فاعل هڪ ڪم پورو ڪري، ٻئي ڪم کي لڳي ٿو، لڳو هو يا لڳندو.

هن جي شڪل ٺاهڻ لاءِ ماهرن جيڪي قاعدا ٺاهيا آهن، اهي هيئن آهن:

(١) امر حاضر واحد جي پڇاڙي جيڪر پيش واري هجي ته پويان 'اِي' ملائڻ سان معطوفي جي شڪل ٺهندي آهي. جيئن لکُ مان لکي، ڪاٽُ مان ڪاٽي وغيره.

(٢) امر حاضر واحد جي پڇاڙي جيڪر زير واري هجي ته ان جي پويان 'اِي' ملائڻ سان معطوفي جي شڪل ٺهندي آهي. جيئن: مارِ مان ماريِ، پورِ مان پوريِ وغيره.

هن سر ۾ مٿين ٻنهي قاعدن موجب ٺهيل ڪافي مثال موجود آهن.

(١) پهرئين قاعدي موجب:

١. دوست رکي دل ۾ پڙهه لالڻ لسانا.
٢. پيهي منجهه پاتار جي ماڙڪ ميڙيائون.
٣. وڻجارن وٽي، وکر وڌو ويڙيين.

(٢) ٻئي قاعدي موجب:

١. نيهن نيڪاري نت ملاح گڏ معلم سين.
٢. پانهپ پِري پيڙيون هليا جوپ جوان.

معطوفي جي انهن ٻنهي صورتن کان سواءِ، هن سر ۾ ان جو ٽيون روپ به ملي ٿو، جيڪو مٿين قاعدن موجب ڪو نه ٿو ٺهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

جيئن: ١. ڪوڙين ڪن سلام آڳهه **اڇبو** ان جي.
٢. ڪنهن ڪي ڪريان سڏ، پنهنجون **هٽبو** پاڻ ڏئي.
٣. اڪيون اکڙين ڪي **سڪبو** ڪن سجود.
٤. معلم **ميڙيو** خبرون، اورياڻين آئين.
٥ پلئه **پايو** سچ، آچيندي لچ مران.

مٿين مصرعن ۾ اڇبو، هٽبو، سڪبو، ميڙيو ۽ پايو صورتون معطوفي آهن، جيڪي امر حاضر واحد جي پويان 'يو' ملائڻ سان ٺهيون آهن. تنهنڪري هاڻي اسان ڪي هن سر جي حدن اندر، معطوفي ناهڻ لاءِ مٿين ٻنهين قاعدن سان گڏ، ٽيون هي قاعدو به لکڻو پوندو ته:
(٣) "امر حاضر واحد جي پويان "يُو" ملائڻ سان به معطوفي جي شڪل ٺهندي آهي."

فعل اڪرترڪ يا بي فاعل فعل

اهي فعل جيڪي بنيادي طرح لازمي هجن ۽ ڪين فاعل نه هجي، تن کي 'فعل اڪرترڪ' يا 'بي فاعل فعل' چئبو آهي.
جيئن: اڄ حيدرآباد **هلبو**، اتي به ڏينهن **رهبو**، پوءِ وري موٽي **اچبو** وغيره.
مٿين جملن ۾ هلبو، رهبو ۽ اچبو، اهڙا لازمي فعل آهن جن کي فاعل ڪونه آهي. تنهنڪري انهن کي، فعل اڪرترڪ يا بي فاعل فعل چئبو.
هن فعل جي شڪل ناهڻ لاءِ گرامر جي چاڙن جيڪو قاعدو ناهيو آهي، اهو هيئن آهي:
"لازمي فعل جي امر حاضر واحد جي پويان 'بو' ملائڻ سان، 'فعل اڪرترڪ' يا 'بي فاعل فعل' ٺهندو آهي."
هن سر ۾ اڪرترڪ جا هيٺيان مثال آهن:
١. مٿان اوس اسري، پتنگ جيئن **پڄجي**.
٢. نياز ڪري نڪٽي، واحد ڏي **ورجي**.

مٿين مصرعن ۾ 'پئجي' ۽ 'ورجي' لازمي فعل جون اهڙيون شڪليون آهن، جن کي فاعل ڪونہ آهي. تنهنڪري انهن کي 'اڪرترڪ' يا 'بي فاعل فعل' چئبو.

فعل اڪرترڪ جي مٿين شڪلين جي بناوت هيئن ٿيندي:

لازمي فعل جو امر حاضر واحد + جي = فعل اڪرترڪ

پؤ + جي = پئجي

ور + جي = ورجي

هن سٽا کي سمجهڻ کان پوءِ، هن سر جي دائري اندر بي فاعل فعل يا اڪرترڪ جي شڪل ناهڻ لاءِ هيٺيون قاعدو قبول ڪرڻو پوندو، جيڪو ٻيو نمبر قاعدو هوندو.

قاعدو (٢)- ''لازمي فعل جي امر حاضر واحد جي پويان 'جي' ملائڻ سان 'فعل اڪرترڪ' يا 'بي فاعل فعل' ٺهندو آهي.''

''هڪ رڪ''

جيئن فعل متعدي معروف جو فاعل گم ٿي وڃڻ جي حالت ۾ ان کي فعل متعدي مجهول چئجي ٿو. تيئن لازمي فعل جو فاعل گم ٿي وڃڻ جي حالت ۾ ان کي 'فعل اڪرترڪ' سڏڻ جي بجاءِ چو نہ 'فعل لازمي مجهول' چئجي.

٨- فعل متعدي مجهول

اهڙا متعدي فعل، جن جو فاعل گم ٿي وڃي ۽ مفعول سندن جاءِ پري بيهي، تن کي 'فعل متعدي مجهول' چئبو آهي.

هن جي شڪل ناهڻ لاءِ گرامر جي ڪتابن ۾ جيڪو قاعدو ملي ٿو، اهو هيئن آهي: ''فعل متعدي معروف جي امر استقبال واحد جي پويان 'اِي' ملائڻ سان فعل متعدي مجهول ٺهندو آهي.'' جيئن لکج مان لکجي، پڙهج مان پڙهجي، مارج مان مارجي وغيره.

هن سر ۾ متعدي مجهول جا اهڙا مثال اجهي هي آهن:

(١) ننڊ نہ ڪجي ايتري، سڄ ادا يار!

(٢) عرض احوال ان کي، ڇگيءَ پت ڇڄي.

هنن مصرعن ۾ ڪجي ۽ ڇڄي متعدي مجهول جا صيغا آهن، جيڪي مٿئين قاعدي موجب ٺهيل آهن. انهن صورتن کان سواءِ هن سر ۾ فعل متعدي مجهول جا ٻيا به صيغا ملن ٿا، جيڪي مٿئين قاعدي موجب ٺهيل نه آهن. جيئن:

(١) لک مڙيئي لٿيا، هئين ويا هزار.

(٢) ڪنين گهمندي سير، وکر وڪامي ويو.

مٿين مصرعن ۾ 'لٿيا' مان مراد آهي ته 'لک لٿجي ويا' پر لٿڻ وارو موجود ڪونه آهي. ۽ 'وڪامي ويو' جو مطلب آهي ته 'وکر وڪجي ويو' پر وڪڻڻ وارو ڪونه ٿو ليکجي.

مجهول جي هنن شڪلين کي جاچي ڏسبو ته ٻئي فعل متعدي معروف، ماضي مطلق جا سنوان سڌا صيغا آهن. تنهنڪري هاڻي اسان کي هيئن به چوڻو پوندو ته:

"فعل متعدي معروف، ماضي مطلق جا سنوان سڌا صيغا، فاعل کان سواءِ ڪم آڻڻ ڪري، فعل متعدي مجهول جا صيغا بڻجي پوندا آهن."

٩- ناڪاري فعل

هاڪاري فعلن کي ناڪاري فعل بنائڻ لاءِ اسان کي جيترا حرف، اسان جي پياري ٻوليءَ ۾ ملن ٿا، اوترا حرف ٻيءَ ڪنهن به ٻوليءَ ۾ ڪونه ليندا.

هن معاملي ۾ هتي رڳو شاهه جي رسالي مان فقط هڪ سُر "سريراڳ" جي مطالعي مان فعل سان گڏ ناڪاري حرفن جي استعمال جا مثال پيش ڪيا، جن مان ئي خبر پئجي ويندي ته سنڌي ٻوليءَ جي وسعت ۽ شاهه عبداللطيف رحه جي ڪماليت ڇا آهن.

١. نه جو استعمال.

(الف) نه جو استعمال فعل جي اڳ ۾:

"وهه تک وهڪرا، جت ننگر نه ٺهرن."

(ب) نہ جو استعمال فعل جي پويان:

”تنين سندا پوئيان سيھي لھن نہ سار.“

٢. مَ جو استعمال:

(الف) مَ جو استعمال فعل جي اڳ ۾.

”سونا ونءِ صراف سيئن، لڌو ھڏ م لاھہ.“

(ب) مَ جو استعمال فعل جي پويان.

”ٻيڙي پراڻي، وکر ڀاءِ مَ وترو.“

٣. ڪانہ جو استعمال.

”سا سڌ ڪانہ ڏين، جتي وھہ ويڌ ڪري.“

٤. ڪونہ جو استعمال.

”اونھي ۾ آئي، ڪونہ ڏيندءِ ڪو ٻيو.“

٥. ڪين جو استعمال.

”ثابت لنگھيا سير، لھرين لوڏيا ڪين ڪي.“

٦. ڪومَ جو استعمال.

”سيئي سنئين ڪرين، ڪوم منجھائين راھہ.“

٧. ڪيمَ جو استعمال.

”لڙ ۾ ڪيم اڏيج تہ سٽڙ ساموندي ٿئين.“

٨. جمَ جو استعمال.

”ڏوري لھہ ڏاتار، جم وھين ويسرو.“

٩. متان جو استعمال.

جو چاندي ڪيو چلائيين، مٿان پويئي ۾ هڏ.“

١٠. اسمن مان ٺھيل فعل

ھن سر ۾ ڪيترا اھڙا فعل بہ لڀن ٿا، جيڪي اسمن مان ٺاھيا ويا آھن ۽ جن اسمن مان اھي فعل ٺاھيل آھن، اھي اسم، ھتي اسم طور بہ ڪم آيل آھن تہ سندن فعلي صيغا بہ موجود آھن. جيئن:

١. ’تُنُ‘ اسم آھي، جنھن جي معنيٰ آھي، سوراخ يا تنگ. اھو اسم طور ھيئن استعمال ٿيل آھي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

”تري تُن پياس، پاسنئون پاٽي وهي“

هتي هنڌ انهيءَ اسم مان فعل ٺاهي هيئن استعمال ڪيل آهي:

”تن ننبيندو آءِ، مک ڏهاڙي مڪڙي.“

٢. ’سڪاڻ‘ اسم آهي جنهن جي معنيٰ آهي، ٻيڙيءَ جو ڪوهو. اهو اسم طور هيئن ڪم آيل آهي.

”سچيون راتيون سمهين، پر سڪاڻ ڏيئي.“

هتي انهيءَ اسم مان فعل ٺاهي هن طرح استعمال ڪيو ويو آهي.

”جيلان ستر سڪاڻياس، وهي تي وهم سامهون.“

٣. ’سودو‘ اسم آهي جنهن جي معنيٰ آهي، واپار، وڪر، ٺاٺا ستا وغيره. اهو لفظ اسم طور هيئن ڪم آيل آهي.

”سودو صرافن سين، اوچتو آيوم.“

هتي هنڌ انهيءَ اسم مان فعل ٺاهي، هيئن ڪم آندو ويو آهي:

”موتي معرفت جا سچا سودياڻون.“

يا

”ڪوڙ اوڏا ڪين ڪي، رڳو سچ سودين.“

٤. ’سيوا‘ اسم آهي، جنهن جي معنيٰ آهي، خدمت، چاڪري ٽهل ٽڪور وغيره. اهو لفظ اسم طور هيئن استعمال ٿيل آهي:

”سيوا ڪر سمونڊ جي، جت جر وهي ٿو جال.“

هتي طرف انهيءَ اسم مان فعل ٺاهي، اهو هيئن ڪم آندو ويو آهي:

”سي پوچارا پر ٿيا، سمنڊ سيويو جن“

يا

”سمنڊ جي سيوين، تنين ماڻڪ ميڙيا“

٥. ’وڻج‘ اسم آهي، جنهن جي معنيٰ آهي وڪر، واپار، سودو وغيره. اهو لفظ اسم طور هيئن ڪم آيل آهي:

”وڻج وهائيج سي سوداگر سچ جو.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ٻئي هنڌ انهيءَ اسم مان ناهيل فعل اجهو هيئن آهي:
”ڪاٺو ڪمايوم، موتي مون نه وڏجيا.“
مٿين مثالن کان سواءِ هن سُر ۾ اهڙا مثال به ملن ٿا جن ۾ ڌارين اسمن مان فعل ٺاهي ڪم آندا ويا آهن. جيئن:
(۱) مديون ٻسي منهنجون شرمايا شيطان.
(۲) وير وڙهندءِ ويسرا، اٿي توه طالب.
مٿين مصرعن ۾ ’شرمايا‘ ۽ ’طلب‘ فعل، شرم ۽ طلب اسمن مان ناهيل آهن.

١١. فعلن مان ظرف ٺاهڻ

فعلن مان اسم ٺاهڻ جا مثال عام آهن پر هن سر ۾ فعل مان ظرف ٺاهڻ جو هڪ اهڙو مثال مليو آهي، جنهن جهڙو مثال ٻئي هنڌ ملڻ مشڪل آهي. جيئن:
(۱) سيوا ڪر سمونڊ جي، جت جر وهي ٿو جال.
(۲) جيڻ جال نه ڏيهي، سڄ ايءَ پچار.
مٿين ٻنهي مصرعن ۾ ڪم آيل لفظ ’جال‘ جالڻ مصدر مان نڪتل آهي ۽ هتي ظرف ٿي ڪم آيو آهي.

١٢. جديد فعل

هن سر ۾ فعل جي چنڊ چاڻ ڪندي، ڪي اهڙا فعل به مليا آهن، جيڪي بلڪل ڌاريان آهن ۽ انهن جي استعمال کان اسين اڄ به ڇرڪون پيا. پر شاه صاحب به سؤ سال پهرين ڌارين فعلن کي سنڌي سِٽا موجب ڪم آڻي، اسان کي گويا رستو ڏَسي ويو آهي ته، اسين به وقت ضرورت ڌارين فعلن کي سنڌي بناوت وانگر ڪم آڻي، پنهنجي ٻوليءَ جي لفظن جو ذخيرو وڌائيندا رهون.
هن سر ۾ ڌارين فعلن جي استعمال جا مثال اجهي هيئن آهن:
(۱) وهه تک وهڪرا، جت لنگر نه ٺهرن.
(۲) فاذڪروني اذڪرڪم، کهيو قرآنا.
(۳) چاندي ڪيو چلائيين، رپو روازي.
(۴) ويچيبندي ولات ۾ ذرو ٿئي نه ضاع.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مٿين مصرعن ۾ 'ٺهرن'، 'ڪهيو'، 'چلائيين' ۽ 'ويچيندي' ڌاريان فعل آهن، جيڪي سنڌن اصلي شڪلين ٺهرتي، ڪها، چلاتي هو ۽ بيچتي جي بدران سنڌي سٽا (ٺهرن، ڪهيو، چلائيين ۽ ويچيندي) وانگر استعمال ڪري لساني مهارت ۽ جدت جو ثبوت ڏنو ويو آهي-

۱۳- حل طلب فعل

هن سر ۾ فعل جون به اهڙيون شڪليون مليون آهن، جن بابت ڪئين سوال سامهون اچن ٿا.

جيئن: (۱) اهي ڪهڙين مصدرن مان نڪتل آهن؟
(۲) اهي موجوده شڪل ۾ ڪيئن آيا؟
(۳) اهي ڪهڙين شڪلين مان بدلبا موجوده شڪل ۾ پهتا؟

اهي شڪليون آهن:

(۱) اٿئي — معلوم **اٿئي** مذڪور، ڳوڙها انهيءَ ڳالهه جو.
(۲) اڪتا — سنپاري سبحان، وڃي عادتئون **اڪتا.**

مٿين مصرعن ۾ 'اٿئي' ۽ 'اڪتا' فعل، فعل جون اهڙيون شڪليون آهن، جن بابت مون جهڙن ابوجهن ۽ سيکڙن کي خبر نٿي پوي ته اهي شڪليون ڪٿان ۽ ڪهڙن روپن مان لنگهنديون، موجوده صورتن ۾ ايون آهن.

تنهنڪري آءٌ سڀني بزرگن، عالمن، اديبن، استادن ۽ ٻوليءَ جي ڄاڻن کي ادب سان عرض ڪندس ته هو هن معاملي ۾ منهنجي رهبري ڪرڻ فرمائين.

انهيءَ ڪان سواءِ فعل بابت مٿي جيڪي آءٌ پنهنجا خيال پيش ڪري آيو آهيان، تن ۾ جيڪي خاميون، واڌارا يا گهٽايون هجن ته مهرباني فرمائي انهيءَ معاملي ۾ به پنهنجي ڪرم فرمائي ڪرڻ فرمائين ته احسان!

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

محترم علي نواز جتوئي

سُر سريراڳ جي تمثيل جي تشريح

شاهه ڀٽائي رحمة الله عليه جي رسالي ۾ جيڪي ٻه سُر آهن تن سڀني ۾ تمثيلون رکيل آهن، جن جي اوٽ ۾ زندگيءَ جي انهن رازن کي بيان ڪيو ويو آهي، جن جو تعلق اهڙي جهان سان آهي، جيڪو جسماني نه هئڻ سبب ظاهري حواسن جي پهچ کان پري آهي، تنهنڪري ان کي 'روحاني جهان' سڏيو وڃي ٿو. اهو روحاني جهان جسماني جهان کان پري نه آهي بلڪ ان جو باطني پهلو آهي ۽ ان جي ڪري ئي هي جسماني جهان موجود آهي. انهيءَ جهان کي 'معنوي جهان' به سڏيو وڃي ٿو. تصوف ۾ ان کي 'ملڪوت' سڏجي ٿو. مُلڪ ۽ ملڪوت هڪ ئي حقيقت جا ٻه پهلو - ظاهري ۽ باطني آهن. ڪل ڪائنات جي هر شيءِ جا اهي ٻئي پهلو قادر مطلق جي قدرت ۾ آهن:
بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ (قرآن، ياسين ٨٣، المومنون ٨٨)
وَهُوَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (قرآن).

مصوّر جڏهن پنهنجي ڪنهن تخيل کي ظاهر ڪرڻ گهرندو آهي، تڏهن ان کي تصوير جو جسم ڏيندو آهي. انهيءَ جسماني جامي کان اڳ هو ان تصوير جو خاڪو پنهنجي ذهن ۾ قائم ڪندو آهي، جنهن کي 'تصور' سڏيو ويندو آهي. اهو تصور باطن آهي انهيءَ تصوير جو، جنهن کي مصوّر پيدا ڪري ٻين اڳيان رکي ٿو. اهڙيءَ طرح سان تخيل ظاهر ٿئي ٿو. ٻهريائين تصوّر ۾ ۽ پوءِ تصوير ۾. جيڪڏهن ڪنهن شخص کي اهڙي ذات حاصل هجي جو تصوير جي ظاهر ٿيڻ کان اڳ مصوّر جو تصور

ڏسي سگهي جو ان جي ذهن ۾ موجود آهي ته پوءِ پيشنگوئي ڪري سگهندو ته هن قسم جي تصوير مصوّر جي هٿان ظاهر ٿيڻ واري آهي. اهڙي شخص کي مذهبي لغت ۾ 'ڪشف جو صاحب' سڏبو آهي. ڪشف جي ذريعي شين جو باطن ته معلوم ٿي سگهي ٿو مگر حقيقت حاصل ٿي نٿي سگهي. اِها تڏهن حاصل ٿيندي جڏهن تخيّل ۽ تصوّر جي وچ واري واسطي جي ڄاڻ هوندي ۽ 'علامتن' (Symbols) جو علم هوندو. انهيءَ علم ۽ ڄاڻ کي ''علم معاني'' سڏبو آهي. روحاني علامتن جي علم کي ''عرفان''، ۽ الاهي علامتن، آيتن ۽ اسمائن جي پروڙ کي ''معرفت'' چئبو آهي.

سچو شاعر به مصوّر وانگر پنهنجي تخيّل کي لفظن جو پوش پهرائي پيش ڪري ٿو. هو ڪائنات جي ڪتاب کي پڙهي ان جي علامتن ۽ آيتن مان حقيقتون حاصل ڪري ٿو، جن کي پوءِ مناسب ۽ موزون لفظن جي ذريعي ظاهر ڪري ٿو. اُهي حقيقتون جيڪي سڌي طرح سمجهائي نٿيون سگهجن تن کي هو تمثيلن جي اوٽ ۾ بيان ڪندو آهي. دنيا ڀر جي سڀني اعليٰ ڪتابن ۾ اِهو طريقو اختيار ڪيو ويو آهي.

خوشتر آن باشد ڪه سرِ دلبران
گفت آيد در حديثِ ديگران (رومي)

شاه ڀٽائي رحمة الله عليه به اِهو طريقو اختيار ڪيو.

سر سريراڳ ۾ تمثيل طور سامونڊي ملاحن جو ذڪر آيل آهي، جيڪي جهازن جي ذريعي وڻج واپار ڪن ٿا ۽ سمونڊ ۾ غوطا هڻي اُن مان ماڻڪ، موتي، سپون ۽ لالون ڪڍن ٿا. انهن کي مال متاع ۽ وکر وهائي، سٽاٽو سمونڊ اُڪري، پار 'پُر بندر' پهچڻو آهي، جتي ڪين حساب ڪتاب ڏيڻو آهي:

صباح سڀئي، پار پڇنده خبرون.

انهيءَ سمونڊ جو سفر نهايت خطرناڪ آهي:

وڏاندريون وَهَ ساميهون، جهجهي زور جُنبن

وڏا ٻيڙا ٻوڙيا، ساڱر ڏيئي ساهه

انهيءَ آب جو انت ناهي؛ منجهس لُڙ لهرون، لس ليٽ ۽ چڪڻ چاڙهه آهي:

لڙ، لهرون، لس ليٽ، جتي انت نه آب جو

آڏو چڪڻ چاڙهه، موج نه سهي مڪڙي.

سندس ڪپر وٽ ڪارونيار ڪارا ڪُن آهن. سندس ويرون وڙهندڙ آهن، منجهس وهه تک وهڪرا آهن. مٿس دل دهلائيندڙ طوفان اُٿن ٿا ۽ ڦورو ڦرندا رهن ٿا. اهڙي حالت ۾ شاهه صاحب انهن ساموندي سوداگرن کي صلاح ٿو ڏئي ته

وڻجارا ويني، تـو نه سرندي شاهه ري

مـڪ پنهنجي مڪري، ڇڳي ڪر ڇيني

پـاسـا پا کڙين جـا، سموند تـو سيڪي

جي لُنبدا ۾ ليکي، وير وڙهندي تن سين.

نه صرف ٻيڙيءَ کي مڪ ڏئي، بلڪ سندس سوراخ ۽ جهيرون به بند ڪري، ڇو ته ڪيس هڪ ڏينهن اجهاڳ سمونڊ تي ضرور اچڻو آهي:

ڏُن تنيندو آءُ، مـڪ ڏهـاڙي مڪري

سانباهي سمونڊ جي، مناں مور م لاهه

اڄ ڪم سنجهه صباح، اُهرندين اجهاڳ اُتي.

ملاح کي اڳين به ٻڌايو پيو وڃي ته غفلت ڇڏي سجاڳ ٿيءُ؛ اوڙي پاڙي کي ڏس ته ڏيهه جا ماڻهو هن پتڻ تان هُن پار پيا وڃن؛ غافلن کي وچ ۾ ئي لهرون لوڙهيو ڇڏين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ويـر م َ لاهي ويهـُ، متي آر اوڙاهہ جي
پسي پـاڙي واريون، ڪج انديشو ايهـُ
ويندو نہ ڏسين ڏيهہ، پتڻ هن پـار مـٿي.

سٽين ڪهڙي سار، وڄ ڪونديئي ويسرا!
تـو جيڏا تـو يـار، لهرين لهوارا ڪيا.

تنهنڪري، اي ملاح، تو کي گهرجي تہ ساموندي سفر جو اُلڪو اڳيان رک ۽ سجاڳ ٿيءُ: هاڻي ٿي ٻيڙيءَ کي تاري وڃ.
مـلاحظو مهراڻ جـو، منان مـُور م َ لاهہ
ساموندي سنڀال ڪـي، سمهڻ آيءُ ســاءَ
جاڳي جـُر متاءُ، تـاري وانءُ تـراز کي

ٻيڙي کي سلامتيءَ سان تاري وڃڻ لاءِ ضروري آهي تہ انهيءَ "ديواني درياءَ" جـا جيڪي سونهان آهن تـن جي رهبري ۽ صلاح وٺ تـہ منجهائيندڙ موجن ۽ ويڙ ي ويـرن مـان لنگهي پار پئين:
تـاري وانءُ تراز کي، منجهان موج ملاح
داڻهون ڪن درياءَ جون، اُونهي جا آگاهہ
سـُونهن جي صلاح، وٺ تہ وير َ ننگهي وڃين.

نہ رڳو سونهن جي صلاح وٺي، پر پنهنجي ٻيڙي کي اڪيلو نہ مگر غوراب سان گڏيو نيئي.
جـُتو وانءُ جهاز، گڏيو غرابن سين
پورينديءَ هـُن پار ڏي، سڌر ڪـٽج ساز
اچـن تـا آواز، سٽائي سموند جـا.

انهيءَ سان گڏو گڏ اهڙو ڪر وهائي 'ڏنگيءَ' ۾ ڌري، جو سدائين سڻو رهي ۽ پراڻو نہ ٿئي. اُن جي سببان ٻيءَ ولائت ۾ امن ۾ رهندو ۽ سموند جي وير بہ ڪيس نہ وڙهندي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

ونئي وجهه وکر جا، دنگيءَ ۾ داڻا
وير وڙهنديءَ ويسرا، ويهه مَ ويڳاڻا
هيءَ ننڊ نہ ڄاڻان، ڪڏهن هٿندءِ تار ۾

وکر سو وهاءِ، جو پئي پراڻو نہ ٿئي
ويچينديءَ ولات ۾، ذرو ٿئي نہ ضياءِ
سا ڪا هڙ هلاءِ، آڳهہ جنهن جي اُبهين.

شاه صاحب جي ملاحظي موجب (۽ اِها حقيقت آهي) هِنَ پر
بندر تي وکر وهاڻڻ لاءِ گهڻو ئي پيو آهي؛ ڪي ساموندي سوداگر
جوانيءَ ۾ وهائي حد ڪيو ڇڏين تہ ڪي وري گهڻي ڦرڻ ۾
وقت وڃايو ڇڏين ۽ بيشمر رهجيو وڃن:

وهائيندڙ ويسرا، وکر ڏيرؤن ڏير
ڪنين وهائي وس ڪيو، وکر وڏيءَ وير
ڪنين گهمندي گهيڙ، وکر وڪامي ويو.

سوداگرن کي نہ صرف وکر وهاڻو آهي پر ڇولين ڪان بيپرواهہ
ٿي ڪري سمونڊ جي 'سيوا' ڪرڻي آهي ۽ ان جي اونهي ۾
غوطا هڻي ماڻڪ، موتي ۽ لالون وغيره هٿ ڪرڻيون آهن، جن
جو ماسو بہ مالا مال ڪيو ڇڏي.

ويهه تون وساري، چنڊا جي چِلڻ جا
جولڪ لهرون ڏي، ڪر ساڃاهہ تنهن سمونڊ جي

سيوا ڪر سمونڊ جي، جت جَر وهي ٿو جال
سئين سپجن سمونڊ ۾ ماڻڪ موتي لال
جي ماسو مليٺي مال، تہ پڃارا پُر ٿين!

اي گت غواصن، جئن سمونڊ سوجهيائون
پيهي منجهہ پاتار جي، ماڻڪ ميڙيائون
آڻي ڏنائون، هيڙا لال هٿن سين

سمونڊ جي ’سيوا‘ ۽ غوطخوري مان جڏهن ڪي ماڻڪ موتي ۽ لال لهجن تڏهن انهن جي پرک سچن صرافن ۽ وينجهارن وٽان ڪرائجي، جيڪي سچي ۽ ڪوڙي جي تميز رکن ٿا:

تا صراف سڄڻ، پاڻ ڪوناٿين وهري
ماڻڪ ڪري مٽ ۾، وانءُ وٺي وٽ تن
سندس ڏي سيد چئي، ڪهڙو قدر ڪن
پاڻيٺ ئي پرکن، ڪرڪنچل گڏن ڪچ سين؟

—

اصل آڇ ۾ ان ڪي، جي نه پروڙن مٽ
جت گڏجيئي جوهري، ماڻڪ تنهين مٽ
جنين سون سين سٽ، تن هٽي ريءُ رد ڪيو.

اهڙا آهي تمثيل، جنهن کي شاه صاحب پنهنجي ذاتي جذبات سان پيش ڪيو آهي. انهيءَ تمثيل جي تشريح گهڻي ڀاڱي خود سُر ۾ ڏني ڏيئي آهي. ساري سُر جو مول مقصد اُهوئي آهي جيڪو منڍ ۾ پهرئين بيت ۾ آيل آهي:

مان پڇنئي سپرين، چتان لاهه مَ چُر،
اُنين جا اُمر، ڪڻ تہ خالي نہ ٿئين.

انهيءَ بيت ۾ انسان کي هيءَ تلقين ڪئي ويئي آهي تہ اي انسان! جيڪڏهن تون چاهين ٿو تہ تنهنجي زندگي حقيقت ۾ مالا مال ٿئي تہ ٻہ ڳالهيون ڪر: هڪ تہ سچي سپرين رب تعالى کي پنهنجي چت ۾ ياد رکندو اچ تہ وٽس بہ تنهنجي يادگيري رهي؛ ٻيو تہ سندس حڪمن جي بجاآوري آڻ. ان جا احڪام ٻن قسمن جا آهن: هڪڙا اُهي جن جي ڪرڻ جو حڪم آهي ۽ ٻيا اُهي جن جي نہ ڪرڻ جو حڪم آهي. ٻنهي قسمن جا ڪم نيڪ عمل آهن؛ ”سچ جو سودو“ بہ اِهو ئي آهي. انهن احڪامن جي خلاف عمل ڪرڻ برا ڪم آهن؛ ڪوڙ ڪمائڻ جو تعلق بہ اُنهن سان آهي.

ڪچ ڪمايم ڪوڙ، پڳم عهد الله جا
پڄرو جو پاڻ جو، سو چوٽيءَ تائين چُور

مان پڇنئي سپرين، چت ۾ چيتاريج
ڪيج ڪائي ڪچ ڪي، ڪوڙ مَ ڪمائيج
وڻج وهائيج، سپ سوداگر سچ جو.

ڪيي ڇڏ تون قلب مان ماري ڪوڙو ڪور
هن پر سندو هور، متان تو معاف ٿئي.

هِن بيتن مان صاف ظاهر آهي ته جيڪڏهن الله تعاليٰ کي دل ۾ ڏربو ۽ ان سان گڏوگڏ پاڻ کان پري رهي نيڪ عمل ڪبا ته مرڻ کان پوءِ پڇاڙيءَ ۾ جزا سزا سندو خوف ختم ٿيندو. ”هُنَ پر“ مان مراد مرڻ کان پوءِ وارو غير جسماني جهان آهي. شاه صاحب اُن کي ”هُنَ پار“ به سڏيو آهي:

ويرَ مَ لاهي ويهه، متي آر اوڙاهه جي
پسي پاڙي واريون، ڪج انديشو ايهه
ويندو نه ڏسين ڏيهه! پتڻ هُنَ پار مٽي.

جن تان ”هُن پر سندو هور“ معاف ٿئي ٿو تن کي قرآن پاڪ ’اولياءَ الله‘ سڏي ٿو: ”آلا ان اولياءَ الله لاخوفٌ عليهم ولاهم يحزنون“ (خبردار، سچ ته اولياءَ الله تي نڪو خوف آهي ۽ نه وري متن حزن يعني غم آهي). انهيءَ آڌار تي خود شاه صاحب چتائيءَ سان چيو آهي ته

’لاخوفٌ عليهم ولاهم يحزنون‘ سڄڻ ڪونهي سور
(سُر ڪليان)

انهن لاءِ، قرآن پاڪ موجب اڳتي جون بشارتون آهن:
جنين سودي سچ جو وکر وهايو
بخرو ’لهم البشريٰ‘ جو، اُنهن لئه آيو
ان کي لالن لنگهايو، ساندارو سمونڊ جو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هن سٽ ۾ ’وکر‘ مان مراد ’ٻانهپ‘ ۽ ’وينتي‘ آهي:

ٻانهپ جو پيڙين ۾ وکر وڌائون

وکر وينتين جو، تنهن ۾ ڀاءِ توري

برا ڪم ۽ بديون بار آهن، جيڪي وجود جي پيڙيءَ کي ٻوڙي

سگهن ٿيون:

ميڙي مٿائين جا بيحد چاڙهيم بار

چونڊ چارو نام کو، بديون بيشمار

هن سٽ ۾ ”سونهن“ جو به ذڪر آيل آهي، جن مان مراد

”روحاني رهبر“ آهن. سندن صفت شاه صاحب هن ريت ڪئي آهي:

سونهان سڏيون ڏين، هن ديواني درياءَ جون

ڪوڙ اوڏائي ڪينڪي، رڳو سچ سودين

عجز جو اڌ رات کي، وکر وهائين

سات نباهيو نين، ثابت انهيءَ سير مان.

’موتين‘ مان مراد معرفت جا راز آهن:

موتي معرفت جا سچا سوديائون

موتين سان گڏ شاه صاحب ماڻڪن ۽ لالن جو به ذڪر ڪيو آهي:

سيوا ڪر سمونڊ جي، جت جر وهي ٿو جال

سٽين سپجن سمونڊ ۾ ماڻڪ موتي لال

جي ماسو مليئي مال، ته پچارا پُر ٿئين!

هن بيت مان صاف ظاهر آهي ته ’سيوا‘ مان مراد ’رياضت‘،

’سمونڊ‘ مان مراد ’ملڪوت‘ ۽ ’پچاري‘ مان مراد ’سالڪ‘ آهي.

اِهي سالڪ جڏهن مراقبو ڪن ٿا تڏهن پنهنجي روح جي سمنڊ

۾ غوطا هڻن ٿا ۽ اتان عرفان جا جواهر، ماڻڪ، موتي ۽ لالون

آڻين ٿا جيڪي املهه آهن!

ويا جي عميق ڏي، مٿهن ڪانئو ڏيئي

تن سوجهي سپون ڪيون، پاتاران پيهي

پسندا سيئي، املُ اکڙين سين.

ايءَ ڳت غواصن، جڻ سمنڊ سوجهيائون
پيهي منجهه پاتار جي، ماڻڪ ميڙيائون
آڻي ڏنائون، هيڙا لال هٿن سين.

هن سُر ۾ ’ٻيڙي‘ يا ’جهاز‘ مان مراد انسان جو پنهنجو وجود يا شخصيت آهي، جنهن لاءِ هيءُ بدن ٻنهي پوشاڪ آهي. مرڻ کان پوءِ به اِهو وجود موجود هوندو، جنهن کي عالم ارواح طيءِ ڪرڻو پوندو. مرڻ کان اڳ به اِهو عالم رياضت ۽ طريقت سان طيءِ ڪري سگهبو.

ساري رات سڄاڻ، سودو ڪن صاحبن سين
ٻانهپ ڀري ٻيڙيون، هليا جوپ جران
پاڻي پهلوان، لحظي منجهه لنگهي ويا.

جيڪڏهن هن جهان ۾ ملڪوت جو سمونڊ اُڪري پار نه پئبو ته مرڻ کان پوءِ انهيءَ سمونڊ جي ويرن وهڪرن، لهرن ۽ لوڏن مان لنگهڻو پوندو؛ پوءِ جي سٺن عملن جو ثمر ساڻ هوندو ته سلامتيءَ سان انهن مان اُڪري پار ’عدن‘ وڃي پهچبو:
ناکئو نگهبان، معلمَ مُنجي خبرون
جن ساري ڪنيو سمونڊ تي سفر جو سامان
لطف ساڻ، لطيف چئي، تن لنگهيو طوفان
سنياري سبحان، وڃي عادنئون اُڪتا.

شاه صاحب پنهنجي رسالي ۾ جتي جتي پاڻيءَ وارن هنڌن جو ذڪر ڪيو آهي اُتي ان مان مراد ’ملڪوت‘ يعني روحاني جهان آهي. سُر سريراڳ، سُر ساموندي ۽ سُر گهاتو ۾ ’سمونڊ‘ مان مراد عالم ارواح آهي؛ سُر سهڻي جي ’درياءَ‘ مان مراد به روحاني جهان آهي؛ سُر مومل راڻي جي ’ڪاڪ‘ مان مراد به اِهو عالم آهي.
تن باغنئون بس، جي ڪاڪ ڪنڌيءَ ڪوريا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

روحاني دنيا جي هُنَ پار بهشت جا باغ آهن؛ عاشق انهن جي بہ تمنا نٿو رکي. سرُ ڪارايل ۾ سرُ ڏهر جي 'سَرَ' (ڍنڍ) مان مراد انسان جو پنهنجو 'ملڪوت' آهي. پاڻيءَ کي روحانيت سان انهيءَ ڪري تمثيل ڏني ويئي آهي، جو جيئن زنده شين جو جياپو پاڻيءَ سان آهي، تيئن جسماني شين جي موجودگي، سندن ملڪوت سببان آهي. "مَلَڪوتُ ڪُلِّ شَيءٍ" واري آيت ۾ ان حقيقت جو ثبوت آهي.

صاحب خان "سورھ" ميراڻي

Cell No: 0344 - 3919786

Cell No: 0300 - 3404488

ايڊمن : فيس بوڪ پيج ۽

واٽس ايپ گروپ

Soorih Sindhi Adab

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سر سريراڳ

داستان پهريون

(1)

مانَ پڇنديئي سپرين چيتان لاهه مَ چُرُ،
اُنين جا اَمُرَ، ڪَنُ، ته خالي مَ ٿيين.

(2)

مانَ پڇنديئي سپرين، چِتان چُرَ مَ لاهه،
پِرينَ اکيان پاءِ، پَلَوُ مڱڻهار جيئن.

(3)

مانَ پڇنديئي سپرين، چيتاريج چِتُ،
دائما دُوربيءَ ۾، پسهين وِلاتنَ وِتُ،
نيهه نيڪاري نيتُ، مَلاحَ ڳنڍ مُعلِمَ سهين.

(4)

مانَ پڇنديئي سپرين، چِتَ ۾ رکج چيتُ،
سينو ڌوئي صافُ ڪر، صابڻَ سان سُپيتُ،
ساموندي سُچيتُ، تيءَ ته پُڇين پارَ ڪي.

(5)

مانَ پڇنديئي سپرين، چِتَ ۾ چيتاريج،
ڪَڏج ڪائي ڪَچَ ڪي، ڪُوڙُ مَ ڪَمائيج،
وَڻِجُ وِهائيج، سَڀُ سوداگر سچ جو.

(٦)

مانَ پَچِنِئي سپرين، چِتان لاهِيم چورُ،
ڪِدي چِنڊِ تون قلب مان، ماري ڪُوڙو ڪورُ،
هُنَ يَرِ سندو هورُ، مٿان تو مَعافُ ٿِئي.

(٧)

ڪانو ڪَمايومِ، موتي مون نه وَڏِجِيا،
سيهي جو سَيّدُ چئي، وڪر وِهايومِ،
هَهِڙو حالُ سَندومِ، توهَہ تُنهنجي اُبهان.

(٨)

ڪَچُ ڪَمايُمِ ڪُوڙُ، يِڪَمِ عهد اَللهَ جا،
پِجرو جو پاپَن جو، سو چوٽيءَ تائين چُورُ،
معلوم آهيئي مَذڪورُ، ڳُوڙها، اَنهيءَ ڳالهه جو.

(٩)

ڪُوڙُ ڪَماءِمَ ڪَچُ، آئي اورِ اَللهَ سپين،
ڪَدُ تون دغا دل مان، صاحِبَ وَٽِي سَچُ،
مَحبت سندو مَنَ ۾، ماڙِڪَ پارج مَچُ،
اِنَ پَرِ اَئي اَچُ، ته سودو ٿِيئي سَفَرو.

(١٠)

سودو جو سَفَرو، سو مون پَلَئي پاءِ،
وَسُ ويچاريءَ ناهه ڪو، تون آگا! عَرضُ اَگهاءِ؛
ريءَ همراهيءَ هاديءَ جي، مُورِ نه ٿئي ڪِي ماءِ؛
لُطفُ ساڻُ لنگهاءِ، لاهُرو لَهَرِن وچ مان.

(١١)

لُڙَ، لهريون، لَسَ، لهيٽَ، جيتي آنتَ نہ آبُ جو،
آلله! اُتِ مَ اولهين، ٻيڙا متي ٻيٽَ،
جو کو ٿئي مَ جهازَ کي، ڦرهي اڇي مَ ڦيٽَ،
لڳي کا مَ لپيٽَ، هينَ غاريبي غُراب کي.

(١٢)

سيڙهہ سنوان، لاڄُو نوان، اولا سندَنِ عاجَ،
ساٿي سفرِ هليا، پري جُنگ جهاجَ،
حاصِلُ ڪريهين حاجَ، واحِدَ! وڻجارنِ جي.

(١٣)

سيڙهہ سنوان، لاڄُو نوان، مُهاڻا سندَنِ ميرَ،
ساٿي سفرِ هليا، ٿيا سٽاوا سيرَ،
جي اچن ساڻُ اُڪيرَ، سي ٻيڙا رکهين پاڄهہ سهين.

(١٤)

منجهان پيئي مڪڙيءَ، کا جا پاڏيءَ پڪَ،
وکرُ هٽي ونڪ، ڪنهجي ڪارو ٿيو.

(١٥)

منجهان پيئي مڪڙيءَ، کا جا پاڏيءَ بُوندَ،
سيئي ڏنمِ روندَ، وکرُ جنهين وڃائيو.

(١٦)

وِهائيندڙَ وِيسرا، وکرُ ڏيرون ڏيرَ،
ڪنهين وهائي وَسُ ڪيو، وکرُ وڏيءَ وِيرَ،
ڪنهن گهمندي سيرَ، وکرُ وڪامي ويو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وائي

سَهسين شُڪرانا، ڪوڙيين ڀالَ ڪريم جا.
حَمدُ ڇَئج حڪيم کي، جور ھَٿيي جانا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
تو ڏيکاري تو ڏٺي، باطِنَ جا بانا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
مَتان مَردَ! وساريين، صاحِبَ جي ثَنا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
دوستُ رکي دل ۾، پڙھ لالَنَ ليسانا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
جفا ڏيئي جيءَ کي، ٿيي فِڪرَ منجھ فَنا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
تَسي تو سين توھُ ڪري، مَنَ آگو اِحسانا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
ڪِي تون دغا دل مان، پانھپَ سين پانھا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
صاحب وٺي سَچَ سين، ٿيءُ دانَھُ ديوانا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
جي تسليمَ سين تحقيقُ ھئا، سي ڪيئن آمانا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
جاڳيا جي جَبارَ لَئي، سيئي سَمانا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.
فَاذْڪُرُوْنِي اَذْڪُرْڪُمْ، ڪَھيو قرآنا،
ڪوڙيين ڀالَ ڪريمَ جا.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

وَشْڪُرُوالِيءِ وَلاتَڪْفُرُونِ، ڪَڏُ تو ڪُفرانا،
ڪوڙيين پالَ ڪريمَ جا.
سَڀِ سنواريا سُپرين، ڪُولَ تو ڪنا،
ڪوڙيين پالَ ڪريمَ جا.
چڱي چَئِج چاهُ سين، مَدَحَ ايءَ منا،
ڪوڙيين پالَ ڪريمَ جا.
تائِبَ تيو تَڪِڙا، جوشان، جُوانا،
ڪوڙيين پالَ ڪريمَ جا.
تہ نَهين تون لطيف ڪان، آمَنَ اِيمانا،
ڪوڙيين پالَ ڪريمَ جا.

وائي

مون ۾ تون موجودُ! آءٌ آڳاهين آهيان!
آءٌ اَسُونهين آهيان!
آڪيون آڪڙينِ ڪي، سِڪيو ڪَنِ سُجودُ،
آءٌ آڳاهين آهيان!
آءٌ اَسُونهين آهيان!
تيلانهن رَسيون بُودَ ڪي، جيلانهن تيون نابُودُ،
آءٌ آڳاهين آهيان!
آءٌ اَسُونهين آهيان!
ماڙُهين جي موتَنِ جو، صاحِبَ هَٿِ سُجودُ،
آءٌ آڳاهين آهيان!
آءٌ اَسُونهين آهيان!
اِنَ دَرَ سيئي آڳهيا، جَنِ وِڃايو وُجُودُ،
آءٌ آڳاهين آهيان!
آءٌ اَسُونهين آهيان!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

داستان ڇهون

(۱)

جيڪي منجهه جهان ۾، سو تاريءَ تڳي تنهنجي،
لطف جي لطيف چئي، تو وٽ ڪمي ڪانهي،
عدل چتان آن نه، ڪو ڦيرو ڪج فضل جو.

(۲)

ساري رات سبحان، جاڳي جن ياد ڪيو،
ان جيءَ، عبداللطيف چئي، مٽيءَ لڌو مان،
ڪوڙيين ڪن سلام، اچئو آڳهه ان جي.

(۳)

سيوا ڪر سمنڊ جي، جر وهي تو جال،
سئين سپجن سمنڊ ۾، ماڻڪ، موتي، لال،
جي ماسو ميليئي مال، ته پوچارا پر ڏئين.

(۴)

سي پوچارا پر ٿيا، سمنڊ سيوريو جن،
آندائون عميق مان، جوتيي جواهرن،
لڌائون لطيف چئي، لالون مان لهرن،
ڪانهي قيمت تن، مل مهانگو ان جو.

(۵)

سيوريو جن سبحان، وير نه وڙهي تن سين،
توبهه جي تاثير سين، تري ويا طوفان،
ڏيئي توڪل تڪيو، آر لنگهيا آسان،
ڪامل ڪشتيبان، وچ ۾ گڏين واهرو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(٦)

ساري راتِ سُڄاڻَ، سودو ڪَنِ صاحِبَ سين،
ٻانهپَ پَري ٻيڙيون، هَليا جوپَ جُوانَ،
پاڙي پَهلوانَ، لحظي منجھ لنگھي ويا.

(٧)

ٻانهپَ جو ٻيڙين ۾، وکَرُ وڌائون،
وتي معرفت جا، سچا سوديائون،
اَلتّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ، اِيءُ ڪَتِ ڪَتيائون،
اُنين جيءُ آئون برڪتَ بارُ لنگھائيان.

(٨)

جَنين سَودي، سچ جو، وکَرُ وهايو،
بَخِروا لَهُمُ البُشْرىٰ جو، اُنهين لَئي آيو،
اُنِ کي لالَنَ لنگھايو، ساندارو سَموندَ جو.

(٩)

اِيءُ ڳَتِ غَواصَنِ، جيئن سَمُنڊُ سوجھيائون،
پيھي مَنجھِ پاتارَ جي، ماڻِڪَ ميڙيائون،
آڻي ڏنائون، موتي لالَ هٿَنِ سين.

(١٠)

آچارا عَميقَ جا، ڳَڏيا غَواصَنِ،
جهَريون جهاڳي آئيا، ڪارونيار ڪُنَنِ،
سَمُنڊَ سوجھي جَنِ، آئي اَمُلَ اوليا.

(١١)

ويا جي عميقَ ڏي، مُنهن ڪائو ڏيئي،
تَنِ سِپون سوجھي ڪيديون، پاتاران پيھي،
پَسندا سيئي، اَمُلَه اَکَرِيَنِ سين.

(١٢)

آڌو ڇڪڻ ڇاڙهه، منهنجي موج نه سهي مڪڙي،
ميڙي مڻاڻ جو، بيحد ڇاڙهيم بار،
ڇوڻ چارو ناهه ڪو، بدون بيشمار،
ڪپر ڪارونيار، اُڪارئين اِحسان سين.

(١٣)

وير ۾ لاهي ونهه، مٿي آر اوڙاهه جي،
پسي پاڙي واريون، ڪيچ انديشو ايهه،
ويندو نه پسين ڏيهه، پتڻ هڻ پار مٿي؟

(١٤)

آنئي پهر اوڙاهه تي، منجهه گهڙ گهاري،
وس نه ويچاري، ته ڪا ماڳ ڏڪندي مڪڙي.

(١٥)

هڪي بانهي چيت ۾، ٻي صاحب سنواري،
ڏنگي هڻ درياهه مان، هلائي هاڪاري،
ترازو تاري، سٽڙ سيئي ڪري.

(١٦)

هڪي بانهي چيت ۾، ٻي سٿي صاحب،
ڪڍي اُونهي ڪُن مان، اِي آگي جو عجب،
اِيءُ سائينءَ جو سبب، جنهن پڏا اُڪاري پار مان.

(١٧)

هڪي بانهي چيت ۾، ٻي جا ڪري الله،
پاڻهين وجهي ڪُن ۾، پاڻهين اُڪاري اوڙاهه،
تنهن واحد کي واهه، جو سٽڙ سڀئي ڪري.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(١٨)

هڪڙي ٻانهي منهن ۾، ٻي جا الله ڪري،
پاڻهين وجهي ڪنهن ۾، پاڻهين ڪنڌيءَ ني،
سنجڻ سو ڏوهي، جي تن توائي مڪڙا.

(١٩)

هڪڙي ٻانهي چيت ۾، ٻي ڪري جوڙ جبار،
ڪيڏي اُونهي ڪنهن مان، اِيءُ آڳي جو آڌار،
جهاز جوهرين جو، تنهن کي پوءِ نه ڏي پتار،
ننڍا وڏا مڪڙا، سڀ پسندا پار،
جيڏانهن مُنهن مديني جو، سچي محمّد موچار،
سهاجهو ستار، سنجڻ سيڻئي ڪري.

وائي

ڪنڌي ساريان ڪانَ، يا امن امانَ!
يا اِلاهي! ٻاجهه ٻلاڻي پائيان.
ڪِنڌ ڪاڻيتو ناهه ڪو، اَپر تيا عصيانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهه ٻلاڻي پائيان.
خبر ناهه قبر جي، نِسورا نسيانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهه ٻلاڻي پائيان.
والي! رَسِج وَهِلو، اَرِڪ تيا اِنسانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهه ٻلاڻي پائيان.
سُڻ سهاجها سپرين! نغمرو، نِگهبانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهه ٻلاڻي پائيان.
مديون پسي منهنجيون، شرمايا شيطانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهه ٻلاڻي پائيان.

هِنَ منهنجي حالَ تي، هَٿي هَٿي ڪَنِ حَيوانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
سائين! سُڪاٺِي اهيين، ساموندِيءَ سُبحانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
تُرَهو چِنِمِ تارِ ۾، رسيجِ نون رحمانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
ٻيلِي جو ٻُڏَنِ جو، مون تي موٽِي مانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
ويٺو ٻِنِي ٻِنِٽو، ڪَرِ ٻيرو مٿي ٻانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
خالِقَ تان خُوبُ ڪِيا، گولَنِ جا گُذرانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
آئون پُڻُ آندو اُنِ ۾، ويٺو ٻِنان پانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
سَڀَ سُوالي سَمُگِيءَ، داتا ڏيئي دانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
وِلها سڀ وَنهيان ڪِيا، تُنهنجي جُودَ، جُوانَ!
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
مَتان مون کي ڇڏِيين، ٻيلِي سَندا ٻانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
وِيرَ وسيلو آهيين، داڙُو ۾ ديوانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
لاءِ ڏُهارِيَنِ ڏينهن کي، خيمون آڏيو خانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●
آتي عبداللطيفُ چئي، سُڃَ ڪا سُلطانَ،
يا اِلاهي! ٻاجهہَ ڀلاتِي ڀائيان ●

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

داستان ٽيون

(١)

پرڙ ي پرڀاتي، وڪر پاءِ ۾ ورترو،
تري ۾ تن پيا، پاسنئون پاٽي،
هيءَ، هنڌ وڃائي، ڪڙهن ڪالهوڻي ڏينهن کي.

(٢)

تري تن پياس، پاسنئون پاٽي وهي،
ڪئوهه جهڙ جهڙ تبو، لاچو سڀ لڙياس،
جيلان سڌر سڪاٽياس، وهي تي وهه سامهون.

(٣)

ويئو تن تنيينس، مڪ ڏيهاڻي مڪڙي،
سنباهي سيد چئي، متي نيڊوءَ نيينس،
وتائي و ڏاندرا، لاچو لڳائيينس،
آخر اهيرائيينس، ته جو ڪو ٿئي نه جهاز کي.

(٤)

تن تنيندو آءُ، مڪ ڏيهاڻي مڪڙي،
سانباهي سموند جي، متان مور ۾ لاهه،
اج ڪ سنجهي صباح، اهيرنديءَ آتانگ تڙين.

(٥)

تانگهي ۾ تاڻي، بند پنهنجو ترهو،
اونهي ۾ آئي، ڪونه ڏينديءَ ڪو پيو.

(٦)

وڪر سو وڃاءِ، جو پئي پرڀاتون نه ٿئي،
وپچيندي ولات ۾، ذرو ٿئي نه ضاءِ،
سا ڪا هڙ هلاءِ، آڳهه جنهن جي ابهين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(٧)

وني وجھہ وکر جا، ڏنگيءَ ۾ داڻا،
وير وڙھنديئي ويسرا، وِھ ۾ ويڳاڻا!
ھيءَ نند، نہ ڄاڻان، ڪڏھن ھنديئي تار ۾.

(٨)

وڻجارا، ويٺي، تو نہ سرندي شاہ ري،
ڪِڪ پنھنجي مڪڙي، چڱي ڪر چيتي،
پاسا پاڪڙين جا، سمنڊ تو سيکي،
جي لنبا ۾ ليکي، وير وڙھندي تن سين.

(٩)

وھہ تيڪ وھڪرا، جيت ننگر نہ ٺھرن،
وڏاندريون وھہ سامھيون، جڄھي زور جنبن،
نيڊوءَ ۾ ناتاريون، وڻجارا وجھن،
ملا معلمن، مون ڳري سئي ڳالھڙي.

(١٠)

جتو وانءَ، جھاز، ڳڏيو غرابن سين،
پوريندي ھن پار ڏي، سڌر ڪنڄ ساز،
آچن تا آواز، سڻائي سمونڊ جا.

(١١)

ڪوھا ڪالھہ ڪٽي، ان وڏا اتر آسري،
آلا! جھري ۾ ان جي، اولھي جي آئي،
وڻجارن وڏي، وکر وڌو پيڙيھين.

(١٢)

پيڙي تنھنجي پاجھہ، وکر تنھن وصال جو،
ڪوھا، اولا، تو ڪيا، سپ سونھارا ساج،
آت ڪا معلمن حاج، جيت پورن وارو پاڻيھين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(١١)

جرَ ۾ ڦوٽو جيئن، لهريون لڳندي آڏِ ٿيئي،
تون پڻ آهين تيئن، دُنيا ۾ ڪو ڏينهڙو.

وائي

ساٿيَنِ نندا بارَ، ووا تَنِ پاندِيَنِ نندا بارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
پاتا پاڙي واريين، پڳها منجهه پاتارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
پتَڻُ تو پُورُ ڪري، آئي تُهجڙي وارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
سچيون راتيون سُمهين، ڪيو منجهه خُمارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
ڪِ تو ڪَنين نه سُئي، هلَڻَ جي هاڪارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
تائبَ تيو تڪڙا، سچي اِيءَ سنپارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
ننڊَ نه ڪجهي ايتري، سڄي، آدا يارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
سائينءَ مُڪُٽي سچ ڪي، تون ڪوڙو منجهه قطارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
ڪِ تو ڪَنين نه سُئي، ڪَڇَرَ جي ڪُوڪارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.
گهيڙان تيي ريءَ گهڙي، الاهي تهارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيِنَ ۾.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

هو جو شڪُ شارڪَ جو، تنهان رَڪُ، ستارَ!
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
ڪُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ، پڙهو اِيءُ پچارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
شڪارُ تون شهبازَ جو، تون تان مَجهه شڪارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيْهِ، جت پڄندا يارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
تُرهو ڇنو تارَ ۾، آڇج تون، اوسارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
لَکَ ميڙيئي لُٽيا، هُنهين ويا هَزارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
ڏِنئي جو اللهَ کي، هُوندَ تنهين پريهين پارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
جوڻَن مٿان جنڪي، ڏُني تُنهنجي دارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
جيئنو آهِ حَديثَ ۾، آنڌي اِي آچارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
وَتيئي ڪينَ وِلهن سين، ڪنبي پَرِ قهارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
سا ڪِئن هلي تو سين، جا پڳي ڪان پتارَ؟
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
جيئڻُ جالُ نه نِبهي، سمُجهِ، اِيءُ سنيارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.
جيمَ وساريين ويسَرا، پٽين جي پلڪارَ،
توکي آرَسُ آکَڙيُنِ ۾.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

داستان چوٿون

(١)

مون ٿي چيئي ڪاند، پٽيي پاڙ م مڪڙي،
سڙهه پُراڻا پاند، لهريون سهي لڳنديون.

(٢)

اَڳهين اُتومانءَ، ته مڪ پنهنجي مڪڙي،
پورا شڪ م پانءِ، لهريون سهي لڳنديون.

(٣)

اَچي سو ڏنوءِ، جو ڪپر سوءِ ڪنن سهين،
سٿي لوڪ، لطيف چئي، يادِ نه ذرو ڪيئوءِ،
غافل تي غُراب ڪي، اوڙاه تي آندوءِ،
سو چيتر چُوهي ڪان رکين، جو پيو پُراڻو پوءِ،
جهاز ضعيفن جو، پاڻيءَ ۾ پرتوءِ،
سيّد! سات سندوءِ، پر بندر پهچائيين.

(٤)

پاڻ پُراڻو چاڙ هو، وڪر وڏجارا،
اَچي لهريون لڳيون، پيڙيءَ پيارا،
جاڳو جهي يارا، نه تڙ تواني نه ڏيئي.

(٥)

لهرين ليکو ناهي ڪو، جت ڪپر ڪُن ڪارا،
آچارا عميق جا، اَچن اوپارا،
اُتي آسارا، وير وڙهنديئي ويسرا.

(٦)

وير وڙهنديئي ويسرا، اُتي توهه طلب،
سائر ڪنهن سبب، ڪالهه نه وڌئي ڪُن ۾.

(٧)

ڪالهه وڏائين ڪَنَ ۾، جاڏا جُنگ جهازَ،
تُنهنجي اَڄُ تَرازَ، آهي آرَ آڪِين ۾.

(٨)

آهي آرَ آڪِينَ ۾، ناڪَئا ڪِجِ نگاهه،
وڏا ٻيڙا ٻوڙيا، سائِرَ ڏيئي ساهه،
مَلاحِظو مَلاحَ، ڪِجِ ڪو اِنهيءَ ڪَنَ جو.

(٩)

دَنگِي وچ درياهَ، ڪِي ٻَڏي ڪِي اُڀِڙي،
هو جي واڍِي واڻِيا، سي سُونهَنَ سَڀِ سَڙيا،
مُعَلِّمِ ماڳِ نه آگِيِين، ڦِلنگِي مَنجهِه ڦَريا،
مَلاحَ، تُنهنجيءَ مَڪُڙي، اَچِي چورَ چَڙهيا،
جيتي ڍِينگَ ڍَريا، تيتي تاري تُنهنجِي.

(١٠)

ٻيڙِياتا ٻيٺِي، تو نه ڦَٻنديون ڳالهڙيون،
سَڄيون راتيون سُمهين، ڀَرَ سُڪاڻُ ڏيئِي،
صُبَاحَ سَپيئي، پارِ پُڄَندَءِ خَبَرون.

(١١)

بَندَرَ جان ٻيئي، ته سُکاڻيا ۾َ سُمهو،
ڪَهِڙو تو ڪَنَ ڪَرِي، جِئن ماڻهِي مَنجهه مَهِي،
ايڏو سُورُ سَهِي، ننڊ نه ڪِجي، ناڪئا.

(١٢)

سَندي مُعَلِّمِ آسَرِي، سُتا سَڀِ ٻيئِي،
آئِين پڻِ سُمهو ناڪَئا، بَندَرِ ناهِ ٻيئِي،
جَنِ جِي لائِقَ لَڄَ رَکِي، سي سَڀِ لَنگهِيندا لَڪِيون.

(١٣)

اوريائين آئين، ميڙيو مُعلم خبرون،
سا تان سڌ نه ڏين، جتي وهه ويڌ ڪري.

(١٤)

ناکئو نگهبان، مُعلم منجهي خبرون،
جن ساري ڪنيو سمونڊ تي، سفر جو سامان،
لُطف سان لطيف چئي، تن لنگهيو طوفان،
سنڀاري سبحان، وڃي عادتئون اُڪَتا.

(١٥)

مُلاحظو ميهراڻ جو، مُور م لاهه مَتاءُ،
سامونڊي سنڀال ڪيي، سُمهڻ آئيي ساءُ،
جاڳيي جر متاءُ، تاري واڻءُ تراز ڪي.

(١٦)

تاري واڻءُ تراز ڪي منجهان موج ملاح،
دانهون ڪن درياهه جيئون، اُونهي جا آڳاهه،
سونهن جي صلاح، وٺ نه وير لنگهيي وڃين.

(١٧)

سونهان سڌيون ڏين، هين ديوانيي درياهه جيئون،
ڪوڙ اوڏائيي ڪين ڪيي، رکو سچ سودين،
عجيز جو آڌ رات کي، وڪر وهائين،
ساٿ نماهيو نين، ثابت اُنهين سير مان.

(١٨)

تون ويسرو وير، ساٿين سنبت پند جي،
جوڙي جنگ جهاز کي، ڪوڙ هٽائيج ڪير،
وهيي وڻجارن جي، بندر ڏانهن بهير،
گهر تمين جي ڪير، جن لاڳيدار لنگهائيا.

(١٩)

قَرِقُلَ، قُوتا، پارچا، پاٽيَتَ پاتائون،
ڪونيُون قيمتَ سنديون، تَرَ م تاڪيائون،
لاڄُنِ مَنجهه، لطيفُ چئي، پيڙا پَڌائون،
نذَرُ نَبيءَ چامَ جو، ڇِڙهندي ڇپائون،
جي ڇُهي ڇوڙيائون، سي پيڙيون رکين پاڄهه سين.

(٢٠)

وچينءَ جان ويهي، جِرِ پَلَئُو پائيان،
”تَڙِ پيڙا، گهَرِ سُپرين“، اوسَهِ اِيءَ پئي،
جيئن وَڏجارو سين وکَرين، سَرها سپيئي،
پاٺهي اُوءَ پيهي، ڪَندَ ڪيڙائو آئيا.

وائي

عُمرِ سَپِ عَبَثُ، وِيلَ وڃايَمِ، وقت وڃايَمِ پانهنجا.
وِيني لِکيو لوڙيان، جهڪين ڪيئَڙو مَسُ،
وِيلَ وڃايَمِ پانهنجا.
آچي آيا ڳَيَنِ ڪي رَسِجِ، آچي رَسُ،
وِيلَ وڃايَمِ پانهنجا.
حالُ منهنجو هيهَڙو جيهَڙو، تان تون پِريَمِ پَسُ،
ويلَ وڃايَمِ پانهنجا.
قَلبُ جو ڪارو ٿيو، ڪاتِبَ لاهِيين ڪَسُ،
وِيلَ وڃايَمِ پانهنجا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

داستان پنجون

(١)

سَپيئي سَئين ۽ ڪَرين، ڪوم مُنجهايين واٽ،
سَهڪي ڪِجِ سَچا ڏَڏي، سُجهي جا صِراط،
سُپهريان جي ساٿ، لائو لڳو ميڙيين.

(٢)

سَپيئي سُبحان جي، ڪَر حَوالي ڪَمَ،
تيءَ تحقيقُ تَسليمَ ۾، لاهي غَمَ وَهَمَ،
قادِرُ ساڻُ ڪَرَمَ، حاصُلُ ڪَري خاجَ تو.

(٣)

چڱن ساڻُ چڱائيون، اِئن سَپُڪو هوءِ،
تو جِئن ڪَري نه ڪوءِ، ٻَچَنِ ساڻُ ڀَلائيون.

(٤)

چڱا ڪَن چڱائيون، مَٺائيون مَٺَنِ،
جو وَڙُ جُڙي جَنِ سين، سو وَڙُ سيئي ڪَنِ.

(٥)

مَيَنِ مَٺي سَمَرا، ڪُهيَنِ سَڏَ ڪَرينِ،
ساٿُ نِباهيو نِينِ، اِيءَ پَرِ سَندي سَڄَڻين.

(٦)

وِتُ ويهي جو جي لَهين، تہ ٻِي ڪارِ نہ ڪَريين ڪا،
سا پَروُڙج ڳالهڙي، وڻجارن وَٽا،
موتي جَنِ هَٽا، آندَڏي گهٽي آدب سين.

(٧)

اَمُلهہ آهِ مَ اَنِ ڪي، جَهي نہ پَروڙن مَٽِ،
جيتِ ڳَڏجيئي جَوهَري، ماڻڪُ تِتهين مَٽِ،
جَنين سونَ سِپين سَٽِ، تَنِ هَٽِي رَهيُ رَدِ ڪيو.

(٨)

سونا! وانءُ صَرافَ سيڻءَ، لَڏو لاهيہ مَ، لَڏِ،
سودو سوئي چَڙَ، جِنهن ۾ جواهِرُ ناهہ ڪو.

(٩)

سونا! وانءُ صَرافَ سيڻءَ، لَڏو هَڏِ مَ لاهہ،
آهي تَنِ اُونداهہ، جَنِ جَواهِرِ ضايع ڪيا.

(١٠)

جو صَرافَنِ لَڏيو، تہ تون پُڻِ لَڏجِ، سونَ!
قَدُرُ لهندءُ ڪونَ، نيئي ڳَڏيندَئي ڳَڏوءَ سِپين.

(١١)

وَڃَنِ مَ وينجهارَ، پاڙيٿَ جَهي پَرڪَٽا،
ڪَنيرَ پايو آڪيپن، لَهَنِ سَپِڪَنهن سارَ،
موتيءَ جَهي مزاجَ جو، قَدرُ مَنجهہ ڪينارَ،
صَرافَنيئون ڏارَ، ماڻِڪَ مَلاحِظو ٿيئي!

(١٢)

جَهي نہ سُجاڻَنِ سَچَ ڪي، وَهُہ مَ تَنين وَٽِ،
اَمُلهہ ڪي آڏَ ڪَري، پاٿا هَٽَندا پَٽِ،
وَڃي مُهرَ تَنين وَٽِ مَٽِ، جَهي پارکُو پارسَ جا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(١٤)

آگهيو ڪاٿو ڪَچُ، ماڻڪَنِ موٽُ ٿي!
پَلَوَ پايو سَچُ، آچيندي لَچُ مَران!

(١٥)

ويا سي وڻجهارَ! هيرو لَعْلُ وِندين جي،
تَنهين سَندا پوئيان، سِپهي لَهنِ نه سارَ،
ڪُٿيين ڪَٿَ لُهارَ، هاڻي اُنهين پيٽيين.

(١٦)

ٿا صَرافَ سُڄَنِ، پاڻُ ڪوناڻين جوهري،
ماڻڪُ ڪَري مُٺِ ۾، وانءُ وِٺي وَٿِ تَنِ،
سَندُسِ ٿي سَيدُ چئي، ڪَهڙو قَدرُ ڪَنِ،
پاڻيٺ ٿي پَرکينِ، ڪِ ڪَئنچلُ گَڏِنِ ڪَچَ سين؟

(١٧)

اَملُ، آساري پِئي، پوري! پکڻي جِتِ،
ڪَه نه رُنِئي تِتِ، بَئي اَدَ هَٿِ ڪَري.

(١٨)

اَملُ، آساري پِئي، پوري! پکڻي جيئن،
وانءُ صَرافَنِ سيئن، بَئي اَدَ هَٿ ڪَري.

(١٩)

اَملُ، آساري پِئي، پوري پکڻي جانَ،
بَئي اَدَ هَٿِ ڪَري، سِري صَرافَنِ وانءُ،
تِه سو تنهين تان، سچو ڪَرايين سيکهَ ۾.

(٢٠)

ماڻڪُ، مُنڊَ هَٿان، پيتيءَ ۾ پُرزا ٿيو!
سَچو تان سَيدُ چئي، لَهي لَڪُ سَوا،
پکهي پنجاٽان، پَدَمانَ ٿِي پَري ٿيو!

(٢١)

جيتي ماڙيڪَ ماڳُ، تيتي چوران تَڪيو،
سَنئون تَنِ سَياڳُ، اَمُلُ جَنِ اوباهيو.

(٢٢)

چورُ اُپيو اِيئن چوءِ، تہ آءٌ اُهوئي آهيان،
جي آسِي آڪِينَنِ هوءِ، تہ لِڪي ڪي ڪونہ لَهي.

(٢٣)

چوريءَ پِنهَتُ ڳُجهہ سِهين، پِدَرِ ناهہ آرتُ،
پوءِ لِڪائِجُ وَتُ، پِيهرين لِڪائي پاڻَ کي.

(٢٤)

جهَنگُ ڪامِي پَٽُ ٿيو، لَتِي چوران لِڪَ،
ويئي وجودان نِڪري، جيڪا ڏِرِي دِڪَ،
هيڪُ سَجَڻُ پِي سِڪَ، ٻِئي پَهتا پاڻَ ۾.

وائي

جاڳو، يارا! جيڏيون! پاڻُ پَرنجهي،
جاڳو جوشان، جيڏيون! پاڻُ پَرنجهي.
هَلندي حبيبن ڏي، ويلو وچ نہ ڪجي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
مَتا اُهيسَ آسِري، پَتنگَ جئن پئِجي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
عَرضُ اَحوالُ اُنِ کي، چِگَيءَ پَتِ چئجي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
ڪَري نِيازُ نِڪَٽُون، واحِدَ ڏي ورجي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

آهي موتُ ميڙن تي، گوڙيون ڪيو گجي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
اَجَلُ اِينڊءُ اوچتو، جو سدا ٿو سڄي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
آگيان اُونداهيءَ جو، سَمَرُ ساڻُ ڪجي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
ڪَٿُ تون قُوتَ قبر جو، گهٽو ٿو گهُرجي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
آگو عيب آنهجا، ڍَڪيا ڳُجهه ڳُجهي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
جيڪي وَهي وجود ۾، صاحِبُ سو سمجهي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!
اَمنُ آهي اُنَ کي، جو منجهِ اَلله َ اَجهي،
جاڳو جوشان، جيڏيون!

داستان ڇهون

(١)

تانگهي ۾ تاڪي، ٻَڌُ پنهنجو تُرَهو،
اُونهي ۾ آڻي، ڪونہ ڏينڊءُ ڪو پيو.

(٢)

تارؤ تَريو وڃن، ننڍا وڏا واهڙا،
هئي، ٻَرِ! آتارُنِ، جِئين اُگهرا مَتَنِ مولهيا.

(٣)

ڏوري لَهہ ڏاتارُ، جيم وهين ويسَرو،
هَڪيئو هوجہ هُشيارُ، ڪيو نہ ڪيو نَدئي اوچتي.

(۴)

سُتهين کَهڙيءَ سارَ، وچ ڪيوَندئي ويسَرا،
تو جيڏا تو يارَ، لَهرينَ لَهوارا ڪيا.

(۵)

سُتهين سَنجهيئي، وچ ڪيوَندئي ويسَرا،
وير وري ويئي، آسارَنِ تان اوچتي.

(۶)

ڪيوَنُ ڪيوايو، ايئي نِندَ آياڳَ جي،
جَنين نہ پِوَ پانيو، ڪَري تَوائي تَنِ ڪي.

(۷)

ساموندي تو سَنبَهين، ساچو جهَلِ سُڪانُ،
لڳي واءُ وڏاندرو، مُنجهائي مَهِرانُ،
جَنين پانيو پانُ، ڪَري تَوائي تَنِ ڪي.

(۸)

نَڪو سُکُ نکَتهين، نہ ويساندَ نَئهين،
جيڪا آچَئي سامُهين، پايهين سا سَئهين،
مُوڙي کوهہ مَئهين، جيئن سَچون راتيون سُمَهين.

(۹)

آهُکي راهہ اَللهہ جي، آهُکي، آهُکي پِتِ،
هُوءِ جي ڏِهائي ڏيهہ جا، تَنِ پُٺِ مُنجهي مَتِ،
آچارانِ اُبَتِ، گهڙجِ گهٽي نينهَنَ سين.

(۱۰)

مَ ڪين هيج، مَ هوجِ؛ تَرسُ مَ، تانُ جهَازَ ڪي،
چَئو ڪَلمون مُحَمَّدَ تي، تہ آگيان آچيئي اوجِ،
سَهُکيءَ پِتِ، سَوجهہ، تنهنجي مَڪي ڏُکي مَڪُڙي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(١١)

تَنَ ۾ نَرازَ توهَ جيِ، گهٽو لَهَ گهوري،
اَدَبَ ۽ اِخلاصَ جا، سِڙهَ ٻڌج سوري،
وکَرُ وڻيتينَ جو، تِنهن ۾ پاء توري،
تہ عادَنيئون اوري، تُنهنجو تَوائي نہ ٿئي.

(١٢)

ثابت لنگهيا سِيرَ، لَهرن لوڏيا ڪينَ ڪي،
وڃي پهتا پارَ ڪي، نيرڏون مَنجهان نيرَ،
ماء پهتا ميرَ، پار لنگهيائون پاڄهَ سين.

(١٣)

وڻيهہ تون وساري، چَندا جي چِلَڻ جا،
جو لَڪَ لَهريون ڏي، ڪَر ساڃاهہ تِنهن سَموندَ جيِ.

(١٤)

سَمُنڊُ جي سيوين، تَنين ماٺڪَ ميڙيا،
چِلڙَ جي چوئين، تَن سانگوڙا ۽ سَتيون.

(١٥)

توٽي تَوائي، توء تُنهنجو آسَرو،
سَڄَڻَ ڳَرِ لائي، ڪيرون ڏينديَس جيڏيين.

وائي

هي جي، هو جي لَڪَ، مون ماريندا لَڪَ،
مون ماريندا لَڪَ.

يا واليِ، ڪيچ نہ اوڏي چَڪَ،
مون ماريندا لَڪَ.

آنتُ نہ ڏجي عامَ کي، لوڪان ڪِجي لِڪَ،
مون ماريندا لَڪَ.

پاڻَ ۾ پاريون ڪري، نيڻهَن وهائجي نِڪَ،
مون ماريندا لَڪَ.

صاحب خان "سورهه" ميراڻي
Cell No: 0344 - 3919786
Cell No: 0300 - 3404488
ايڊمن : فيس بوڪ پيج ۽
واٽس ايپ گروپ
Soorih Sindhi Adab
www.sindhsalamat.com   books.sindhsalamat.com

A BHITSHAH CULTURAL CENTRE COMMITTEE PUBLICATION
THE SEMINAR PROCEEDINGS SERIES NO. 7

A STUDY OF SUR SRI-RAG

SHAH ABDUL LATIF
BHITSHAH CULTURAL CENTRE COMMITTEE
HYDERABAD SIND
1973

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

A STUDY OF SUR SRI-RAG

Proceedings of the Seminar
Held on the Occasion of the 220th Anniversary Celebrations, 1972.

Edited by

Dr. N. A. BALOCH

Director, Institute of Education

University of Sind

Shah Abdul Latif Bhitshah Cultural Centre Committee

Bhitshah, Distt. Hyderabad Sind.

1 9 7 3

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

1st Edition MARCH 1973 Copies 1000

Price Rs. 3·50

To Obtained from:

The Hon: Secretary
S.A. Bhitshah Cultural Centre Committee
Bhitshsh, Distt: Hyderabad Sind,
P A K I S T A N

Printed at Sind Printing Press, Hyderabad Sind
Published by: A.M. Nizamani Hon: Secretary,
S.A, Bhitshah Cultural Centre Committee, Hyderbad Sind

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Dr. Mohmmed Ali Kazi

SIRI RAG

The contents of the Dastan captioned Rag SIRI, are in conformity with its effects. Masters of classical music are of the opinion that Rag Siri could be effectively sung in autumn. This is the part of the year when grace of Spring and the invigorating and life-giving heat of Summer wane and one feels enervating influences of the change of Season, manifest in feverish condition. This physical state affects the emotions in turn and an individual feels rather morbid and miserable. Rag Siri has a soothing effect upon the emotions. It relieves the mind of gloom and neutralizes negative sentiments that have their hold upon the entire area of their imagination.

It is here that the analogy becomes distinct. Human beings have stages in their life. They come across a stage termed as 'autumn of life', a period when the splendour and magnetism of youth show signs of deterioration and there are moments when awareness about the fleeting and the transitory nature of worldly things and the approach of the final hour, flash across the mind. Some may pretend ignorance but it is a reality. This state makes man rather sober and moderate, given to self-examination. The poet has appropriately taken stock of this state of affairs and taken opportunity to soothe the obsessed mind with caution and consolation, the effect being no less than that of the music of Rag Siri. It is in this respect that the topic is identical with the time.

Although the poet is reported to have received little education, yet by all standards of judgement, he was a philosopher,

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Sufi & Saint. He chose poetry as effective medium for transmission of his plain but lofty ideas. His poetry was spontaneous and inspired. Where prose fails, poetry succeeds on account of its rhyme and rhythm emerging from the depth of mind. This is what excatly one comes across in his Risalo.

He compares life to a voyage across a surging sea and confirms that anything that could avert calamities likely to befall in the course of voyage, is the steadfast holding to the values that govern human conduct.

The account of effects narrated in the Dastans are his own observations. He travelled far and wide into the wilderness of jungles, on the hills and across the river. He has mirrored the whole culture of the people of Sind. He lived in an age when, with the purpose of trade & commerce, wooden boats plied in the ocean, and never without the risk of being wrecked. The destiny of the Ship depended upon the directions of wind and the intelligent handling of the boatman; and the profit of the trade upon the quality of the commodities.

The poet's description and poetic diction all through are allegorical.

The words that he has used in this particular سر are ملاح ، مڪڙي ، سائر ، سمنڊ ، سونهان ، وکر etc. ملاح signifies the individual himself, and سمنڊ the snare of formidable temptation. مڪڙي is man's personality and وکر implies the characteristics of imperishable merchandise. سونهان of man are the men of his menoy finest qualities of head and heart.

For instance he says

”وڏا پيڙا ٻوڙيا سائر ڏئي ساهه،
ملاحظو ملاح ڪج ڪو آنهي ڪنجو“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

The swelling sea has sent down to its bottom many a big boat, Oh Captain, do not be unwary and unmindful of the whirlpool.

"اچن ٿا آواز ستاڻي سمنڊ جا"

You could hear the dreadful sound of the turbulent sea.

"آڇي سوڙ نوءِ جو ڪپر سوءِ ڪنن سين
ستي لوڪ لطيف چئي ياد نه ذروڪيوءِ
غافل تي غوراب ڪي اوڙاه تي آندوءِ"

You saw for yourself what you one time heard. You have brought your boat to a wrong destination on account of your own negligence. You slept while the boat sailed and never remembered God

"مون تي چيئي ڪانڌ يتي ياڙ م مڪڙي!
سڙه پراڻا پانڌ لهرون سهي لڳندي يون"

I had warned you against the danger of defective and fragile ferry with worn out sails. It could seldom withstand the violent waves of the sea.

"سونهان سڌ ڏين هن ديوانی درياءَ جي
ڪوڙ اوڏائي ڪين ڪي رکيو سچ سودين
عجز جو اڏ رات ڪي وکر وهائين
سات نباهيو نين ثابت اِنهي سير مان"

Those who know, are communicating the behaviour of this rough river. They are the honest and upright people. Truth is their article of trade.

Quran says:

ياايها الذين آمنوا هل ادلكم علي تجارة تنجيكم من عذاب اليم

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Oh ye believe shall I lead you to a bargain that will save you from a grievous penalty. (Tr. by Allama Yusuf Ali). So the life is all trade and transaction. Pure thoughts and noble deeds should constitute our merchandise.

Sayyid says:

"ٻانھپ جو ٻيڙين ۾ وکر وڌائون
موتي معرفت جا سچا سوديائون"

Shah Abdual Latif has spiritualized his poetry, which elevates man in the plane of imagination. It is for this purpose that his anniversaries are observed. We have simply to search our mind and see where we stand. The deeper we dive into our mind and take stock of our actions, the sadder we become; but in reality virtue lies in our positive reaction to the distressing situation. The reaction should be with submission and devotion. It is at this stage that we desperately invoke the help of God. The poet says:

"ميڙي مناڻ جو بيحد چاڙ هيم بار
چوڻ چارو ناه ڪو بديون بيشمار
ڪيرڪاروني‌ار آڪارئين احسان سين"

It is only then that one could expect the Divine Mercy. God loves those who become honest and steadfast and never compromise with evil, after Truth has dawned upon them, revealing to them their past faults and failures and impelling them to repent sincerely for the sake of purgation from sins.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Prof. Mohammed Akram Ansari

Siri Rag
or
Man's Role as a Sailor or a Tradesman

A sense of frustration has taken hold of modern man. Life appears to be barren, futile and impotent. Are we not deaf and dumb, blind and numb, shallow and hollow? Have we not been groping in the dark with no ray of light within, which should reveal the mysteries and glories of life without? Have we not been buzzing and weaving and whirling with no choice, no freedom, no initiative and no creative impulse? Have we not been worshipping mere exigency, having lost sight of our permanent goal? Feverish activity, senseless hustling, endless argumentation and countless conferences have neither brought peace to our tortured souls nor saved mankind from recurring disasters. Restless research in the fields of natural and social sciences have neither revealed the secrets of nature nor solved human problems. Thousands of prescriptions and patent medicines have neither brought health to human bodies nor soundness to human minds. The more qualified doctors and psychotherapists we manufacture, the mare physical and mental patients we get. One wonders whether even the weightless condition consequent upon the development of our space-craft will ever relieve us of our pressures and tensions and the gravitational pull of the smoky earth. The fact remains that we shall carry our worries, our troubles, our problems, our attitudes, our passions, our intelligence and our planning anywhere in the universe and create hell for us. Are we not controlled

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

from the earth by the petty vested interests of our community? The influence of heaven we have long rejected as irrelevant to human dignity and initiative. While we intend to travel into the depths–or shall we say the heights–of space, we unknowingly cut off our channels of communication with the mysterious universe, we fail to understand the ailing human heart and we block the divine circuits.

How does Latif make conscious of the basic principles of successful travelling? First of all we should be fully conscious of where we are travelling, our destiny, our far-reaching contacts, our relation-ships, our past, present and future, our achievements, struggles and aspirations, the milestones covered so far, the present position and the vision of the future. See your activity as a continuous whole and not as isolated fragments of disorderly behaviour. Be aware of your integrated whole and make sure that you are travelling from chaos to cosmos, from darkness to light. Without inner cleanliness, without washing off the dark spots of prejudice and without sincerity of purpose, you cannot take a single step forward. An unclean mind sees nothing but diversity; a pure spirit sees oneness, Let not your petty interests and passions divert you from the path, let not your sectional leanings divide you,

مان پڇني سپرين، چت ۾ رکج چيت
سينوڏوئي صاف ڪر، صابڻ ساڻ سپيت
سامونڊي سچيت، تي ۽ ته پهچين پار ڪي.

"You may be asked one day about your activities on the earth; whatever you do now and here may have a repercussion on your future. So constantly keep in mind your destination. Purify your breast of evil designs; let only the white radiance live in it so that you may see oneness. Be a vigilant, thoughtful, conscientious seafarer so that you may reach your divine destiny after braving the cross-currents of earthly existence."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Realization that one has gone astray and been simply dazzled by the mirage of artificial cyilization, repentence of our past follies and falsehood and sincere prayers for guidance are the next essential requirements which will help us to follow the right course.

کـائو کمايوم، موتي مـون نـہ وڻجيا
سيهي جـو سـيد چئي، وکـر و هـايوم
هھڙو حال سندوم، ڌـوهہ تنهنجي ابـهان

"The reason why I have fallen to this state of sickly existence is this that I toiled for artificial imitation stones; the real pearls never captured my attention. Universal truth and permanent values remained neglected, uncared for while I dealt in cheap lead. I can rise only when divine light inspires me and sustains me".

Latif advises us to give up traning in the translent worldly commodities with a deceitful mind and be in constant communion with the Universal Spirit.

کوڙ کماءِ م ڪچ، اٿـي اورﷲ سين
ڪڍ تون دغا دل مان، صاحب وڻي سچ
محبت سندو مـن ۾، ماڻڪ ٻـارج مـچ
ان ٻـوا ٿـي اچ تہ سـودو ٿئي سڦـرو.

"Do not earn falsehood; converse with the Lord. Take out all treachery from you heart, because the Lord loves truth alone. Create a flame of love in your soul. Approach in this fashion so that you may become successful in your transactions."

Man learns to stand up firmly and take steps in the right direction only when he recognizes that there is the Divine within him who leads him to glory.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون ۾ تون موجود! آءٌ اڳاهين آهيان
آءٌ اسونهن آهيان!
اکيون اکڙين کي سڪيوڪن سجود
آءٌ اڳاهين آهيان
آءٌ اسونهين آهيان

"You exist within me, therefore I can step forward. Thus am I guided, otherwise I am without a guide. My eyes are thirsting to have communion with your eyes, his is all my adoration."

II

Do we need religion? Ought we to believe in God? Shall we say our prayers? Much depends on our concepts of religion, God and prayers. Is religion an opium which dooms us to our present lot and checks us from changing the status quo? Is God a tyrannic power bent upon crushing us unless we gratify him through obeisance and ritual? Is prayer an empty supplication before an external authority or image which takes away all initiative from human hands? When religion advocates change through human effort, when it inspires universal brotherhood, when it points towards cosmopolitan and humanitarian outlook, should we not seek its protection? When God is conceived as a self-directing power within us which leads us to higher light and wisdom, should we be not guided by Him. When prayer is a communion with the Universal Spirit which links us with the Infinite Space and Time, should we be not led by it to real freedom? Listen to Latif who says:

جيڪي منجهه جهان، سو تاري ۽ تڪي تنهنجي
لطف جي لطيف چئي تووٽ ڪمي آهي ڪانه
عـدل ڇڏان آن نہ، ڦيرو ڪج فضل جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"Whatever exists in the universe depends on you and is sustained by you. You are the Infinite Mercy and Infinite Love. Left to myself and judged by my actions, I cannot escape damnation. Only when you shower your mercy and forgive me my faults, shall I see salvation."

God is thus our Merciful Protector who will save us from the suffocating and incriminating atmosphere of the so-called civilized cities and courts where everyone accuses everyone else but all deserve to be condemned.

Latif refers to our religious experience in these words:

سيوڻو جن سبحان، وير نہ وڙهي تن سيد
توبه جي تاثير سين، تري ويا طوفان
ڏيئي توڪل تڪيو، آر لنگهيا آسان
ڪامل ڪشتيبان، وچ ۾ گڏين واهرو.

"Those who communed with the Deep, need fear no hostile tide. They swam through rough waters with the effect of sincere repentence. They crossed strong currents with resignation stamped on their faces. In midstream, the Pilot guided their course to safety."

You must not only learn to swim or sail on the surface but also to dive deep into the sea of physical universe. Thus you will bring out real pearls from the bottom of the unfathomable ocean. This is the way of all true scholars, philosophers and scientists.

ايءَ گت غواصن، جئن سمنڊ سوجهيائون
پيهي منجهہ پاتار، ماڻڪ ميڙيائون
آڻي ڏنائون، موتي لال هٿن سان.

"This is the method of all true divers: they probed the Deep, reached the bottom and picked up pearls. With

their own hands they presented to the impoverisded humanity the precious valuables,"

No one can be sure of success inspite of sincere efforts:-

آنئي پهر اوڙاهه تـي، منجهه گهرء گهاري
وس نه ويچاري، ته ڪا ماڳ ڍڪندي مڪڙي.

"Round the clock on the ocean he lives constantly thinking of his destination. It is not within his power to say that the bark will drift to the shore".

It will be extreme of human folly and arrogance and unworthy of a scientific explorer to believe that ones endeavour will mert with immediate success. Why should we expect quick result and hang those who are not successful? There are thousands of invisible, inexplicable factors working in the universe that our scientific eye does not see. That is why we must work and pray at the same time.

ڪنڌي ساريان ڪان، يـــا امن امان!
يـا الاهـــي! پاجهه پلاتـــي پانئيان
گڻ گهائيتو ناه ڪو، اپـــر ٿيا عصيان
يا الاهـي! پاجهه پلا تـــي پانئيان.

"I have no idea of a shore
O Lord! protect me.
I only depend on your mercy
My sins are countless. O Lord!"

III

There are yet other lessons you have to learn while watching meditatively the boatman and his craft. In the physical world you find balance every where—from an atom to the whole solar system, one particle balances another particle, one current balances another current, one force balrnces another force. In human affairs too one has to learn how to maintain

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

balance at different stages and in different situations. Have you not seen a toddler trying to stand upright, then taking a step or two forward, then falling down, then repeating the exercise? When you step into the boat you have to balance your body, then throughout the process of sailing you have to set a balance, men, cargo and all against the boat, the boat against the waves and winds. Unconsciously the humble boatman plays the role of a scientific philosopher of the highest calibre.

پيڙي پراڻي، وکرپاء ۾ وتـــرو
تري ۾ تـــن پيا، پاسئون پاڏـــي
هيءَ هڏو هاڻي، ڪڙه ڪالهوڻي ڏينهن کي.

"The craft is old, the load of worldly goods
It may not bear; the keel in cracked.
The saltish water will infiltrate, my dear,
Causing it to sink. How soon the bloom
Did pass! Was it not but yesterday:"

No matter, in whatever stage of life you are, so long as you are alive, you have to equip it, oil it, decorate it, make it seaworthy. Otherwise how can it face the storms? Unless human life is equipped with the best philosophy, finest ideas, inspired by elevating beauties and sublimities, urged by glorious goals, how can it struggle against the vicious forces of evil?

تن تنيندو آءٌ، مک ڏيهاڙـــي مڪڙي
سانباهي سموند جي، منان هور ۾ لاهه
اج ڪ سنجهه صبوح، اهرندي اتانگ تڙين.

"Set right your defects, oil your skiff daily, Prepare yourself for the Deep, take care, Sooner or later it shall have to be launched for deep water."

What more shrewd philosophy of business can be found than in these lines:—

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

وکرسو وهاء، جو پئي پراڻو نہ ٿئي
ويچيندي ولات ۾، ذرو ٿئي نہ ضاءِ
سا ڪاهڙ هلاءِ، اڳہ جنهن جي ابهين.

"Deal in merchandise which time does not make stale. You have to carry your goods to every nook and corner of the world. See that they are made acceptable. See that they have a market. In other words your thoughts should have a universal appeal so that nothing may go waste. Carry on that transaction, that communication, that dealing, that economic policy, that programme which my help you rise and stand up in full glory amidst the committee of nations."

Do all this before it is too late. Life, will pass away and you will be left rubbing your hands with repentence and self-condemnation,

جو ۾ ڦوٽو جئن، لهرون لڳندي اڏ ٿئي
تون بڻ آهين تئن، دنيا ۾ ڪو ڏينهڙو.

"Like a bubble on the surface
that is burst by a blast
You are in this world
Only for a short while."

IV

A greater part of the message of Latif is in the form of warning. How can we hope to succeed if our thought is old and worn-out, if our action is infirm and insincere, if our preparation is half-hearted and incomplete, if our weapons are borrowed and obsolete, if our craft – whether land-craft, sea-craft or air-craft is dilapidated. A woman teaches wisdom to her husband:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

مون ٿي چيئي ڪانڌ، پيتي ٻاڙ ۾ مڪري
سڙهه پراڻا پاند، لهرون سهي لڳنديون.

"Did I rot tell you my dear husband, do not depend upon the dilapidated craft. With old rotten sails you are thinking of embarking upon rough sea. Beware the tides shall take their toll."

Note that the words old, stale, rotten and time-worn are all symbols of bad philosophy – whether social, political or economic, may we also include educational? Anyway we are warned against sleeping away our time and letting the world take a lead of us.

بندر جان پئي، ته سڪاڻيا م سمهو
ڪپر ٿو ڪُن ڪري، جئن ماٽيءَ ۾ مهي
ايڏو سور سهي، ننڊ نه ڪجي ناکئا.

"Do not sleep O Pilots! if the sea threatens.
It is roaring like curd in the churn.
Sleep does not befit a soul that has
Suffered such a heavy set-back."

What a fall ! What a backslide! Note the tragedy:

دنگي وچ درياهه ۾، ڪي ٻڏي ڪي اپڙي
هو جي واڍي واڻيا، سي سونهڻ سڀ سڙيا
معلم ماڳ نه اگهين، ڦلنگي منجهه ڦريا
ملاح تنهنجيءَ مڪري، اچي چور چڙهيا
جتي ڍينگ ڍريا، تتي تاري تنهنجي.

Here the main emphasis is on foreign rule, foreign domination, foreign influence.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

"The boat is in the midstream, it may sink, it may sail. Whatever was made smooth, straight and tight by the carpenter has gone wrong and crooked. Even the nails that kept the craft intact got rusted and rotten. Our own guides are not in their rightful place; European pirates around—nay inside your craft. My God protect your craft when the brave new vessels have foundered."

And then another realization, another repentence, another appeal and another return:

قاب جو ڪار وڃئو، ڪاٽب لاهين ڪس
ويـل وڃـايـم پانـهنـجـا.

"I wasted time, now time doth waste me.
My soul was darkened, O Lord!
Remove the rust, polish it, brighten it again"

V

The soul that has lost all sense of discrimination to the really valuable and the merely eye-bewitching cannot get back to the path. Our education should be a process to bring out an understanding and appreciation of what is really valuable in human life. In other words it should sharpen our discrimination of right and wrong. Unfortunately we are so much used to adulterated food that pure food has no meaning for us, so much used to corrupt practices that honest labour appears to us as waste of time, as sheer inefficiency. We are reduced to a position in which all honest men are counted as inefficient and all efficient people have to indulge in corrupt practices. Latif points out to us the irony of the situation:

سونا! وانءُ صراف سين، لڏو هڏ م لاهه
آهي تن اونداهه، جن جواهر ضايع ڪيا

"O gold! leave the place, do not settle here. The discri-

minating jewelers have already left this land. Those who waste jewels, for them there is nothing but hellfire."

Again:

جو صرافن لڏيو تہ تون بہ لڏج سون
قدر لهندءِ ڪونہ، نيئي ڳڏيندءِ ڳڏوءَ سان

"Since the jewelers have left, you should also leave O gold! No one will recognize your worth; they will mix you up with common trash."

That is why there is so much of brain-drain in our country. Our best brains have been compelled to flee and settle in foreign lands. If perchance any honest dealer in truth is left out, allowed to survive, he has nothing else to do but to repeat:

اگهيو ڪاڻو ڪچ، ماڻڪن موٽ ٿي!
پلءِ پاڙو سچ، آڇيندي لڄ مران

"The artificial glass was accepted: real pearls were rejected. In my lap is pure truth but I feel ashamed of offering it."

Our poet does not leave us sinking in the mood of utter dejection. Have we ever thought about the inner significance of these lines?

ماڻڪ منڌ هٿان، پيتيءَ ۾ پرزا ٿيو!
سڄو تان سيد چئي، لهي لک سوا
ڀڳي ڀڄاڻان، ٻدمان ٿي ٻري ٿيو

"A pearl was reduced to smithereens through the negligence or mischief of a women. When it was intact it was highly valuable but when broken its worth was incalculable."

In spiritual matters it makes no difference if a thing is one piece and in your possession or in millions of broken mass and in possession of others. You may have nothing to do with Truth, with Justice, with Love, with Bliss but these things exist in their own right and in an bsolutely objective, independent and disinterested universe. Try to reach the meaning again in the following lines;

جهنگ ڪامي پٽ ٿيو، لٿي چوران لڪ
ويئي وجودان نڪري، جيڪا دڙي دڪ
هيڪ سڄڻ ٻي سڪ، ٻئي پهتا پاڻ ۾

"The forest was all consumed; it became a plain field in which thieves could not find a hiding place and no necessity was ever felt of hidning (No need for Secrecy, Reservation, Equivocation, Dissimulation and Prevarication—Key-words in modern administration and diplomacy). All ups and downs, all differences of high and low, all defects and drawbacks were levelled down. The longing and the longed—for, both found eternal union, eternal joy, eternal peace in each other."

VI

Shall we ever reach a universe of absolute objectivity, absolute disinterestedness, in which you will have nothing to hide, nothing to feel ashamed of, nothing to possess, nothing to long for? Learn the method:

اهکي راهه الله جـــي، اهکي اهکي پيت
هوءِ جي ڏهاتي ڏيهه جا، تن پڻ منجهي مت
آچاران ابت، گهڙج گهاتي نينهن سين.

"The way of heaven is uphill;
Even the native adepts get lost;
The foaming waves are hostile;
So enter with all loves intensity,"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Again;

ويهه تون وساري، ڇندا جي ڇلڻ جا
جولک لهرون ڏي، ڪر ساڃاه ڌڻهن سمونڊ جي

"Forget the blows and buffets of time.
Though thousand waves threated
Turn your face to Merciful Lord."

And finally:

ڌوٽي ڌوائي ڌوء تنهنجو آسرو
سڄڻ ڳرلائي، ڪيرون ڏينديس جيڏيين

"Though ship-wrecked, losta nd wandering goalless,
I depend on your Mercy.
Holding the Beloved in a loving embraee,
I will give good news to my friends."

The gloom, the darkness, the senselessness, is not absolute. There Is still hope, still light still joy in life.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

APPENDIX

Translation of the *baits* is given in a sort of free verse in the text of this article. Attempt has been made to compose them in a verse from here.

(1)

They might inquire, beware! take pains
To clean thy dirty heart of all the stains;
Direct thine eyes to the sea so as to reach
A sight sublime beyond and earthly beach.

(2)

Falsehood I earned, the pearls spurned,
Exchange of cheap alone I learned.
To such a low state I am fallen O Lord!
Make me rise again with an inspiring word.

(3)

Deal not with the base, exchange pure gold,
Relieve thine heart of the treacherous hoard.
Lord loves the truth, be true in all thine deeds,
A flame of love create to serve all thy needs.

(4)

Thou livest in me, therefore can I take a step,
Guide me, O God! or I only gape,
Let mine eyes commune with thine, and thee obey,
This is the way how I my prayers say.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(5)

All that live find sustenance in thee;
A fountain of mercy divine ever I see.
My sins are such, no worldly judge can let
Me free, thine round of grace I full expect.

(6)

No wave did ever harm the man
who watched the sea with cautious plan.
With repentence sincere be swam through the storm,
Propped by reliance with ease be crossed all harm;
He lacked no truth, he lacked no honest guide
To pass the ocean dangerous and wide.

(7)

The real truth never doth on surface flow,
Learn this from divers who to the bottom go;
They pick up rare pearls and present them,
To the right royal of noblest fame.

(8)

Round the clock with constant care,
He the haughty deep doth dare.
'Tis not his power to rule the sea,
Or say his skiff will drift to Destiny.

(9)

No thought have I of a secure shore,
On thee do I depend more and more.
My sins have gathered on my head,
On thy mercy my hopes are fed.

(10)

The craft is old, the load of worldly care,
With all weak points; it may not bear.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

The keel doth creak, it may not hold
'Gainst salt water furious and bold.
Shall it sink so soon? Life's bloom
Doth pass so soon, leaving only gloom.

(11)

Patch up they cracks, daily oil thine skiff,
Look out for the deep, climb up the cliff,
Thy call shall come, be ready, embark!
For the waters blue, deep and dark.

(12)

Deal in the goods which time doth not make stale,
Carry them far and wide, see that they do not fail.

(13)

Like a bubble thou art made,
so soon to bloom and then to fade.

(14)

I warned thee all the way my dear!
The old dilapidated bark to fear.
With rotten sails rough seas to challenge!
The hungry tides shall take revenge.

(15)

The sea threatens, sailors! do not sleep,
The waves are churning, constant vigil keep,
Sweet complacence doth not suit a soul,
That hath but now paid a heavy toll.

(16)

My bark in mid-streat, may sink, may sail,
What was thought so perfect now doth fail,
The guides are not to be seen in rightful place,

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

The prowling pirates up and down do pace,
May Lord my modest craft protect!
When proud vessels have been cruelly wrecked.

(17)

My soul was darkened O Lord!
When I negligent sat on board.
I wasted time, now it doth me waste.
Brighten my gloomy spirits to their best.

(18)

Leave the place unfit for thee O gold!
The rightful jewellers pure and bold,
To that dismal land bade farewell,
Where people so soon their conscience sell.

(19)

Where is the place for thee O gold,
When honest dealers left their fold.
The wasteful people will throw thee out
And mix thee up with common lout.

(20)

The imitation people pearls did catch their eye,
The real were rejected with a sigh,
In my lap is pure truth O Lord,
Shy I feel to offer it at the ford.

(21)

A pearl perchance to pieces did break,
A Women's heart with sighs did it wreck,
When it was whole its value was a million
When it was broke it was beyond billion.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

(22)

The thick-laid forest was cleared,
The thieves their exposure now feared,
The ups and downs of life were levelled,
The louging and the beloved were thus united.

(23)

The way to Heaven is not smooth,
Uphill, uphill is the path to truth,
Even those well-versed in the native ways
Get lost in intricating maze.
The waves their foaming fury show,
So with loves full intensity go.

(24)

Make little of the blows and buffets of time,
Let them test and try thy constant soul
Tempests are aspects only of the sublime,
Remember ever thine heavenly goal.

(25)

Though ship-wrecked, lost and aimless
On thy Grace and Mercy I do depend;
Some day holding the Truth in loving embrace,
Good news to all my friends shall I send.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.
اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.
۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد ته سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ ايپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book

سورهه سنڌي ادب جي واٽس ايپ گروپ جي لنڪ:

https://chat.whatsapp.com/Ccc0pAnEJWk79h92OCt6Nu